

16+

ISSN 0235 - 0173

Самур

5/2022

сентябрь - октябрь

**РОССИЯДИН ФЕДЕРАЦИЯДИН ИГИТ
ЭНВЕР АЛЬБЕРТОВИЧ НАБИЕВ**

Дагъустан Республикадин Къил Сергей Меликова РФ Игит
Энвер Набиев къабулзава ва адаз тIварцIихъ галай сят пишкеш ийизва.

Россиядин Федерациядин Яракълу Къушунрин аскер, танкоковый батальондин штабдин начальник, майор Набиев Энвер Каспийск шегьерда эцигунрин пешекар, чепиви Альбертан хзанда 1988-йисан 3-февралдиз хайиди я. Ада Каспийск шегьердин 6-нумрадин школада кIелна, ахпа 2010-йисуз Казандин танкоковый училище акъалтIарна. Адакъ вичин хзан – уьмуьрдин юлдаш, къве аял – гадани руш – ава.

Россиядин Къушунар Украинада спецоперациядив эгечIдалди вилик Энвер Улан-Удеда РФ Яракълу Къушунрин РазгъкъечIдай патан округдин 36-армиядин 5- кылдин гвардейский танкоковый бригададин танкоковый батальондин командирдин заместитель-штабдин начальникдин къуллугъ-дал алай.

Энвер чи къушунар Украинадиз гъахъай сифте йикъалай женгерин иштиракчи хъана. Ада батальонди Бородянка шегьерда чи къушунар вилди фин таъминариз эгечIна.

Майор Набиев къиле авай взводди тек са Бородянка шегьердин патарив 50 виниз неонацистар, гзаф къадар бронетехника терг авуна.

Са шумудра душмандин гъалкъайрани гъатна, хирерни хъана, амма душманривай абур муьтIуьгъариз хъанач, виКIегъ майордин регъбервилек кваз чебни, техникани къутармишна.

Майдин вацра Набиев къиле авай дестеди цIудралди неонацистар, са шумуд «Хаммер» бронемашин, минометар, БТР-ар терг авуна, ВСУ-дин къушундикай бI кас есирда къуна.

Женгера къалтурай и ва гзаф маса виКIегъвилерай бине Ахцегъ райондин Чеперин хуьррай тир Набиев Энвераз Россиядин Федерациядин Игитвилин тIвар ганва.

Мубаракрай игит хциз!

Вири лезги халкъдиз мубаракрай!

Самур

**Йиса ругудра акъатзавай литературно-художественный
ва общественно-политический журнал**

Литературно-художественный и общественно-политический журнал.
Выходит 6 раз в год.

Учредитель:
Агентство информации и печати
Республики Дагестан

1952-йисалай акъатзава.

Издается с 1952 года.

5/2022
сентябрь - октябрь

Государственное бюджетное
учреждение Республики Дагестан
“Редакция республиканских лите-
ратурных журналов “Соколенок”
и “Литературный Дагестан”

КБИЛЕР

РЕДАКТОРДИН ГАФ

Абдуселим Исмаилов. Дагъустандиз
ша.....3

ШИИРАТ

Кичибег Мусаеван 85 йис.
Кичибег Мусаев. *Шишар*.....9

ГЪИКАЯТ

Нариман Ибрагъимов. Тарсар, курсар.
«Танаррин къармахра» романдай.....16

ШИИРАТ

Фейзудин Нагъиев. Диде ватан, зун ви
хурухъ цигел я... *Шишар*.....54

ГЪИКАЯТ

Азедин Эсетов. Куъруъ гъикаяяр.....65

ШИИРАТ

Мердали Жалилов. Вилер. *Поэма*.....72

КРИТИКА ВА БИБЛИОГРАФИЯ

Фахредин Оружев. «Вун вах тир зи...».
Макъала.....91

САТИРА ВА ЮМОР

Жамидин. Адет я чи. АкI ятIа, хъвач
ахвариз. *Шишар*.....94

КЪАРАВИЛИЯР.....95

РУКОВОДИТЕЛЬ -
КЪИЛИН РЕДАКТОР
Мурад Мегьемедович
АГЪМЕДОВ

КЪИЛИН РЕДАКТОРДИН
ЗАМЕСТИТЕЛЬ ВА
ЖАВАБДАР РЕДАКТОР
А. ИСМАИЛОВ

РЕДАКЦИЯДИН КОЛЛЕГИЯ:
КЪ. АКИМОВ
М. БАБАХАНОВ
ГЪ. ГАШАРОВ
З. КЪАФЛАНОВ
Х. ХАМЕТОВА

Компьютердал верстка
авурди **Ф. ГЪАЖИЕВ**.

Чи телефонар:

Къилин редактор 67 -16 -31
Редактор 67 - 36 - 28, 67-89-60
Бухгалтерия 67-18-75

Электронный адрес:
ismailov.abduselim@yandex.ru

Выход в свет 4.10. 2022 г.
Тираж 426 экз
Заказ № 1294
Печать офсетная
Бумага офсетная
Формат 70 x108 1/16
Усл.печ. л. 8,4 Усл. изд. л. 8,7
Цена свободная.

Типография: ООО «Издательство «Феникс - пресс»
Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала,
пр-т Петра I, 61

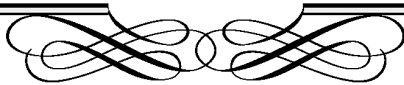
Регистрационный номер: серия ПИ №ТУ05-00414 выдан Управлением Роскомнадзора по Республике Дагестан от 22.04. 2019 г.

***Редакция и издатель:** Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан “Редакция республиканских литературных журналов “Соколенок” и “Литературный Дагестан”.*

***Адрес редакции и издателя:** 367000, РД,
г. Махачкала, ул. Даниялова 55.*

Редакциядинни макъалайрин авторрин фикирар сад тахъун мумкин я. Макъалайрин, абура гъизвай делирин дуъзвилини патахъай жаваб авторри чпи гуда. “Самур” журналдиз акъатай материалар печатдин маса органра чап хъийидайла, журналдин тIвар къун чарасуз я.

Редактордин гаф

Абдуселим ИСМАИЛОВ

ДАГЪУСТАНДИЗ ША...

Эхиримжи йисара чи республикадани кьетIен фикир гуз эгечIнавай туризмдин месэлайриз талукъ макъала гъзуриз башламишзавайла, зи рикIел Шагь-Эмир Мурадован чIалариз композитор Эльза Ибрагьимовади кхьенвай са машгъур манидин цIарар хтана:

**Дагъустандиз ша,
ЭкъечI дагълариз,
Тамаш хуьрера
Дагъви рушариз...**

Хъсан гафар, рикIи кужумдай гъава галай мани я. Халкъдин шаирди ихътин шиир кхьинихъ вичин гъвечIи тарихни авачиз жеч. Советрин девирдани Дагъустандиз гзаф къадар мугъманар къвезвай. Абур республикадин тIебиатдални дагъларин акунрал, халкъарин адетрални абурун кьетIен къилихрал, дагъдин хуьрерин дуланажагъдин шартIарални яшайиш патал мишекъатвилерал, аранрин мублагъвилерални гъуьлуьв гвай къван сирлувилерал ашукъ жез хъфизвай. Сада садаз акур-такурдакай ахъайиз, Дагъустан СССР-дин виридалайни гуьрчег пипIерин жергеда гъатнавай.

Къенин крар, гъелбетда, а чIавара авачир. Мугъманарни асул гъисабдай республикада тухун адет хъанвай чIехи мярекатриз къвезвайбурун тир. Гила хъиз жибиндай пул гана такур чкаяр акун патал къвезвайбурун къадар а вахтара лап тIимил тир, я ахътинбурун ерли авачир.

Туристар яз жуван уьлкведин гуьзел пипIера жез алакьун, ял ягъиз къецепатан уьлквейриз фин – ибур сифте нубатда халкъдин агъваллувал хкаж хъанвай-вилин лишанар я. Къенинди тIуьна, пакадиндал вил алайдавай ихътин харжияр жедач. Абур, лагъайтIа, гъвечIибур туш.

Россиядин аксина санкцийрихъ галаз алакьалу яз къенепатан туризмдин сергъятар гегъенш хъанвай алай макъамда Дагъустандиз туристар иллаки

Дербент шегърди желб ийизва. Шегър вични са вад-цуд йис идалай вилик хьтинди яз амач. Куьчейра къайда ва михивал хьанва, яшайишдин гуьзел дараматар эцигнава, абурун архитектура кутугайди хьанва. Гуьлуьн кьерехра гьич такур хьтин дегишвилер твазва. Шегърда зурба имарат тир парк ва адахь галай цин чарчарар ачухнава. Абуруз тамашун неинки туристар патал, гьакI шегърдин ва Дагъустандин маса районрин инсанар патални тIалабзавай мурад хьанва. Амма виридалайни гзаф туристар желбзавайди, гьелбетда, Дербендин къилихь галай къадим къеле я. Аниз хкаж жезвай рекьер пакамалай нянин геждалди машинрин куьтягъ тежер селдив ацIанва. Маллакентдин патав гьеле вичин гьамишалугъ чкадал хкажиз агакъ тавунвай цин винелай фидай самолетдин зурбавилиз тамашун патални гьар юкьуз вишералди инсанар къевезва.

Туристарни гьар жуьре я. Къадим шегърдин акунрихь хьиз, чи дагъларин тIебиатдин имаратрихь ялзавайбурни тIимил туш. И жигьетдай сифте чкадал Сулак вацIун станцийрин цивди ацIанвай зурба дагьар ала. Мадни – Хучнидин Нерин (Рубас) вацIун чарчар. Яваш-яваш Шалбуз дагьдал хкаж хьунни туристрин рикI алай терефдиз элкьезва. Самурдин там, гуьзелвилерив ацIанвай ЯркIи магьал, Самур дере – гьинихь вил вегьейтIани яргьал чкайрай къевезвай туристар мягьтелардай шикилривни дадарив ацIанва.

Кар анал ала хьи, вилер тух жезватIани, руфун тух тежезвай мугьман рази яз хьфидач. Дербент шегърда кафеяр, ресторанар булдиз аватIа ва туристри чкадин хуьрекрин тIямар дадмишзаватIа, амай чкайра ихьтин къуллугьар я ерли авач, я авайбуру мугьманрин игьтияжриз жаваб гузвач.

Зун отпускдин варз яз жуван хтулар галаз Маллакентдавай самолетдиз ва Хучнидин чарчардиз тамашиз фенай. Вишералди туристар къевезвай гуьлуьн кьерехда самолет эцигдай даяхар туькIурзава, пляждин гьазурвилер аквазва. Туристриз къуллугъ авун патал эцигнавайди тек са будка я. Лап гьвечIи. Ана истикан виш манатдай квас гузва.

- Краснодардин квас я,- лагьана чаз маса гузвай дишегьлиди.

-Чинра амачни? Дербентдин квас гайитIа жедачни?- суал гана чна.

-Дербентдин администрациядиз лагъ, чан стха,- жаваб гана яшлу дишегьлиди,- чаз йикъа вад виш манат я гузвайди.

Аквадай гьалда, ина дидедини руша кIвалахзава.

Хучнидин чарчаррал фейила, акуна хьи, ина авай къван машинри гьар садан гуьгьуьл чIурзава. Гуя абур я къилинбур, абуру са къадар пулар къачуз Дербентдай иниз гьизвай туристар ваъ. Са гуььрметни инсанриз аваз аквазвач. Кафейриз, ресторанриз ухшар чкаярни аваз аквазва, амма абуру кIвалахзавач. Вучиз икI я?- лагьайлани,- Чидач лугьзува.

Яргьал рекьиз Табасарандиз фена, хтулриз са тIуьнни тагана гьикI хутахда лагьана, чун Табаристан тIвар алай ресторандин гьаятдиз гьахьна. Акурвал, ина шад мярекатар тухудай зални, мугьманханани, вацIун винел туькIурнавай балхунрал ацукьна тIуьнар-хьунар ийидай чкаярни ава. Шад хьана виридаз, тIебиатдикай лезет хкудиз, пара тIямлуди хьайи чай хьваз ацукьна чун. Эхирни заказ гайи табасарандин афарарни, къавурмишнавай вацIун балугьарни гьана. Икъван чIавалди руьгди къабулай лезетар вири квахьна. Афарар нез жедайбур хьанач (къеневай картуф къванни хьуьтуьл хьанвачир), балугьрин куьлуьвиляй, сарарик акатдай затIни абурукай гьатнач. Куьрелди, жибиндавай 3500 ма-

нат гана экъечІна чун анай. Вич лугъумир къван, вацІун винел анжах ацукъунин къимет агъзур манат тир.

Августдин юкъвара зун жуван ери-бине тир Яркіи патаз, хуър амачІани, жуван хайи муг тир КІеледал хъфенвай. Рехъ-хвал къулайбур туштІани, инрикни туристрин кІвач акатнава. Чуни на аваз, аялар галай са хзан таксидаваз ата-на, къуд пад тамар тир ерийрин шикилар яна, Макъан вацІун чарчаррал эвичІна хъфена. Са арадилай мотоциклайрал алайбурун са десте атана акъатна. Чкадал алайбуру лугъузва хьи, цІинин гадди гъакІ тир.

Им акІ лагъай чІал я хьи, мумкинвал авай ксари ва районрин администрацийри мугъманар къабулдай шартІар яратмишуникай фагъум-фикир авун лазим я.

**Гитин дагъдал – харапІаяр Филерин.
ЦІай куькІвена кузва гуьне къветерин.
Я къаргъиш, я алхиш жезвач дагъдивай,
Къисасдихъай кичІез баят рикІерин. -**

Ибур зи мецел Филерин хуьруьн харапІаяр Ахцегъиз физвай рекъелай акуни зурба таъсир авурвилай атайбур тир. Зун инанмиш я, туристар тухузвай аваррин хуьрерин амукъайрилай мугъманриз Филери зурба таъсир ийида. Вучиз иникай фикирдай касни авач? Шалбуздиз хкаж жезвайбурун, Ахцегъиз физвайбурун маршрутдик Филерни хъун лазим я.

Гъикъван ава гадарнавай хуьрер Лезгистанда! Гъар сад са синел пІир-зи-ярат хъана! Зияратчийрал вил алаз. Ялцугърин къилихъ гуьнедал Етим Эминан сур-зияратни! Ингъе къадир чидайбуруз туриствилин мад са тереф!

Дагъустандиз туристрин кам ачух хъунихъ мад са къетІен метлеб ава: ида чпин багъри ерияр гадарна масанриз куьч хъанвай агъзурралди дагъвийриз анриз эвер хъийизва. Гъич тахъайтІа мугъманар яз къванни!

* * *

**Зун вад юкъуз, хъфейди хъиз къепІиниз,
Чуквардаваз хъана Яркіи чилерин.
Мам хъиз хъвазвай гъамга нефес фитІиниз,
ЭчІяна зун хуш лайлайрин зилери.**

**Аран вацІу, Макъан вацІу – вацІари
Ахгакъарна зав дад дерин чешмейрин.
Макъар вирин юкъва камар нацІари
Перде яна вилик къенин сегънейрин.**

**Ина, мулкар пайи-паяр тавунвай,
Пехилвал, нефс экъечІ тийир ерийра,
Зи рикІел хер ийиз хъанач гафунивай,
Гапурдивай тваз хъанач гъил ивийра.**

**Ви къуншивал хата тушиз вакІазни,
Валарикай килиг тийиз жаллатІар,**

Заз вад юкъуз са чІиб чилел Къавкъаздин
Ахкунач и терс девирдин гъалатІар.

Къачагърин гел амачир и тамара,
Хъфенвайла абур вири шегъерриз,
Гъич акъунач тфенгдин ван япара,
Я хабарар СМІ лугъур зегъеррин.

Цекврен хъунчни, хузран мугни чикІизва,
Такваз, яргъа уълкведивай барбатІ тир,
Я зун, я зав, я сад садав кикІизмач...
Я пачагъдив - барбатІ авун таратІ тир.

Квахъна вири малкамутрин суфатар,
Тухвайди хъиз селди чпин тапаррин,
И чилел, бул шииратдин такъатар,
ЦІийи иви атана зи дамарриз.

Зун, атлу яз зи ашкъидин, илгъамдин,
Къекъвена тек лезги чилин рекъерай,
Я буъркъуъ лукІ яз амачиз Исламдин,
Я гъай тушиз маса динриз эверай.

Заз акуна Шалбуз дагъдин кукІвалай:
Зи чил гъикъван гуърчег, миxъи, мублагъ я,
Адан иес, вич халкъ хъайи чІавалай,
Чилел - зи халкъ, цава чІехи Аллагъ я.

За виридаз теклифзава, дустар зи:
Вад къуз къванни ахлад хайи хуърериз.
Регъят жеда квез алудиз вахтар и,
Рехъ жагъуриз руъгъдин миxъивилерихъ.

* * *

Ша фин, зи дуст, сиягъатдиз,
Дагълари чаз эверзава.
Михъивилиз аламатдин
Цавари чаз эверзава.

Асирар физ, тежез куъгъне,
Пипин тарар квачир рехне...
Мад авачир чпиз чешне
Тамари чаз эверзава.

Аран дагъдин, Кальян дагъдин,
Живни хар къваз, чанар сагъ тир,
Чпин либас цифни рагъ тир,
КукIвари чаз эверзава.

Гъамга нефес чIугваз хуруз,
Гуз кIвачерин тIалдиз дурум,
Чешмейравай курум-курум
Ятари чаз эверзава.

ТуштIани чун жегъил-жаван,
Тан къуллугъар, крар жуван.
Къуъзуъ тежер аял чIаван
Вахтари чаз эверзава.

Хуър – шагъид дегъ заманайрин,
ГъикI килигин харапIайриз?!
Ша, викIегъ жен – чи бубайрин
Сурари чаз эверзава.

* * *

Вирт хъиз кавча тIуруникай
Авахъзаваз датIана,
Макъан микIри рахуник ква,
Ванцив дере ацIана.

Шиш-кабабдин ни галай гум -
Элкъвез-хквез атир яз,
АлтIумиз зал иштягърин рум,
Гъава хъваз таз чехир яз.

Макъун, пипин... - тарар къакъан –
Къил цававай лавгъабур,
РикIел хкиз йикъар накъан,
Зи хиялриз тагъма гуз,

Акъвазнава, къайгъусуздиз
Акваз, амма дердер гваз:
-Катнава вун къариблухдиз,
Ватан и пак чилер яз...

Пурнидин ял, цикедин кун...-
Агъ, булвилер таварин...
За рикIикай чIугвазва чIун,
Хъваз туъкъуълвал накъварин.

Чан кумачир харапайри,
Сураини рекъери
Тунва тама сес гъарайдин,
Шел-хвалдинни йикъерин...

Микридин ван япа аваз,
Хъваз пак гъава чехир хъиз,
За яб гузва жува жуваз
Гъазурзавай эхирдиз.

Беденни руъгъ авуна чИкъ,
Акъудзавач финдикъни,
Вилералди хъана тестикъ
Уъмъурни ва къиникъни.

* * *

КІанчни ихътин гуърчегвал
Аквадай къве вил,
Тестикъардай керчеквал -
Яна пелез гъил.

КІанчни ихътин чилерал
Къекъведай къве кІвач,
Синерилай синерал
Лугъудай ваз:- Вач!

КІанчни ихътин ерияр
Гъакъдай са хур, рикІ,
Баябан ва гъейри яз
Тан тийидай икІ.
КІанчни гъунар, гъунаррихъ
Тухудай са къил –
Чешнедалди бубайрин –
Вун, зи ЯркІи чил!

Шишат

Кичибег Мусаеван 85 йис

Кичибег Мусаев – шаир, таржумачи, алим – 1937-йисан 20-июлдиз Мегъарамдхуьруьн райондин Гилийрин хуьре хана.

Школадила гуйгъуьниз ада Дербентдин педучилищеда ва ДГУ-дин тарихдинни филологиядин факультетда келна. Армиядин жергейра Германияда хъана, ахпа муалимвиле, телерадиовещанидин редакторвиле кваллахна. Къисметди ам Бакудиз акъудна. Ина ада Азербайжандин Илимрин Академидин Низамидин тварунихъ галай литературадин институтда илимдин къуллугъчивал авуна. Га са вахтунда Москвада СССР-дин Илимрин Академидин М.Горькийдин тварунихъ галай институтдин аспирантура куьтягъна ва илимрин кандидатвилин диссертация хвена. Къанни цуд йисалай виниз Азербайжанда кваллахна, ам Дагъустандиз хтана, алай вахтунда Дербентда яшамиш жезва.

1969-йисуз СССР-дин писателрин Союздиз къабулай ва сифте ктаб 1961-йисуз чап авур шаирди лезги ва урус чаларал Магъачкъаладани Москвада ва Бакуда хейлин ктабар акъудна.

К. Мусаева лезги чалаз Г.Низамидин, М.Физулидин, А. Пушкинан, М.Лермонтован, Ш.Петефидин, С.Вургъунан, Р.Гъамзатован ва гзаф масабурун эсерар таржума авуна.

Редакцияди шаирдиз, таржумачидиз, алимдиз вичин 85 йис рикъин сидкъидай мубаракзава.

КИЧИБЕГ МУСАЕВ

«Чун чIуру, пис тежен –
къени,
Хъсан жен чун –
инсан жен чун,
инсанар»...

(Къве девирдинбурни хъайи яратмишунрикай, жуьрбажуьр шишриккай – аял ва жегъил вахтаринбурулай гиланбуралди. Юбилейдиз талукъ кIватIалдай къачунва)

ГЕЛ

Зун чи колхоздин фургунда аваз
Физвай кІвалахал са экуьнахъ фад.
Йифиз марф къванвай.
Къе алахънаваз
Михъи гъвади ийизвай чун шад.

Элкъвена къулухъ –
вилер хъурена –
Фургунчи вичел рази тир рикІяй.
Зани къатІана:
садни тефена
Къе сифте яз чун физвайди рекъяй.

И рекъе, къе гъич кІвач хкІун тавур,
Чи фургун феи цІийи гел авай... –
Жув сифтеди хъун, цІийи гел авун
Акурла рази жеда жувалай.

1955

БУБАДИН ШИНЕЛЬ

Вуч къайи я, вуч векъи я,
Буба, ви шинель! –
Гъикъван цІун хар къвайди ятІа
Яраб ви винел!..
...«Ваз ам чидач. Вун къве саваз
Дяведиз фена
КІвач кумачиз хтанай ам,
Вядесуз къена» –
И гафар тир ван къведайди
Заз, буба, вакай,
Чехи хъана, итим хъанва
Къе, буба, закай...
За ви шинель хуьзва, буба,
Гъар къуз килигиз,
Вуна заз тур хци, пара
Сирлу яракъ хъиз;
Чир хъухъ, буба, атайтІа мад
Чи винел душман,
Гъа ви шинель алукина, за
Хуьдайди Ватан...

Вуч кѡайи я,
вуч векѡи я,
Буба, ви шинель –
Кѡайи, векѡи ятІан,
рикІиз
Лап чими шинель!..

1959

ЦІВЕЛИН ТАРАР

Аял тирла ван жедай заз
Шехѡда лугѡуз цІвелин тарар.
Лап кІевелай мягѡтел хѡанваз,
КІан жедай заз чириз а кар:

«Куѡз абуруз шел атурай? –
Жувавай за кѡадай хабар, –
Куѡз а тарар сефил хѡурай
Авадариз югѡди накѡвар?»..

Эхир деди жаваб ганай,
Жузурла за мад са юкѡуз:
«Шехѡзавайд я, чан хва, абур
Чпи бегѡер гѡанач лугѡуз».

* * *

Аял яз ван хѡайи и кѡве гафунн
Лап уѡмуѡрлух еке тагѡсир ганай заз;
ГѡакІ, бегѡер гѡиз тежез хѡунлай пара пис
Дерт дуѡньяда авачирд чир хѡана заз.

1960

НУРАР КІВАТІИЗ...

Лекѡвер, цацар... гѡалтрай –
рекѡе жеда зун,
Ахѡай тийиз гѡил регѡимдин, гѡахѡунин.
Уѡмуѡр гѡикѡван серин хѡайтІан,
жеда зун
Хѡсанвилер нураар кІватІиз ракѡинин.

Харжда йикѡар
за алахѡиз жедайвал
Регѡим, гѡахѡ квез кІанриз, ийиз масанар...

Хъсанвилер уьмуьрдай, квяй
жагъай къван
Артухни яз вахкуда за, инсанар!

1964

ЧИНАР

Рекъин къерех.

Вун инал куьз экъечІна
Ала, чинар, зи?
Куькай сирлу ванцелди ви пешери
Лугъузва мани?..

«Зи кІаниди вирибур хъиз
Фенай дяведиз –
Лянет хъуй а сусар, рушар
Шехърай вядедиз.
– Зун хкведа, – лугъуз ада,
– Хкведа вун, – за.
Заз гуз жедай сабур ада,
Адаз сабур-за...

Куьтягъ хъана дявеярни
Фейбур хквезвай –
КІанибур гъат хъувур вири
Бахтлу хъижезвай.
Зи кІанидан ван-сесни гъич
Авачир гъеле,
Жедай югъди зун килигиз,
Вил аваз рекъе.
Вилер, умуд атІун тийиз,
Міхъиз хъана за,
Хъфин тийиз йиферани
Рехъ хуьз хъана за.

Ахкъатнач ам...

Зун хъфенач.
КІвал хъана рехъ заз
Акъвазна зун, гарарини
Марфари гатаз. –
Эхир закай чинар хъана
Къерехда рекъин.
Гарухъ галаз пайзава за
Дердияр рикІин...»

Рекъин къерех.
Рехъ вилив хуыз экъечІна
Ала чинар и. –
Тахтайдакай дяведай
а пешери
Куьтягъ тежер
лугъузва мани...

1959

СОВЕТИСТАН

Уьлквеяр гзаф ава дуьньяда
Чиди хьтинди хьанач ана мад.
Чи Совет уьлкве, чи Советистан
Ихьтин ватан, чил хьанач ана мад.

Ватан вишелей гзаф халкъарин
Вишелей гзаф халкъарин сад халкъ,
Вишелей гзаф чилерин сад чил
Вишелей гзаф миллетрин сад накъв.

Акьул вишелей гзаф халкъарин
Акьван халкъарин виридан фагъум! –
Куьвай акъвазар жез хьун я мумкин
Икьван халкъарин сад тир кам къачун?!

Такъатрин такъат жезва адакай,
Жезва адакай къуватрин къуват
Пайдахрин пайдах жезва адакай
Жезва адакай мурадрин мурад.

Тахъайди хьтин дуьньяда мад гьич
Садвилинни дуствилин мерд макан –
Дуьнья, мубарак хьурай ваз ихьтин
Лайхлу уьлкве-зи Советистан!..

...Инсаниятдиз чешне, даях яз
Жер хьтинд я ви диб, багъри ватан!...
(Гъайиф, мукъаят жезмач вун – маса
Гудай ксарни къиле таз жуван!..)

1980

БЕС ВАЗ ГЪАРАМ ЖЕЗАВАЧНИ?..

*Намуссуз хаин Ельцинни адан гъилибанар кыле хъанва лугъуз, вични ял-
тахвилелди абуруз килигиз лайихлу совет власть, совет Ватан русвагъыз
эгечІай А.Гъ-ваз кагъаз*

Фейи вахтар фейибур я,
къенин вахтар я къенинбур - вучиз къилел пачагъ къаз
КІан жезва къван гъа гъакІ язни тахъайла?..)

Авачир хъи
акъван зарар къайгъуни
Жедай тиртІа пачагъ якъин халкъперес:
Халкъдиз (*вичиз – ваъ!*)
кІандайвал авунин
Рекъе хъун жедайтІа адан пак метлеб...

... «Туш, гъелбетда, суъруъ-малар!» -эркиндиз
Лугъузва за вирибуруз гъамиша...
Амма... суал:
«Горбачеври, Ельцинри
Бес гъикІ гъалнай абур,
тушиз хъайила?!»

... Гъайиф,
жемятар-халкъар. куън гъакІ ятІа –
Чандавай рикІ гъинва, келле гъинва куъ?!
Хкъамир,
я тамир ахътин пачагъар!
Тахсирлубур
акІ тийизвай куън я,
куън!!!
(Яраб жемятарни халкъар
гъакІ я жал? –
ГъакІ тир жемят, халкъ –
ам жемят, халкъ
я жал?!..)

2001

ГИЛАН ИНСАНРИН АМАЛАР АКВАЗ...

Регъувал, ягъ-намус,
абур чиз амач...
Гунагъ вуч, суваб вуч
ятІа чиз амач... –

Яраб са кьуз ихьтин
пак гафарни кваз
Ван техжер – амачир
вахтни жезва жал?! –

Гьурмет хуьн кIанзамач,
хатур хуьн кIамач,
Дуьзвал, гьахь-дуван хуьн,
инсаф хуьн амач... –
«Амукьдайди вуч я,
чун гьикI жедатIа»... –

Лугьудай –
кьайгьуда
авайди авач!!

...Инсанриз инсанвал
кIамайди туш жал? –

Я Аллагь,
бес На гьикI
эхзава и гьал?!

* * *

Э-раз

– Вири хазва инсанар яз –
амма куьз
Инсанвиле амукьзавач чIехи пай?!(!) –
Вучиз авач
са кар,

са затI, я са сир
ИкI тахьуниз чара-дава ийидай?!!

– ...Ава –

Ам я

рикIел Аллагь,
Намус хьун!

(Авач лугьун гунагь жедай кIвалах я):

Жеда рикIел –
инсанвиле жеда чун!

Жедач рикIел –
инсанвиляй акьатда!..

* * *

Инсанар аргу хьунивай
Чилин девлет тIимил жезва лугьур гафар -

Гьукаят

Нариман
ИБРАГЪИМОВ

ТАПАРРИН КЪАРМАХРА¹

(Романдай кылер)

ТАРСАР, КУРСАР

...Багъри чилин дадлу, таза няметрив безетмишнавай суфрадихъ ацукъай дустарин иштягъди а-а-в-в-в язавай. «Бисмиллагъ-гъ» лагъана гъилиз хъран тИли фан чIук къачур Гъазералиди дустунивай хабар къуна:

- И къапара авай яру, лацу, хъипи шарабарни зи гъилин гъунара я. Къе ваз гыдакай дад акваз кIан я?

- Вуна заз Гъалибвилин сувариз ракъурайдакай алани и суфрадал? Гъам затI тир.

- Ингъе дуст, и гичинда авайди гъам я. къе чиликай хкудайди я.- Фермерди гичин къачуна, истикIанриз къи ивидиз ухшар авай, акурдан темягъ фидай хътин миже цана.

- Тост за лугъуда,- къарагъна Саидин.- вун акси туш хьи, дуст?

- Ваъ, ваъ, лагъ, заз пара хуш я.

- Уъмуър аламатдин затI я. Ахътин макъамар жада хьи, са куьнихъни вил галамачир, махлукъатдин вири дердер, парар ви кIулавайди хъиз гъиссзавай, вилериз са касни акуна такIан, я папакай, я кIвалахдикай къадай чка жагъизвачир. Куьрелди, дуст, фена, рагалай дегънедиз гадариз кIан жадай. Къуй чун ахътин члада, ракъара, есирда гъат та-вурай! Къуй чун садрани ахътин чкадал татурай! Гъахътин йикъар, гъалар хъайитIани, тIал, дарихвал, чара атIайвал квадардай дустар сагърай! Чи сагълугъдай, дуст!

Гъазералини къарагъна ва къведани «гихлинцI» гафар лагъана, истикIанра авай яру миже лезетдивди хъвана.

- Гъун, гъикI я, гъа гъам яни?

Саидина, чехир хъвайи истикIанни гъилемаз, чехирдиз къимет гузвай жуьреда пIу-зариллай мез эяна ва фикирдик акаатайдан амалар авуна.

Багъманчидивай эхиз хъанач: - Яда, вун кис хъана хьи?

- Вири хъсан я, дуст, халис затI я, амма са нукъсан ква.

- Вуч? Нукъсан?- ацукъ хъувур дуст кIвачел ахкъалтна.

- Эхъ, валлагъ, са нукъсан, пIузаррихъай галудиз кIанзавачир, гъакъван тIямлу затI я.

- Агъ дуст, гъакI лагъ манн-н, на зи рикI авуд тавуна амукъна. Са нукъсан-н-н,- Гъазерали ван ацалтна хъуьрена. Саидинани адахъ галаз зил къуна.

¹ Романдин сифте кылер - 2021-йисан 4-нумрада.

- Ваз чидани, за ам гьикI гъазурзавай чехир ятIа?

- Чизва, чизва, чи патара садахъни ахътин виртIедин дад галай шараб авач. Вакай и рекъай халис устад хъанва. Цуз, дуст, цIай акъатзавай жигерриз серин гун.

Гъазералиди чехир цана ва истикIан хкажна, лагъана:

- Вазни чизва, дустар цIудралди жедайди туш, вун заз дустни, стхани, меслят-чини, са гафуналди, лап багъа кас я. Ви патай авай вафалувал, рафтарвал, галайвал за лап виняй къазва. Сагърай вун ва ви хзан, балаяр, дуст. Абурукай ви рикI датIана динж хъурай! Ви ва хзандин сагълугъдай, дуст! Вун зи суфрадихъ хъунал зун гъамиша шад я.- Багъманчиди хъвана. Адан гуьгъуьналлаз Саидинани.- Саидин дуст, вуна сифте лагъай гафар лап гъа зи рикIяй акъудай хътинбур я. Эхъ, итим арабир кIевера гъатзавайди я. Исятда заз авай тIал, дерт хчинди я. Вазни чизва, ам пис аял туш. КIвалахдикайни катзавач. Захъ галаз багъда авайди я. Агрономвилин кеспи къачуна кIанда лагъайлани, разивал къалурна, хуьруьн майишатдин университетдик экечIна.

- Лап хъсан гада я Малик, ваз адавай мад вуч кIанзава? Къенивал квай аял я. Гъалтайла, салам гуда, хабарар къада. Куьчебасанрин тай туш.

- Я, гъакI я, амма ваз течизвай, зун секинсуз ийизвай кар ава.

- Хъвазвани?

- Ваъ, яда-а. Яб акала, анжах ваз жуван шаклувилер ахъайзава. Алай вахт ахътинди я хъи, вахъ цIайлапан гъи патахъай галуькдатIа чир тежезвай. Зи Малик чидач ни желбнатIа, «мусурманрин союз» лугъудай кIватIалдик экечIнава. Ви рикIел алапатIа, пуд-къуд йис вилик чиниз гъа союздин чIехибур, чпикай шагъар, ханар авунвай ва гила агъа дуьньядиз ракъурнавайбур атанай. Абуру районада, хуьрера чпин союздин отделенияр ачухнай. Къе чи хуьревай отделенидин къиле атIа чIавуз чна дустагъди-кай къутармишай къанчанах Роберт акъвазнава. Са кIвалахдикни квачир а къейихчив импортный машинни гва. Абуру са гъина ятIани кIватI жезва, капIар ийизва, ктабар кIелзава. Сада-садаз стхаяр лугъузва. Арабир меркездизни физва. Хчивай шумудра хабар къунатIани, заз адавай зи рикI рази ийидай жавабар жагъизвач. За шакзава, а къейи бандитри тешкилнавай союздихъ бажагъат дуьзгуьн метлебар авайди я. Заз, вуна дуст, и месэладай къил акъудна кIанзавай.

- Я дуст, а на лугъузвай союзар амайди туш эхир. Абурни инсанрин хам алажай гъа ханар-беглерихъ галаз терг хъайиди я.

- Ваъ, ваъ, дуст, ваз ви санчастуна ацукъна бязи крарикай хабар авай хътинди туш. Гъа союзар гила вагъабитар лугъудайбурун гъиле авалда ва абуру гьукумдиз акси крарални машгъл ялда. Къанажагъ бегъем тестикъ тахъанвай, са куьникни квачир жегъилар желбзава абуру чпин кIеретIриз. Заз пара кичIезва Малик квачир баладик акатиз.

- Валлагъ-гъ, дуст-т, ванер-сесер завни агакъзава. Гъа вуна лугъузвай санчастуниз гзаф инсанар къевезва эхир. Гъар садавай са цIийи хабар ван жезва. Роберт къиле авай кIеретIни ихтибар ийиз жедайди туш. Абуру квел машгъл ятIа завай лугъуз жедач, амма...

- Заз вуча, вун Маликахъ галаз рахана кIанзава. Са багъна жагъурна. Чпин крарикай ваз ахъайдайвал. Вахъ а кIеретIдин сирер чирдай маса мумкинвилерни авайди я.

- Зун ви гъавурда акъуна, дуст. Месэла на зи вилик четинди эцигнаватIани, зун ам гъялиз алахъда. Вуна гъикI фикирзава, и вагъабар лугъузвайбуруни «тамун стхаяр» са кицIер, жанавуар яни?

- Са жанавуар ялда. Абуруз чинани, чи уьлкведани регъбервал гузвайбур авалда. Пуларалдини таъминарзава абуру. Тахъайла, а Роберт лугъудай небгетдиз машин къачудай пул гъинай атурай? Ваз чидани, абурукай гъихътин мусурманар хъанватIа. Чпи тIукун тавур гъайвандин як хъинезмач. Зи хчини шандакъар ийиз хъана, гъадвай зазни чир хъана, гъахътин аламентар авайди.

- Эхъ, вун гъахъ я, амма абуруз гъайванар гъинай къевезва?

- Са ни ятIани гъизвалда. Зун инанмиш я, масанрай чъунуьхзавайди я. Угърашар. Чи гадаяр абурун таъсирдик акатнава. Пака къилел цавар рахадалди, дуст, балаяр хаталу мердимазаррин пацарай ахкъудна кIанда.

- Анал вун гъахъ я. Зун ваз куьмек гуз алахъда, стха.
- Сагърай, дуст. Гъеле тукъIвенвай кар авачIлани, рикIиз регъят хъана.

Дустари мадни чпин каш-мекъ авуна, ара-ара къуьрен иви хъгин чехирдизни хупI ийиз. Къуд пад чIулав пердедик акагъайла, фермерди разивилелди дуст рекъе хтуна ва Саидина, беденда хушвилини тавар аваз, кIвал галай терефдихъ камар вегъена. Ада рикIяй вичин къени ва жумарт дустунал дамахзавай, разивалазвай. КIвалив ахгакъиз вад-цIуд кам амайла бейнидиз садлагъана фикир яна: «Яраб зи хва мад гъа кIеретIдик ква жал?» Ам йиферизни «клиент, пассажир» лугъуз са гъиниз ятIлани физва. Йифен къулариз гъиниз фидайди хъуй? Ваъ, ваъ, чирна кIанда. ХупI секинсуз, алчах девир хъанвачни,- хъел кваз лагъана духтурди са вуж ятIлани фикирдаваз.- Гъайиф Советрин гъукумат. Советрин Союз. ЧукIурна, барбатIна душманри, хаинри. Ингъе гила гъукум угърашрин, алчахрин, къачагърин, ягъсузрин гъиле гъатнава. Ибуру дуьньяни гъалзава. Я Худа, я Гъуцар, квекай са чара, куьмек.- Чехирдин эсер кумай ва вич-вичив рахазвай итим гъаятдиз гъахъ хъувуна.

Рагъимата итим гуьзетзавай. Ада сад лагъай гъавадин серин кIвале чай хъвазвай. Гъуьлуьн къил акунмазди, ам рахана.

- Им гъи вахт я вун хквезвайди? Гъинавай?
- Хва гъинва?- суал вахкана ада папаз.
- Чидач. Нисинилай алатайла, фейиди я. Тухудай ксар авалдай.
- Тухудай ксар? Тухудай ксар,- тикрарна Саидина.- Гъуьлуьз тухурай абур. Цуз кван са чай зазни. Итимдин гафари дишегълидик къурху кутунатIлани, ада давамарна.
- Цада, амма на лагъанач эхир, вун гъи патахъ акъатнавайгIа...
- Хъсан пад тир, чан кайвани. Дустунал къил чIугунвай.
- Дустунал? Багъманчи яни?
- Эхъ, гъа ваз чидай багъманчи. На чай цуз. Хуьрек недай чка зак кумач.
- Ма, хъухъ, лезет хкудур,- Рагъимата гъуьлуьн вилик чина наразивал аваз чайдин къаб эцигна.- Заз вахъ галаз ийидай са ихтилат ава.
- АватIа, лагъ манн-н. Зун гъазур я.
- Лугъуда. Къе-пака чи студенткаяр-рушар хкведа.
- Хтурай, хтурай зи рушар, зи дамахлу балаяр,- шаддиз рахана Саидин.- Абур зи дамах я. Чеб-чпиз экечIна, хъсандиз кIелзава. Баркалла зи цуьквериз!
- КIанда ваз ви рушар. Вибур хъиз абур зи цуькверни я. РикIелай алудмир. Гадаяр гадаяр я, амма рушарин къисмет вахтар алатдалди гъялна кIанзавайди я.
- Вахт атайла килигда мад чунни, я чан кайвани.
- Вахт атанва. И каникулриз Азорадин месэла куьтягъна кIанда.
- Гъи месэла? Вун квекай рахазва эхир, кайвани?
- Акъазвани, куьн итимар вири гъакI я, къайгъусузар. Гъи месэла жеда къван, агакънавай рушан месэла. Тамерлананбур гъазур хъанвайди я.
- Акъваз, акъваз, къари, ахътин паркутар зал элямир ва къе захъ галаз ахътин ихтилатарни ийимир. Хтурай рушарни. Чирин абурун фикирарни. Ахпа са меслятдал къведа чун.
- Саиди-ин-н-н...
- Эхъ, чан, гъакI я. Гъавая зи хуш гуьгъуьл чIурмир. Свас, хтул гъинва?- элкъвена Саидин чай цана, хъфизвай хчин юлдашдихъ.
- КIвалева, ксанва.
- ЯтIа, зун новостриз килигиз фида,- Саидин рахазвай папаз гъил юзурна, телевизор авай кIвализ фена.

Тилиб геж хъуни Саидинак хъел кутазвай. Хъвайи чехирди вичин эсер авуна, телевизордиз килигиз дивандал яргъи хъанвай итимдал ахвар алтIушна. Экуьнахъни адалай хъихъ галаз рахаз алакънач. Геж хтай ам, хух ацалтна, ксанвай. Нисинин хуьрек нез кIвализ хтайла, хва адан гъиле гъатна. Хуьрекдикай дад акунмазди, ада Тилиб къвед лагъай гъавадиз тухвана ва вичин вилик стулдал ацукъарна, хчин секинсузвал акатнавай, инай-аниз катзавай вилериз килигиз малумарна.

- Килиг хва, заз и хуьре жезвай саки вири крарикай хабар ава. За вавай хабар къада, эгер вуна заз дуьз жаваб тагайтIа, за вавай машин вахчуда. Ван хъанани?

- Хъана, дах, амма хуъре жезвай крар заз гъинай чир хъурай?
- Лагъ хва, ви атІа къчагъ Робертахъ галаз мад вуч алакъяр авайди я?- Саидина хъайиди хъуй лагъана, гъужумна.
- Алакъяр? Робертахъ галаз?- Тилиба, вуч лугъудатІа чин тийиз, дахдин гафар тикрарна.
- Эхъ, къинтур хва, алакъяр? Вун йифериз гъиниз физвайди?
- Тилиба ихътин гъужум гуъзетнавачир ва адак зурзун акатна.
- Лагъ кван садра, тахъайтІа...
- Адахъ галаз са алакъани авайди туш, анжах ам за клиент хъиз бязи чкайриз тухува.
- Клиент хъиз? Вичин машин авайди?
- Йифериз ада машин гъалзавач. Адахъ маса гадаярни жезва. Заз хъсандиз пулни гузва...
- Са кІвалахдикни квачир явакъандихъ ваз гудай хъсан пулни ава ман? Агъ гавур! Лагъ кван, йифериз а къчагъар на гъиниз тухува? Чпин машина чир тахъун патал нагъакъан крар ийиз ви машин ишлемишзава манн? Вунни шад я, тушни? Ахмакъ-къ! Лагъ кван, Малика абурухъ галаз вуч ийизва?
- Чидач заз. За абур чпи лагъай чкайриз тухува, хкизва. Амай крар заз талукъ туш.
- Гъиниз тухува на абур? Банкар атІуз? Туьквенар тарашиз?
- Чидач заз. Тухун Дербентдиз, Къасумхуьрел, Ахцегъиз, меркездиз, Левашадиз...
- Гила заз абурун союз, кІеретІ квел машгъл жезвайди ятІа ахъая.
- Чидач заз...
- Къейи хва, за вун исятда тахъай мисалда. Хъана хва, амач хва. Куьтягъ!- Саидина шалвардикай чІул хкудна ва Тилибан туьтуьниз вегъена.
- Герек авач, дах, за лугъуда, амма заз вири чизвайди туш.
- Вуч малум ятІа, гъам лагъ.
- Тилиба вични, сесни зурзас дахдиз Робертан кІеретІдикай, феи чкайра абур гъа чеб хътин кІватІалрихъ галаз гуьруьшмиш жезвайдакай, абурун алакъяр «тамун стхайрихъ» галаз авайдакай, гадаяр яракъламиш жезвайдакай лагъана.
- Я къинтур хва, ви и буран хътин къил квез я эхир? Мегер на вунни, чунни еке бедбахтвилерик акатдайдакай фагъумначни? Мад на абур санизни хутахдач!- къетПивилелди малумарна Саидина.- Ви машинни вахтуналди чІур жеда. Абуру вун инжи-клу тавуна тадач, им якъин я, гъавилъй пака машин, хатадай хъиз, сана эця ва авария-дик акатна лагъана ван акъудур. Ви са дустунин машиндихъ акална гъаятдал галчІур хъия. Гъавурда гъатнани?
- Бес зун машин гвачиз...
- Машин ви келледиз къалум хъурай! Вуч я, зи гъавурда гъатначни вун?
- Гъатна, гъатна дах.
- ЯтІа, алад. Чи ихтилат анжах чи арада амукъда. Ван хъанани?
- Эхъ, дах.
- Тилиб экъечІайла, Саидиналай ухът алахъна.- КицІин хва, кицІ! Килиг гъа, квел машгъл жезватІа аку. «Тамун стхайрин» кІеретІривай тарсар къачузва. Гъазерали дустунин шаклувилер гъакІанбур тушир хъи. Яракъламиш жезвайбурун фикирар лап чІурубур хъун лазим я. Пака ихътинбуру ягъийриз вири хуьрни, халкъни маса гудайди я. Самар, зирзибил авай келлейрив фикир-хиялни ийиз тун тавуна чпин алчах буйругъар къилиз акъудиз тадайди я. Агъ иблисар!- Саидинавай ажугъ къене хуьз жезвачир. Ада вич гужа-гуж семинарна ва кІвалахдал хъфиз гъерекатна.
- Духтурди гежел вегъенач. Пакамахъ ам дарманар хкизва лугъуз райцентрадиз фена. ФСБ-дин къуллугъчидихъ галазни гуьруьшмиш хъана.
- Вак акъван къалабулукъ акатмир,- лагъана майорди,- чаз вири крарикай, а кІеретІдин амалрикай хабар ава. Абур вири чинебан учетда авайди я. Чна абурун гъар са камни ахтармишзавайди я.
- Бес вучиз къазвач? Пака геж хъайитІа вучда?
- Жедач, жедач, духтур. Чаз чи кІвалах чизва. Вахт агайла чна абурув вил ахъайиз

тадач. Вуна, духтур, абуру алдатмишна, чпин жергейриз желбнавай хуьруьн гадаяр кьутармишдай рекьер жагъура.

- За?

- Эхь, вуна. Масадбурни желб ая. ТахьайтIа, гадайрин эхир хьсанди жедач. Им вазни чизва. Акл туширтIа, вун зи патавни кьведачир. Садан кьилни акъат тийидайвал кIвалахна кIанда, духтур. А угърашрин шак тефидайвал.

- Зун алахьда.

- Къуватар гурай ваз. КIеве гъатай месэла хьайитIа, гьасятда зенг ая, заз хабара.

- Хьсан я.

Хьфидай рехьди Саидин фикиррин яцIа гьатна. Майордин рахунрини ам тажубарна. «Чаз вири крарикай хабар я, абур чи учетда ава» лугъузва, амма кьазвач. Жаванар, жегьилар алдатмишзавай, чIуру рекье твазвай алчахар кьазаматда твазвач. Са вуч ятIани гуьзетзава. Вуч? Ягъун-кьиникъар, тарашунар, хьиткьинарунар? Лап гьа милицияда хьиз. «Ада кичIерар кутазава, зун рекьиди, кIвалериз цIай яда» лугъузвайдан гьакьиндай арза авурла, милиционерди гьич япалайни ийизвач. «Вибуру делил галачир кьуру, буш ихтилатар я» лугъузва. Ахпа, кар кардай, кац дакIардай фейила, кьабулдай серенжемар кьез я? Мала Нисредина хьиз, аял гичин хадалди гатана кIанда. Хайидалай гуьгъуьниз гатун кьез я кьван.

Заз серенжемар кьабула, рекьер жагъуралда. ГьикI? Зун вуж я кьван? Аялри чпин диде-бубайрихь яб акал тийизвай девирда, зун, зи меслятар ни кваз кьадайди я? Майор кьени кас хьтинди я. Ада чи гадаяр кьутармишунин везифа чи хиве туна, тахсир-карар кьуна, ацукъардай чкадал. Ваъ, ваъ, кисна ацукъна виже кьведач. Са вуч ятIани авун лазим я. Сифте нубатда дустунин патав фена кIанда. Адаз мад сеферда аферин кьезва. Акьуллу, кьетIен кьатIунар авай итим я.

Жегьилрин, балайрин, алаш-булаш девирдин гьакьиндай сад-садалай бетер фикирар ийиз Саидин хуьруьз ахгакьна. Ам дуьм-дуьз Гьазералидин патав фена. Дустуни ахъаяй ихтилатри ам михьиз пайгардикай хкудна. Гьатта дустунин гафарихь агъунач.

- Зи хва? Малик? Гьа кьачагърихь, вагъабитрихь галаз ава? Яракъар кIватIзава? Духтур, вун кье гьи кIвачелай кьарагъна? Экуьнахь рагъ гьи патяхъай экъечIайди я?

- Бес я кван, дуст, зибуру кьуру кьаркар туш. Чи кьинтурхваяр ФСБ-дин учетда ава. Зун кIвализни хьфин тавуна ви патав атанва. Тади гьалда, садазни хабар тежедайвал, гадаяр пакадин завадкай хкудна кIанда. Ваз хуьрера, шегьерра яракъламиш хьанвай кIеретIар гьикI кьирмишзаватIа, аквазва.

- Я алчахар! Я кьурумсахар! Ибурун акьул гьинава? Ибурун яракъарни гваз нихь галаз даве ийиз гьазур хьанва?

- Секин хьухь, дуст, секин хьухь. Азар чир хьайила, адакай сагъардай дарман жагъуриз жедайди я. Малик гьинава?

- Ам сессияда. Экзаменар вахкуз. Зи шаклувилер артух хьайила, и чи алчахар адан патав гьаниз фейилани, за ваз жуван дерт ахъаяйди я.

- Сессиядай хтайла, ам ина туна виже кьведач.

- Ам вуч лагъай гаф я эхир, я дуст?- Гьазерали гьалаба кваз Саидиназ килигна.- Хва зи эрчи гьил, куьмекчи я эхир.

- Куьмекдайбуру ваз жагъиди, стха, амма исятда хва кьутармишун лазим я. Хуьруьз хтун тавурай. Ви стха гьинавайди тир?

- Ростовда.

- Гьадан патав ракъура. И кардикайни садазни чирна кIандач.

- Ам тефейтIа...

- ТефейтIа-а-а?- Саидин кис хьана.- ТефейтIа, дуст кас, гьамни, вунни гьихьтин мусибатдик акадтIа, жува кьатIутI.

- Сагърай вун, дуст. За фикирначир, на икI фад и месэладай кьил акъудда. Яда, гьич ягъаз кIанзавач. Зи Малик а угърашрихь галаз санал хьун. Валлагъ, кIеве гьатна зун. Вун гьахь я, исятда вилик пад кьун тавуртIа, пака вири барбатI жеда. Зи чина акъвазайтIа, за ам мал хьиз цура хуьда.

- Белки, акьван крарал текъвен, стха, ам акьуллу гада я, гьавурда гьатун лазим я. Анжах ада чаз чпин сирерикай чир хьанвайдакай атIа бандитриз лугъуз тахьурай.

- Хъсан я, дуст, хчин кыле тунвай кими, кIамаш, тапан къундармаяр за вири акъ-удда.

- ЯтIа, гьелелиг, зун хъфида.

- Гьелелиг-г-г. Акъваз кван, я дуст. Шефтелрин сифте бегьер агакьнавайди я. Пара ширин, дадлу, агирлубур хъанва абур. Исытда,- Гъазерали чантани къачуна багъдиз катна. Вад декыкьани алатнач, ам хтана.- Ма, дуст, хизандиз хутах.

- Сагърай, стха.

- Пака за са шумуд ящик рекъе твада, кайваниди компотар авурай.

КАТУН

Рекъин са пай алатнавай. «Газелдин» дакIаррай шагъвардихъ галаз зегъемдин ялавни къвезвай. Инсанри ара-ара сивихъ яд авай гъвечиIи птулкаяр агалдарзавай. Гъа и легъзейра беденди регъятвал, асайишвал гъиссдай, ахпа мад кана-кармашдик акат хыйидай. Бязибур, вилерни акъална, чеб ахварин хиялдиз ракъуриз алахъзавай. Чимивили са аргух тади тагузвайбурни авай салонда. Маршрутка юзайдалай къулухъ рахаз егъчIай абурухъ кисдай хийлни авачир. Рахадай темаярни регъятдиз жагъизвай. Хизанрикай, аялрикай, къуншийрикай, танишрикай, хуьрерин, районрин, республикадин, уьлкведин хабаррикай...

Вилик квай куьсруьдал ацукьнавай дишегълийрин лагълагърикай икрагъ хъанвай вахари кушкучдалди суьгъбетзавай.

- Гъын, гъын-н, ахъая, красотка, гъекъер гзаф авахънани?

- КIамай кван. Зун ваз мусалай красотка хъанвайди я?

- Гъамиша, чан бици ва иер вах. Вун халис принцесса я.

- Бес я ман. Чан Азора бах, зун принцесса ятIа, вун королева я. Ви вилера вилик-дай авачир хътин цIверекIар къугъвазва. Ашукъ хъанвачтIа, гъа?

- Ваъ е-е, чун санал гьалтунин, хъфинин аламат я.

- Эхъ, эхъ-хъ, ахъая хкетар. Зун а ваз чидай бици Азиза яз амач гъа, ви вилери маса гъиссерикай гъарайзава. Хиве яхъ, чан бах.

- Агъ, зи аяндар вах. Эхъ, эхъ, вун гъахъ я, зи рекъел сад акъатнава.

- Гъихътинди я ам?- Азизади гъатта алай чкадал хкадарна.

- Секин хъухъ, я принцесса. Вичин шадвал аку е-е. Гьелелиг заз акурвал, далу акализ жедайди я. Акунарни авайди я. Хъунрик, чIугунрикни квайди туш. Ада заз телефондин трубкани багъишна.

- Трубка? Вахъ телефон ава? Къалура кван.

Азоради чантадай трубка акъудна.

- Вижевай затI я. Адай кIвализ зенг ийиз жедани?

- Жезвайди я.

- На зенг авуначни?

- Ваъ е-е.

- Вавай къарай гъикI къаз хъана? Давай, исытда зенг ийин.- Азизади килигайдалай гуьгъуьниз трубка вахав вахкана.- Ая зенг

- Э-э-э, вучзава кван. Са сятдилай чун ахгакъда, къуй сюрприз хъурай дахдизни йъаз.

- Зав гице. За зенгда. Астраханда ихътин телефонар гзафбурув гвайди я. Каникулрай хъфейла, зани къачуда. Зав гице, завай акъвазиз жезвач...

Чара хъанач, Азоради вахав трубка вугана. Адани кIвалин телефондин нумрадиз зенг авуна.- Физва, зенг физва,- шаддаказ сес акъудна Азизади,- амма хкажзавач. Хкажна, хкажна. Але-е-е, але-е-е... Зун Азиза я, маршруткада ава, йаъ, хквезва чун, зунни Азора...

Азиза трубкадиз килигиз акъвазна.

- Хкатай хътинди я, йаъан къылни акъатай хътинди туш, Азора бах. Маршрутка вучтинди я, вуна гъинай зенгзавайди я? лугъуз хабар къуна.

- Гила йаъ фикирар ийиз жедат. Ингъе на вучнатIа...

- Са затІни жедач. Къилинди адаз чун хквезвайди малум хъана. На адан тІвар гьикІ ятІа лагъ.

- Нин тІвар?

- Ваз трубка багъишайдан.

- Айвудин-н...

- Айвудин-н-н? Ван хъайди туш. ЯтІани, мубаракрай, чан бах! Бахтлу уьмуьр хуьрай ваз адахъ галаз.

- Сагърай зи бицІи, иер вах. Вун заз пара кІанда,- Азоради вах къужахламишна.

Са куьнизни килиг тавуна виликди гьерекатзавай «Газелди» хуьруьз агакъзавай рехъ куьруь ийизвай. Вахари къведани ширин, маналу суьгъбет давамарзавай.

КІвализ хтай Саидин папал элкъвена:- КІвалахдин вахт амай чІал чиз-чиз на заз вучиз эхверайди я? Кузвай вуч авай?

- Вун силисчидиз элкъвемир я итим, чи балайри зенг авунвай. Зун са куьнин гъавурдани акъунач. Чеб маршруткада ава лугъузвай.

- Хуьрай ман машинда. Абуру санал хтун меслятнавайдакай заз чизвай.

- Яда, за ваз лугъузва, абуру зенг авунвай. Машинадавайбуру зенг гьикІ ийидайди хуьй?

- Лап регъятдиз. Чи балайрихъ гъа маршруткайрайни зенг ийидай телефон авай хъгинди я.

- Гъахътин телефон? Абуруз ам къачудай пул гъинай атурай эхир? Лап багъа шей-эр. Белки, вуна заз хабар авачиз...

- Ваъ, паб, завай балайриз ахътин пишкеш ийиз хъанвач гъеле. Хтайла, абуру чпи лугъуда. Маршрутка ахгакъдай вахтни жезва. Экзаменар къванни вири вахкуз хъанатІа балайривай?

- Гуьгъуьлар шадзавай Азизадин.

- АкІ ятІа, аферин зи цуьквериз. Абур гила-мад хкведа. На хуьрек-затІ къванни гъазурнавайди яни?

- Эхъ, эхъ, я духтур, ваз за ви, чи е-е цуьквер, ичІи суфрадихъ ацукъардай хъиз яни?

- Нивай лугъуз жеда...

- Агъ вун хайдан,- Рагъимат пІузар хуььрез катдай амалар авур итимдихъ калтугна. Ада ам къужахдиз чІугуна ва папаз темен гана.

- Баркалла ваз, кайвани, заз ахътин акъуллу, дирибаш, назик цуьквер багъишай. Хва кІвалевани?

- Эхъ.

- Хъсан я, лапагдин як акъудур. Чна къе са шиш-кабабарни гъазурда. Чи балайрин сагълугъдай тостарни лугъуда.- Саидин парталар дегишариз фена.

Духтурдин хизанди бахтавар йикъар кечирмишзавай. Вири шад тир, бахтлу тир. Сад-садав кІанивилелди, гъуьрметдивди эгечІзавай. Шегъерда кІелзавай рушари кІвалин вири дун дегишарна. Мадни лагъайтІа, абуру хайи утагъдиз жегъилвал, къайгъусузвал, шадвал, хъвер-зарафат, кІанивал хкана. Рагъиматани рикІивай разивалзавай. Маралар, цуьквер хътин рушарал дамахзавай. Иер я. Акъуллу я. Савадлу я. ГъвечІи-чІехи чизва. Намуслу я. Чехи стипендияр къачузва. Хзандиз пишкешарни гъана. Саидинан пІузарални датІана хъвер ала. Эхиримжи гъафтейра, цуру хват тІуьр хътин чин, рагъ акъур цуьк хъиз, ачух я. Ригай вилери цІарцІар гузва. Гъатта Рагъиматахъ галазни са вахтара хъиз «зи цуьк», «зи жейран», «зи шагъ-падишагъ» лугъуз рахазва. Са гафуналди, хзандин гъар са кас паталди рагъ хуььрезвай. Гъатта йифизни.

Бахт гъамиша вахт авачир мугъман я. Лезгийрин мисалда «Бахт къубадалди, бахтсузвал киледалди гудалда». Бахтунин уьмуьр куьруь, рекъер яргъи я. И гъакъикъатдин шагъидарни хъана Саидинан килфетар.

Рушар хтай къве гъафтедилай, нянрихъ кІвализ Тамерлан ва адан паб Умрият атана. Студенткайриз, лезги адетралди, хвашкалар лугъуз мукъвабур, санал кІелай рушар, хизандихъ галаз хъсандиз акахънавай хуьруьнвиар къвезвай. Ацукъунар, суфраяр хушбур, кефлубур, дадлубур жезвай. Мугъманри рикІивай ял язавай. Амма

и сеферда атайбуру, на лугъуди, квализ зегърдин руг хъичирна. Иблисдин гичиндай виридав яд хъваз туна.

Мугьманар кябулун адетдин жуьредаваз кыле физвай. Жузун-качун, хваш-беш, гьалар, кефияр, келунар хабар кун... Хуш гъава тир квалинди. Экуь, секин, амма инал-анал лацу цифер алай цав хътин. Амма эхирдай лацу цифер къай, тГурфан, хар галай члуав булутриз элкъвена.

Хуьрекар тГурдалай гуьгъуьниз дишегълийриз кылди хъун хъсан акуна. Са арадилай абуру Азорадизни эверна. Руша гъасятда кьатлана, вич вучиз герек атанвайди ятла. Амма ада кыл кьакъуднач. Умрията инхъай-анхъай хабарар кьуна ва эхир лам квай ихтилатни авуна.

- Чан бала, ваз аферин, вун диде-бубадин халис, дамахиз жедай руш я. Вун хътин свас хъунал чунни шад я.

- Свас? Нин свас?

- Эхъ, я чан бала, чи хчин свас жеда вакай гъа. Чун меслят хъанвайди я ви дедихъ галаз. Къве гъафтедилай це лугъунар жеда, ахпани – мехъерар...

- Вужар я меслят хъанвайбур?- рушан къене вичизни хабар авачиз ажугъди кыл хкажна.

- Ви дидени зун. Мад вуж жеда кьван?

- Дахдиз хабар авайди яни?- Азора йаъахъ элкъвена.

- Чан руш,- гележегдин къавумдиз куьмекдиз фена Рагъимат,- дахдизни чизвайди я. Чи вири алахъунар куьн бахтлу авун пагал я. Вун исятда ахътин дережадив агакънава хъи, чан руш, къулухъ члугвадай вахт амайди туш.

- Фикретазни вун пара бегенмиш я, чан бала. Ам къуллугъдални хъанва гъа...

- Бес зи келунар?

- Я чан бала, вуна пуд лагъай курс куьтягънава. Амайбур заочни кел хъийида манн-н,- лагъана Умрията.

- Эхъ, я чан руш, гзафбуру гьакI пешеяр къачузвайди я. Гъа са вахтунда вахъ ви хзан, квал-югъни жеда.

- Я чан йаъ,- Азора ажугъдин цай туьхуьриз алахъна,- за лагъанай эхир, келунар куьтягъайла зун гуьлуьз фида.

- АкI жедайди туш,- хуьтуьлдиз рахадай жуьрэт авуна Умрията, амма адан биришар гъатзавай пеле, атлугънавай чини дишегълидиз вичин хъел гьиниздатла чизвачирди кьалурзавай.- АкI жедайди туш, чан халадин,- тикрарна Умрията,- чи хва вал вил алаз гьикъван акъвазда?

- Акъваз тавурай. За адаз гайи гаф авач кьван.

- ГьикI авач? На исятдани «келна куьтягъайла гуьлуьз фида» лагъаначни?

- Келна куьтягъайла за куь Фикретаз гуьлуьз фида лагъанач эхир.

- Кис садра, гуч тахайди!- Рагъимат кьапарай акъатна,- лугъузвай гафар аку садра. Умрият вах, чи меслят меслят я, ша, за куьн рекъе хутан. Аданбур вири гьакIан кьаркар я. Крар чна чаз кланивал туькГурдайди я.

- Акьуллу хухъ, бала, акьуллу хухъ,- хълагъна эхирдай Умрията Азорадиз. Руша хъилий гъилик акатай Умрията гъайи пакетда авай кьенфетар чилел чукурна.

Мугьманар рекъе хтуна хтай Рагъимат рушар авай квализ гъахъна Са арадилай инай гъарай-эвер акъатна. Ракар геляна экъечай дишегъли дуьм-дуьз гуьлуьн патав фена. Зегъримар авахъзавай папан чин акур Саидина хабар кьуна:

- Я руш, вахъ вуч хъанва?

- Гъеле хъанвач, хъун мумкин я. Фена жуван ханум рушан кылевай тараканар акъуд, тахайтла, завай ам рекъин жеда.

-Вуч?- гуьл гъатта цавуз акъатна.

- Эхъ, эхъ-хъ, ам михъиз чалай акъатнава. Вузда келзава лугъуз зи гаф кваз хкъазмач.

Саидина мад папахъ яб акал хъувунач, рушарин патав гьерекатна. Азизади чехи вах секинарзавай. Чиниз, гарданлиз яру ранг хъиченвай хътин Азора шезвай.

- Я чан руш, вун вучиз шехъзавайди я? Ина хъун вуч авунвайди я? Вун шезва зи руш, йаъ «завай ам рекъин жеда» лугъуз акъвазнава. Им вуч дяве я эхир?

- Йаъ зал йикъ-йикъ лугъуз гъавалат хъанва. «Вун Фикретаз гъуьлуьз фида, къ-ведай вацра мехъерни ийида» лугъузва. Заз кІан туш а Фикрет. Фидач зун адаз гъуьлуьз, я дах.

- Садра вун секин хъухъ, зи цуьк. Шелни акъвазра. Чи вири крар, мурадар куьн бахтлу хъунихъ галаз алакъалу я. Квезни и кар течиз туш. Бес йаъ гъа гъалдиз гъида-ни?

- Ам зи гъавурда акъазвач къван,- пІузаррикай мурмурна гъеле шезмай руша.

- Бес вун гъавурда акъазвани, зи цуьк? Ам диде я. Ада гаф ганва. Меслятар авунва. Зунни акси туш. Хизанни кутугайди, пайгарди я, гадани пис аквадач. Чи хизандихъ галазни къадайбур я. Ана вун бахтлу жедалда. Мегер им пис кар яни? Вунани абур умудлу авуналда...

- Туш, туш дах, за садни умудлу авурди туш. За абур алатун патал, кІелна, къу-тягъайла ийидай ихтилатар я лагъайди я.

- Тади къачумир, чан руш, жележегдин месэляр гъялдайла фагъум авун хъсан кар я. Вири хъсан жедайди я. Я жуван, я йаъан гуьгъуьлар чІурмир.

- Дах чан, за чІурдач. Анжах абур залай алудур.

- Килигда, килигда чун, чан руш. Бес я, ихътин гуьзел рушариз гъич шелар кутуг-навач. Куьтягъ!- Саидин кІвалайя экъечІна. Ада къатІана, Азора вичивайни чІалал гъиз хъанач.- ГъикІ ийидайди хъуй? Пабни гъахъ я, алай угъраш вахт фикирда къуртІа, рушар фадамаз гъуьлуьз гана, секинарна кІанзавайди я. «Ам заз кІанзавач, абур залай алудур» лугъузвай рушаз вучин? - Саидин кІеве гъатнавай. Ада вичи-вичизни тикрар-на: килигин, пака вуч жедагІа.

Пака хъайиди масад я. Садани гуьзет тавурди. Гъич хиялдизни татайди. Азорайла-лай гъахътин викегъвал алакъайди. Вири туна, гадарна, кІвалайя катун? Диде-буба-дин рикІ тІарун? Тухумдин тІварцІел леке гъун? Азора вични гъич са легъездани ахъ-тин вафасуз, ахлакъсуз кар ийида лагъана гъазур хъайиди тушир. Вири суьгъурдин хкетрик къайди хъиз, кинодай къалурзавай хъиз, арадал атана.

Тамерлан, Умрият атана хъфей йикъалай Саидинан кІвалин чими гъава къана, ме-гърибан, шад гъалариз къирав яна, хъвер-зарафатдин макан атІугъвили, серинвили къуна. Винелай килигайла, хзан яшамиш жезвай, гъарда вичин везифаяр тамамар-завай. Саидин кІвалахал физ, хквезвай. Рагъиматахъ вичин дердияр авай. КІвалин къайгъуяр рушари ва суса чпин хивез къачунвай. Гъайиф хъи, хзан хуьрек недай вах-тундани санал ацукъзамачир. Азора дагІана виридакай чуьнуьх жез, къил баштаниз алахъзавай. Азиза, Тилиб, гъатта адан свасни Азора чІалал гъиз алахъна, амма... Ахътин хзан, гада вичел мад гъалт тийидайдакай, йъанни дахдин теклиф хийирлу тирдакай, гъуьлуьз фейила, вири хъсан жедайдакай лугъузвай. Вири гафар Азорадин са япай физ, масадай ахкъатзавай. Хъел агай Тилиба вичин векъивал, сивин харчи-вални къалурна. «ГъикІ я, шегъердин пижонар рикІи чІугунвани? Абурухъ галаз ке-фер чІугваз вердиш хъанвай хътинди я гъа вун. А виле цІам акъада ви. Йъа лагъайдаз фида вун! Ван хъанани алчах затІ?! ТахъайтІа, тухвана вун за гъа Фикретан тавхана-диз гадарда».

Стхадин гафари Азорадин рикІ мадни тІарна. Гъар сад вич секиндив, дуьстлуз ту-хуз алахънавайтІани, гъуьрмелу хзанда жинжигардал чан акъалтзавайди хъиз тир. Гъафте гъа икІ алатна. Рагъимат мад сеферда руш гъавурдик кутаза, адаз дагъви дише-гълидин ацукъун-къарагъун, метлеб, деб, уьмуьрдин макъсад, къисмет квекай ибарат ятІа ачухиз алахъна. Азорай дидедихъ кисна яб акална, адан веревирдер инкарнач. Я шартІар эцигнач, я наразивал къалурнач. Ам гъавурда акъуна, стха гъахъ я, багърияр мехъер ийиз гъазур жезва. «Ваъ» лагъайтІа, абуру гужуналдини Фикретаз гъуьлуьз гуда. «Къуй зун ракъара гъатнавайдай, зи къили ван авунвайдай, маса рехъ авачиз рази хъанвайдай къурай. Рекъер, жигъирар лагъайтІа, гъамиша гъатдайди я», - фикир-завай руша дидедихъ яб гуз.

Рушан кисайвили, адан сивяй акси са гафни акъат тавуни Рагъиматалай гъаму-нин, хъилен са пай алудна. Эгер адаз рушан къиле битмиш жезвай фикиррикай хабар хъанайтІа, низ чида гъа къил кукІвардайни, гъилерни кІвачер кутІунна, цуриз вегъе-дайни.

Дидедиз хабар хъанач ва ам цийи къуватар жагъай хъиз, мехъеррин къайгъуйрив эгечІна. Умриятазни шад хабар гана ва це лугъунар ийидай югъни тайинарна. Пабни руш меслятдал атанвайди акур Саидинан риклелай кІватІ хъанвай хашлавни алатна.

Азорадин рикликай, бейнида авай къванбурукай фикирдай касни авачир. Руша къатІузвай, йаъни дах гъахъ я. Абурун мурад руш гъуьлуьз гана, чебни, зунни секинар авун я. Хуьруьн, халкъдин адет, деб гъам тир. Диде-бубади тІвар ягъай руш свасвиле гъида, гададиз гъуьлуьз фида. РакІарал атай илчияр элкъуьрдач. Хуьре, садвад квачиз, вири рушар кІанивал авачиз гъуьлериз физвай. Инкардай, ваъ лугъудай ихтияр рушариз авайди тушир. КІеви къадагъайрин къармахра авачиртІани, рушари хуьрерин адетрал, шартІарал амалзавай, разивал къалурзавай. Агакънавай гададин диде-бубади, вахари адаз рушар къалурзавай, теклифзавай. Хуш хъайидан варцел гъасятда илчиярни рекъе твазвай. Тек-туьк тахъана, абурун пишкешар къабулзавай ва са вацран вахтунда мехъерзавай. Ракъ ифенмаз кІани кІалубдиз гъидайвал, диде-бубайри лишанрин, це лугъунрин, мехъеррин месэлярни яргъал вегъедачир.

Азорадиз вири и крар чизвай. Йъан гафни, теклифни ада инкардачир. Амма школа куьягъай йисуз вич кІелиз ракъур тавун патал гъуьлуьз гуз кІан хъайи йаъаз руша и кар рикІяй багъишнавачир. Идалай гъейри Фикрет адаз гъич акунани кІанзавачир. Ам кІане гъери авай гада тушир.

Азора вичин дуст, са классда кІелзавай Халидадихъ галаз экзаменриз гъазур жезвай вахт тир. Халидадин дидеди рушариз эверна ва тапшуругъ гана: «И зимбилда авай какаяр, хун тийидайвал, Умрият халудсусав вахкана, хъша». Рушарни фена. Тамерланан кІвалерив агакъайла, Халидади лагъана:

- Вун инал акъваз, чан Азора, зун зимбил вахкана хкъведа.

Са шумуд декъикъа алатна, амма Халида ахкъатнач. Халудсуса къунагънавай хътинди я,- фикирна Азоради. Гъатта сивиз цІаран яд атана. Гъа и арада адав вичин тІвар къуна эверай къалабулукъ квай сес агакъна. Руша кІвализ чукурна. Сад лагъай гъавада касни авачир. Къвед лагъайдаз хкъаж хъана. Вилериз акурди такунайтІа, хъсан тир. Фикрет лугъудай алчах вичин эмедин рушал гуж гъалиб ийиз алахънавай.

- Я къей хва, на вучзава?!-гъарайна Азоради.

Чара касдин сес атай Фикрет рушан винелай къарагъна ва Азорадиз килигиз амукъна. КІвачел къарагъай Халидади адан чин пад акІ яна хъи, гада ярх хъана.

- Алчах! Зиндикъ! Я къейи хва, за дахдиз лагъайтІа, ада вун рекъида хъи.

Фикретан викІегъвал гъиниз квахънатІани чидач. Ада, метІерал акъвазна, гъил къачу, вун акурла зи къил элкъвена, дахдиз лугъумир лугъуз минетна.

- ИкІ метІерал акъваздалди ваз къейитІа хъсан я,- лагъана Халида гададин чиниз цуькІуьнни вегъена, кІваляй экъечІна. Адан гуьгъуьналлаз – Азорани. Абуру и кардикай садазни малумар тавунин гъакъиндай меслятнай.

«Гила и угърашдиз зун гъуьлуьз фена кІанзава. А вилера куь цІам акъада», - хъел кваз лагъана Азоради дакІардай багъдиз килигиз.

Хусуи жележегдикай фикирзавай руш уьмуьрдин рекъин къилин уламдал атана акъвазнавай. Инлайни рехъ са шумуд терефдихъ фенвай. Гъим хкъяда? Дуьм-дуьз, диде-бубади теклифзавай рекъяй фейитІа, уьмуьр вилериз акунани такІандахъ галаз акъатда. Чапла патлахъ фейитІа, тухумдин тІварцІел леке къведа. Алай чкадал акъвазайтІа, вун садани саймиш хъийидач. Эрчи рекъяй къил туькІвей патлахъ гъерекатайтІа, виридакай магърум хъун мумкин я. Фикирзавай руша, къилиз тІал акъуддалди. Арабир бейнида кІватІ ва дегиш жезвай фикирри, шарагрикай магърумнавай жанавурди хъиз, къув язавай.

Эхиримжи умуд Айвудин тир. Рушан рикле кІанивилин гъиссери гъеле цІир ганвачиртІани, ада вучиз ятІани гададихъ ихтибарзавай. Адаз за вири авайвал ахъайда, эгер ам зун къабулиз, зи гъарайдиз гъай лугъуз гъазур ятІа, зун адан патав фида. ТахъайтІа, эмедикай далда къада. Азорадиз чизвай, йъа цуьк хътин руш гужуналди Тамерланан хизандиз гунал Мерзият эме ерли рази тушир. Адакай куьмек жедайдахъ Азора агъунвай. Руша вич патал месэла эхир гъялна. Эгер йаъ вичин гафунал кІевиз акъвазнаватІа, мехъеррин савдаяр акъвазар тавуртІа, амукъдайди сад я, катун. Шегъердиз хъфин. Я эмедин, я Айвудинан патав.

МЕХЪЕР

Кондиционер кардик квай серин квале ксанвай Азора ахварикай кватна пуд-кьуд декьикъа алатанвай. Квал ракъинин нурарив ацланвай, на лугьуди йикъан юкъни юкъ я. Ваъ, анжах экуьнин сятдин иридаз кваллахнавай. Рушахъ къарагъдай ният авачир. Ам садазни хабар тавуна, вич це лугьудайбур къвезвай йикъан пакамахъ шегьердиз хтайдалай инихъ къве гъафте алатзавай. Айвудина ам хушдиз къабулна, эмедин патавни тефин меслятна. Азорадиз ваха зенг авуна ва квале акъатай гъарай-вургъайдикай ахъайна. Гьелбетда, Азорадиз ихътин чкадал атана кланзавачир, амма виридалайни рикиз чими ва багъри инсанри ам мажбурна. Гила адаз абурун патав хъфидай, абураквадай вири рекьер агалнава. Им еке гуж тир.

Айвудина ам гъар юкъуз секинарзавай ва лугьузвай? «Са диде-бубадини вичин велед гадардайди туш. Ам лап хаин хъайитлани. Амма вуна са чуру карни авунвач, анжах ваз авай ихтияррикай менфят къачуна, ви килдинвал, хсусивал хвена, багърийри гужуналди ийизвай тахсиркарвиликай катна, мал хъиз маса гун акъвазарна. Вун квалаяй катдай чкадал гъайи гъабурун хиве гунагъ гъатзава. Гзаф риклик къамир, я жув дарихни ийимир. Чун санал хъфида, вун бахтлу тирди субутарда, ахпа абурун хъилерни алагда».

- Чидач манн-н,- лугьузвай Азоради,- исятда абуру чун къабулдатла, зи катунилай гъил къачудатла? Абурун хъел зурбади я. Ахпа, ахпа, са вахт алатайла, белки, хъел хкатин.

Месикай хкечна, трюмодин вилик ацукънавай рушан фикирар хайи квализ хъфенвай. Ракар ахъаяй ван атана ва руш садлагъана къарагъна, бедендал халат акъалжна. Фад-фад месни кватл хъувуна.

- Пакаман хийирар, ксай пси, зун хтун тавунайтла, къарагъни ийидачир гъа...

- Абат хийирар. Къарагъна вучзава къван? Ацадай кал, твар вегъедай верчер, шиткадай гъаят авач...

- Ам вун гъахъ я, амма гъаятар ина кламай къван ава.

- Чарабурунбур?

- Вучиз? Жемятдинбур. Зунни вун, цудралди масадбурни къекъвезвайбур.

- Абур шиткидай, михъдай ксар авайди я, гьукуматди пулни гузвайбур.

- Тухуз жедач вун гафаралди, зи акьуллу дуст. Экуьн къияй са шад хабарни гун.

- Жеч гъа. Вуч хабар я?

- Чун жи родителри гуьзетзава. Нисинлай алатайла, хъфида чун.

- Родителрин патав?

- Эхъ. Яргъал вучиз вегъида къван?

- Абуру закай вуч фикирда? Квалаяй катна, вахъ галаз, «гъатнавайдакай» лугьуз кланзавай, амма авайдакай лагъана.

- Вун гъиниз катна къван? Зи патав. Ваз са къурхуни жемир, зибур ви гъавурда гъасятда акъада.

- Яраб-б гъакл жеда жал?

- Жеда, жеда, вун хътин руш абуруз хуш жеда.

- Э-э-э, михъиз-з...

- Аквада хъи ваз. Вири гъа за лугьузвайвал жеда. Гила на чаз са завтракни гъазура.

- Исятда. Садра за гъил-чин чуьхуьн,- рушак гьерекат акатна.

Ваннадиз фидайла акуна, Айвудина дегълиздавай вичин мес кватл хъувунвай. Азора атайдалай инихъ ада диван дегълиздиз акъуднавай, вич ксун патал. Рушаз ада са манийвални гузвачир. Гъа сифте юкъуз Айвудина малумарнай: «Жуван квалаяй яхъ инаг. Жув иеси хъиз твах. Чи араярни гъа виликанбур, юлдашринбур хъиз амукъда. Жуваз са куьникайни дарвал гумир». Гъа лагъайвал тухунни ийизвай ада вич. Экуьнахъ квалахал физ, няниз, бязи вахтара лап геж хъиз, хквезвай. Азора яваш-яваш квалин кайванидиз элкъвезвай. Ада квал къакъажзавай, атайдаз хуш жедай къайдадиз гъизвай, недай-хъвадай суьрсетдин къайгъу чуьгъузвай, хуьрекар гъазурзавай, пек-партал чуьхуьзвай. Гъа са вахтунда Айвудина тлалабай крарни таммарзавай.

КапI авуни чIалар хуралай чирзавай. Айшат, Мислиматни адал капI авуни патахъ-ай алахънай, са бязи гафар, дуьаяр Азоради чирни авунай, амма капI ийидай чкадал атаначир. Гила, жележдин гъуьл динэгъли жезвайла, амни капI авуниз мажбур тир. Гъавилияй руша са аргуз аксивал тавуна Айвудинан тIалабун килиз акъудзавай. Чир хъайивал, гададин дидедини капIзавай, амма «дах диндивай кьерех хъанвай кас я» лагъанай Айвудина.

Чин-гъил чуьхвена, Азоради газдин пичиниз цIай яна. хуьрек тIуьрдалай гуьгъ-уьниз Айвудин «зун са пуд сятдилай хкведа» лагъана, фена. Адан са тапшуругъ мад авай. Яргъивал метПерилай агъуз алатнавай иер булушка маса къачун. Пулни вуганвай. Кайванидиз хас къайгъуярни авуна Азора ЦУМ-диз фена.

Айвудин, хиве къурвал, лагъай вахтунда хтана. Сятдин кьведаз гадани руш автостанциядал алай. Ина инсанрин ва машинрин тум-кыл авачир. Гъарайзавайбур, туьтуьтIар язавайбур, кIевиз рахазвайбур, са низ ятIани эверзавайбур... РикI зайифдан кыл элкъведай, физвай пад фикирдай акъатдай, ягъалмиш хъана маса улакьда акъахдай. Элкъвена къуд падни шей-шуьй маса гузвай будкаяр, киоскар, кафеяр, салонар, ательеяр... Ибур тIимил тир хъиз, инсанрин арайрани жуьреба-жуьре шейэр теклифзавай ва маса гузвай алверчиярни къекъезвай.

Ингъе эхир абур маршруткада акъахна ва Азора сад лагъай сеферда Дагъустандин Кеферпатаз физва. Шегъердай шегъредал акъатдалди вад-цIуд декъикъа алатна. Ахпа «Газелди» регъатдиз нефес къачур хътинди я, ада са патахъайни манийвал авачиз, ракъинин нурадал шуьше хъиз аквазвай асфальт тунвай рекъай виликди еремишзава. Рушаз сифте яз къумадин кIунтIарни акуна ва ада гъейранвални авуна. Рекъин вири кьерехра чичIекар, хъарпузар, халияр, картуфар, майваяр маса гузвай будкаяр, чардахар авай. Гъатта чка-чкадал цIуд литрдин балонра, канистрра ва маса къапараваз бензин, солярка маса гузвайбурни тIимил тушир. Ибур вири цIийи девирдин, базардин экономикадин, демократиядин лишанар, шикилар тир. Руш вилериз аквазвай аламатриз дикъетдивди килигзавай.

- Ингъе чун агакъзава,- рахана Айвудин,- и ваз аквазвайди Хасавюрт шегъер я.

Шегъер я лугъузвай чка Азорадиз хуьр хъиз акуна. Куьче гъаркъуьди тиртIани, гъа хуьруьн жуьредин кIвалер, дараматар, амма машинар, инсанар гзаф я. Анжах машин юкъваз гъахъайла, рушаз шегъердин шикилар акуна. Айвудина такси къуна ва цIуд декъикъадилай автомашин акъвазна.

- Агакънавайди яни? - секинсузвал кваз хабар къуна Азоради.

- Эхъ, атIа къацу варар квайбур чи кIвалер я,- рахана Айвудин ва ам шофердиз пулни гана, эвичIна, ахпа ада Азорадизни эвичIиз куьмекна.

Руш пара итиждивди куьчедин гъалдиз килигна. Ам рукада авай. Чка-чкадал лекъвер арадал атанвай. Идаз гъелбетда, шегъердин куьче лугъуз жедачир. Ихътин куьчера, талукъ къуллугърин рикIелай фенвай магълеяр меркездани авачиз тушир.

Куьчедин саки вири кIвалер сад-къвед квачиз са мертебадинбур тир. Бязибурук подвалар квай. Абурун арадай Жамалдинан кIвалер хкатна аквазвай. Азоради фикир авурвал, стха халкъаривай лезгияр къилихдалдини, акунралдини, рахунралдини тафаватлу жезвай. Ингъе кIвалерин имаратар эцигунал гъалтайлани чибурухъ хсуси къилдинвал ава. Къве мертебадин, яру кирпичикай эцигнавай шуьшебенд тунвай айванар рагъ экъечIдай патахъ килигзавай, хъсан багъ галай кIвалер. Метрини зураз къван жагъун хкажнава. Гъаятдиз гъахъзавай къве варар ква. Сад къилинди, муькуьдини машин гъал хъийизвай хътинди.

Айвудина варцин ракар ахъайна ва Азорадиз къенез гъахъун буйругъна. Руш акъван мяггтел хъана хъи, гъейранвилелди килигиз амукъна. Адан вилик жуьреба-жуьре цуькверин бахча ачух хъана. Атир, атир вуч я! Гъа и цуькверин юкъва стол, табуреткаяр, са пипIе цин кран, чилелайтIуз, илан хъиз, яргъи хъанвай цин шланг, гъа идалди цуьквериз ядни гузвайди я. Дегълиздиз гъахъзавай ракар ачух я. Азорадивай мад кихлигиз хъхъанач, дегълиздай рикIиз пара чими жадай дишегъли экъечIна. Шумал буйдин. Айвудинавай эвезда вилер къачунвай хътин, лацу, амма ракъини канвай чинай милаймвал, мегърибанвал аквазвай дишегъли. Айвудинан диде,- фикирна

Азоради. Эхъ, диде-е-е. Ада сифте Азора къужахдиз чІугуна, ахпа къати сес акъудна. Аламат! И сес адан милайм, дугъри, юмшагъ акунрихъ галаз ерли къазвачир.

- Куьн хтанани, я чан балаяр? Чи вилер алай гъа, гила-мад лугъуз. КІвализ, кІвализ, инихъ чимизва. Лап цІай аватнавай хъиз я, на лугъуди рагъ къилел кузва. Вач, вач, зи руш,- Зарията Азора вилик ахъайна. Адан гуьгъуьналлаз вични дегълиздиз гъахъна.- Чимивилин зегъемвал цІи масад я. Къецел экъечІнамазди гъекъ акъатзава бедендиз. Рекъин ругни, гъекъни, галатунни алуддаивал, сифтени сифте гъамамдал къил чІугуна кІанда,- Зарията хъихъ галаз хтанвай регъуьвалзавай руш къенепатар хъсандиз туькІуьрнавай ваннадиз тухвана.- Вавай, чан руш, душ къабулайтІани жеда, за ингъе герек затІар гъазурнавайди я.

- Ваъ, ваъ,- гъасятда аксивална Азоради. Агакъ тавунмаз чарадан кІвале душар къабулун? Азорадин бедендиз квазни яр акъатна.- Ваъ, ахътин лазимвал авач, сагърай пара, за чин чуьхуьда.

- Чхих, зи руш, чхих, зун исятда,- лагъана ам экъечІна. Къве декъикъани алатнач, ваннадиз яшар къанни цІудалай алатнавай хътин, гъа дидедин нерай аватнавай хътин дишегъли гъахъна. Айвудинан вах,- фикирна Азоради. Ада салам гана ва вичин тІвар Саният, вич вуж ятІа лагъана. Герек затІ-матІ авани лагъана хабар къуна.

Саниятахъ галаз залдиз гъахъайла, Азорадиз сифте нубатда ракІарин къаншарда авай цІал, къве дакІардин арада авай еке портрет акуна. Бедендал валчагъ, къилел чичІин бармак алай, рехи чуруяр квай, чина уьткъемвилин суй авай итимдин шикил. КІвалин юкъ еке элкъвей столди къунвай. Адан винел дуьзгуьн суфра ачухнавай. РакІар авай пата цал тирвал диван, креслояр эцигнавай, цални еке лезги халичадив безетмишнавай. Чилени лезги гамар авай. Вучиз ятІани вилериз аквазвай гъар са шикилди рикІик секинвал, шадвал кутазвай. КІвалин къецеалай хъиз, къенепатарайни лезги деб, адет, ацукъун-къарагъун аквазвай. Ида Азорадин регъуьвилин са пай алудна.

- Ша, ша, чан балаяр, инал ацукъ,- Зарията рушариз стулар къалурна.- Чна исятда са мехмери чаяр хъвада.- Айвудин,- назикдиз эверна ада,- гежмир ана, за чай цазва.

- Исятда диде,- ван хтана гададин.

- Дахни хквез рекъе авайди я. Гъа гила-мад ахгакъда. Адиля туьквендал фейиди я, геж жезва, дуст рушар гъалтнавай хъгинди я.

- Хкведа ам,- гаф къана Санията.- Чун катзавай, саниз физвай чка авач хъи.

- Им зи чІехи руш я, чан,- Зарията Саниятал гъил яргъи авуна.- Ам чи къуншидал алай игъирвидик гуьлуьк ква. Чеб ина, Хасавюртда яшамиш жезва. Санията налогрин инспекцияда кІвалахзава.

Айвудин хтана ва ада суфрадихъ вичиз чка къуна. «Бисмиллагъи» лагъана, чай хъваз гатІунна. Са шумуд легъзени алатнач, кІвализ ван-сес гваз Адиля гъахъна. Ада сифте стхадиз, ахпа Азорадиз хвашкалди лагъана. Хуьреквив эгечІдалди Жамалдинни ахкъатна.

Суфрадихъ ацукъай са сятда Азорадиз акуна, хзан гуьрметлуди, шадди, сад-садан гъавурда акъазвайди, ачухди я. Виридаз хъвер-зарафатни кІанда. Анжах Айвудин абурун арада къилдинвал гвай, са артух рахун тийидай, сарсахвал квачирди тир. Жамалдинни Зарият халисан гъуьлни паб, кІвалин иесини кайвани хъиз чпин чкайрал алай. Сада-садан гафунал къул чІугваз, алава хъийиз, хвеш акатдай гаф лугъуз, абуру суфрадихъ гуьгъуьлар ачухдай гъава яратмишна.

Къилди амукъайла, Зарията Азора къужахда къуна ва адаз туьмерна.

- Валлагъ, чан бала, заз вун акунмазди рикІи чІугуна. Халис лезги бала я. Гъикъван хъсан хъана, вун зи хчин рекъел ацалтна. За ваз лугъун, кичІезвайди тир, адани ина авай милетрикай вичиз руш хкъада. Жавид къумукъви рушал эвленмиш хъана. Пака абур акъатда. Санията гена вичиз чи игъирви хкъана. Акъулу гада я. Айвудинан гъакъиндай датІана фикирзавайди тир за, гъихътин свас адаз жедатІа лугъуз. Гена, Аллагъдиз шукур. Ваз чидани, бала, вучиз за икІ лугъузвайди ятІа. За гъич фикир авурди тушир, чун ина амукъда, ина кІвалер эцигда. Сад ава хиялар, чан бала, садни – къисмет. Пара четин хъана заз. Къумукърин, аваррин, даргийрин арада. Хъсанбурни,

писбурни, миллетчиярни гьалтна. Чиз-чиз вун агъузардай, ягъдик хкІадай, «ви ина вуч авайди я?» лугъудай угърашарни, гуч тахъай ченгиярни акуна. Вири эхна за, чан бала, гъавилиял заз жуван рухвайриз жуван лезги рушарикай сусар хъана кІанзавай. Ада зи гафар къуна. Вакайни ада заз куьрелди ахъайнава, ви тарифарнава. Акъазва, бала, вун тарифдик квай руш я. Ваз зи хва хуш яни?- агалтна рахазвай дишегълиди садлагъана ихътин суал гуни Азора къулайсувиле туна.- Регъуь жемир, зи руш, ачух-диз лагъ.

- Хуш я,- жаваб гана явашдиз Азоради.

- Я Аллагъ, бахтар це зи балайриз. Дидедихъ авай мурад гъам я, чан, веледар бах-тлу, абурухъ тукъІвей дуствилини хзанар хъун, шадвилелди, кІвале гъуьрмет, берекат аваз яшамиш хъун.

Зарията вичин аялрин уьмуьрдикай, крарикай ихтилатиз, Азорадивни суалар ву-гузвай, кІвалинбурукай, кІелунрикай, жележегдин крарикай хабар къазвай.

Азорадиз са шумудра Зариятан суалриз гъакъикъи жавабар гуз кІан хъана, гъикІ лагъайтІа, уьмуьрдин, хзандин бинеяр тапаррилай кутадай къимиш авачир, амма гъар сеферда Айвудинан «кІвалляй катайдакай лугъуз тахъуй гъа» гафар рикІел хквез, ада-лай вич аватнавай чІуру гъалдикай ахъайиз алакънач.

Пуд югъ акъудна Азоради Жамалдинан кІвале. Ам Санятахъ, Адилядихъ галаз-ни дуст хъана. Зарията рикІин сидкъидай пишкешарни авуна. Вичиз хуш гададин багърийрихъ галаз кІанивилелди чара хъхъана. Айвудинни пара рази яз амукъна. Адан шадвал вилерай, гъерекатрай къатІуз жезвай. Ида Азорадин рикІе жележегдин уьмуьрдикай хважамжамдин нехишар храз тазвай ва гъа са вахтунда рикІяй акъат тийизвай вичинбурухъ галаз алакъаяр амукъ тавунин фикирди, тІалди хважамжам янавай бушлухра лув гуз тазвачир.

Саидинан чІехи руш катна лугъудай хабар хуьруьз фад чкІанай. Мецер яргъибу-руз, лагълагъчийриз, пехилбуруз адан хзан са вацра жакъвадай кендирагъдиз элкъ-вена. Хзандин къенивилихъ галайбур кІвализ атана, теселли гана, куьчеда гъалтай-буру, медпунктуниз атайбуру гъайифар чІугуна, меслятар гана. Жегъилрай шулугъар акъатдайди я. Гъавилиял абур жегъиларни я. Идаз килигна, абур такІан хъун, абурун шулугърилай гъил къачун тавун дуьз жедач. Жегъилвал вич ахмакъвал лагъайдай я. Гъакъмай сабурлу, регъимлу хъун герек я, лагъана.

Азорадин дах гъавурда акъазвай ва ада къилин тахсиркарарни вични Рагъимат тирди аннамишзавай. Вучиз лагъайтІа, абуру руш катдай чкадал гъана. Адан гъа-вурда акъаз кІан хъанач. Рушан рикІе авай гъиссерикай фикирдай къимиш атанач. Кесиб аял, гъуьрчехъанрин хура гъатай жейран хъиз, далда жагъур тежез амукъна ва са чарани такурла, вичиз азад яз акур жигъирдай катна. Масан бала. Иер бала. Вуна гъахътин кар ийидайди чир хъанайтІа, дахди вун ахътин уламдал гъидачир хъи. Ди-дедиз жагъанвай илчийриз квяхъ, алат лугъудай хъи. Я рикІиз къей бала, вучиз зун ви гъавурда гъатнач? Вучиз за папан даллайрал къуьл авунай?

Саидина гъар юкъуз ихътин фикирар ийиз вичин къилиз тІал акъудзавай. Лап хъел атайла, кІвалин вири сириштада авай деб, гъава чІурай папаз экъуьгъзавай. Адан чІала гъатай вич жакъвазвай. КъатІузвай, къве патал пайнавай фу куькІуриз же-дач, амма инсанрин алакъаяр пайгардик куьхтадай рекъер-хулер авайди я. И кар патал алахъни авуна кІанда.

Рагъимат, чинни хъуьтІуьн къуза хъиз къуна, гъа са гафар тикрариз авай: «Ам зи руш яз амач. Ада зун тІветІрайни къунач. Ада чи хзан, тухум беябурна. Ам ахквадай вилер акъудда за. Адахъ галаз алакъа хуьдайбурни зи душманар я...»

Папан дерт къезилариз, хъел алудиз алахъдай Саидин. Тилиб, Азизани дахдин терефдарар тир. Амма Рагъимат, на лугъуди, са кутІани акат тийидай вацІун кваркацІ хътин къванциз элкъвенвай. «Бинедилай Азора Тамерланан хъиз гудай гъерекатрик къил кутур къилин тахсиркар вун я» лагъайла, Рагъимат ми хъиз къапарай акъатдай. Гъиле къаб, затІ аваз хъайитІа, ада абур чилел гъалчдай. Гъараярдай, къаргъишардай. Лап пис-пис.

Эхиримжи вахтара Саидин вич-вичелни мягътел жезвай. Саки къанни вад йисуз санал уьмуьр кечирмишиз адиз Рагъимат гъихътин инсан, дишегъли, паб ятІа чизва-

чир къван. Ада и къайивал, туькъуьлвал, къевивал, гьатта зегьерлувал гьинай атайди, нивай къачурди ятІа? Ада вичин амалралди, терсвилелди, са вичиз чидай лагьбала гваз ацукьуналди, халисан къамашвилин гьерекатралди къвал бузханадиз элкьуьрзавай. Саидин къвалин гьава гьикъван хьсанар хьийиз алахьнатІани, адалай паб дуьз гьалдиз хъиз алакьнач. Рагьиматак адан къени, камаллу гафар акатнач хьи, акатнач. Эхир ада лагьана: «Ваз ви рушакай вуч хьел ава? Амни гьа ви бедендикай хкатнавай, гьа ви амалар, крар гвай, зун къван я лугьуз акьвазнавай сад я. Сифте нубатда жуван рикІин къус азабра тур жувакай хьел ая, ахпа амайбурукай. Мад за ваз са гафни хьлагдач. Ацукь жуваз гьа хьилерни гваз».

Азиза Азорадихь галаз телефондай рахазвайдакай Саидиназ хабар авай ва гьвечІи руша дахдиз ара-ара вичив агакъзавай малуматар гузвай. Августдиз Азорадин мехьер жезвайдакай ихтилат авурла, Саидин сифтедай ягьуначир. Азорадин мехьер? Чеб галачиз? Са гьина ятІани? Им гьич къабулиз жедай кар тушир. Цуьк хьтин рушан мехьер диде-буба галачиз? Им ерли рехь гана къанзавай кар тушир. Азорадин мехьер къвале, хуьре жеда. Ам са касни амачир етим руш туш эхир. Саидинан бейнидивай, рикІивай, бедендивай и хабар къабулиз жезвачир. Ам ахьтин гьалдиз атанвай хьи, хьел, къалабулук, наразивал, вири сад-садак какахьнавай ва итимдиз гьикІ, вуч ийидатІа чизвачир. Папаз лагьайтІа, ада мадни еке мярекатар акьудун мумкин тир. Талгьанани жедач. Диде я эхир. Белки, мехьер гафуни адан рикІиз регьим ягьин.

Лап къеве гьатна Саидин. Рагьиматаз лугьудалди ам веледрихь галаз рахана. Итимдиз акурвал, балаяр акьуллу тир. Абуру чеб мехьерик фидайдакай малумарна. Им дуьз къарар тир ва бубади Тилибазни Азизадиз баркалла лагьана.

Азора шегьердиз хьфейла, Саидина гзаф веревирдер авунай ва ам вах Мерзиятан патавни фенай. Адаз татугай агьвалатдикай хабар авай, гьикІ лагьайтІа, Азора эмедин къвализ къвез, хьфизвай. Мерзията наразивилелди стхадиз чпи къинерар гьерексуз, нубатсуз Тарамар авурдакай, рушан къисметдив фагьумсузвилелди эгечІайдакай, ам ина куз-хьукьвазнавайдакай лагьанай. Саидина вахаз чеб батІул тирдини хиве къунай.

Гила ада къетІнавай, мехьерик фида ва рушаз гьуьлуьз фидай, хизан кутадай бубавилин ихтиярни гуда. Анжах Рагьимат чІалал гьун гьерек я.

Азорадин мехьер жезвайдакай лагьайла, Рагьиматай са ван-сесни акьатнач, на лугьуди, адаз авур ихтилатдин ван хьанач, япар биши я. Ам кисна, вилерни атІумарна, гьуьлуьз килигна. Дишегьлидин къенепата са гьихьтин ятІани гьерекат физвай хьиз тир.

- На вуч лагьанай?- жузун хьувуна Рагьимата са шумуд легьзе алатайла.

- Чи рушан мехьер жезва, Азорадин мехьер.

- Мехьер-р-р? Чун галачиз? Чна тийизвай, чун квачир мехьер гьихьтинди хьурай, я итим? Куь къил-къилелай алатнавани? Куьн хибри хьанвани? Вужар я адаз мехьер ийизвай ахмакъар? Имансузар?

- Я чан йаъ, акІ лугьумир,- сес акьудна Азизади.- Чи Азора къанзавай гададин родителри ийизва мехьер. Чазни теклифнава.

- Ни?

- ГьикІ ни? Азоради. Адаз хуш гадади, адан талукьри.

- Яда Саидин, и ви рушав гвайди вуч къаркар я? Къвалин чІехиди ам хьанвани?

- Къаркар туш, Рагьимат, гьакьикъат я. Чи руш гьуьлуьз физва вичиз хуш гададиз. Йхьтин йикъални ам чун, чи къамашвал, фагьумсузвал себегъ яз, атана. Гила къванни гьалатІ туькІуьр хьувуна къанда, Рагьимат. Чун мехьерик фида...

- Зун - мехьеррик-к? Жери кар туш. Ам зи руш яз амайди туш. Я ахьтин мехьерни заз гьерек авач.

- Рагьима-ат-т-т,- Саидин папаз таъсирдай гафар жагьуриз алахьна, амма мецел атанач.

- Квез вуч къантІани ая, амма зун секин тур,- Рагьимат дуьньядикай рикІ ханвай, пай атІанвай саил хьиз, къвалай гьаятдиз экьечІна.

Са шумуд йикъалай Саидина, аялри мад са гьужум хьувуна, Рагьиматак гаф акатдагІа, ам вичин инкарвилин фикирдилай элячІда лагьана. Икъван минетар авурла,

рушан бахтлувал, рикI шад хьун патал вири бейкефвилер, наразивилер гьуьлуьз ракурна кIанзавайдакай лагьайла, белки, чувудни чIалал кьведай жеди, амма Рагьимат вичин гаф гваз акьвазна. Саидин гьавурда гьатна, папан мефтГера, кьанажагьда дидевилин са гьиссни, жавабдарвални, кIанивални амач. Гьавилай ада мад мегьуьн тарцин кIевивал гвай паб инжиклуни хьувунач.

Хасавюртдиз цIудалай виниз багьрияр рекье гьатна. Саидин, Пилиб, Азиза, Мерзият, адан хизанар, Азорадихь галаз са класеда кIелай Важибат...

«Дагьдин кукIуш» банкетдин зал жагьурун четин акьвазнач. Ам автостанция-дивай са вад виш метрдин яргьал алай. Куьче автомашинрив ацIанвай. Пилиба ва Мерзиятан хва Салигьа са гужуналди автомашинриз акьвазардай чкаяр жагьуруна. Мехьерив эгечIалди зур сят амай. Саидиназ чамран диде-бубадихь галаз секиндиз суьгьбетдай фикир авай, амма абур залдиз цIуд-цIувад декьикьа амаз атана. Мехьерин мугьманар кьезвай ва Жамалдинни Зарият абур кьабулунин кьайгьуйрик акатна. ЯтIани кьве хзандин килериз таниш жедай, куьруь суьгьбетдай, балайрин мехьер мубаракдай декьикьяяр жагьана. Гьуьлуьни папа шаддиз, лап фадлай такур багьрияр хьиз, кьужахдиз чIугуна, теменар гана. Саидин рази яз амукьна. РикIиз хуш жедай, кьенивал гвай инсанар тирди аквазвай. Саидинан рикIиз регьят хьана. Мерзият вахана и кар тестикьарна. «Кьуй зи бала бахтлу хьурай» тикрарна Саидина са шумудра.

Банкетдин зал великан столовойдикай хьувунвай хьтинди тир. Буфет алай чкадикай кьавалриз майдан туькIуьрнавай. Чамни свас виридаз акун патал тахт са зур метрдин кьакьандиз хкажнавай. Залда 400-500 кас гьакьун мумкин тир. Официанткайри вири столрал суфраяр дуьзмишнавай. Абуру чамранни сусан тахтни иердиз чIагурнавай.

Кьавалриз чпин кар хьсандиз чизвай. Абуру акьваз тийиз макьамар язавай, манияр лугьузвай. Лезги музыкади, манийри зал кьачузвай. Кьуьлердайбур яваш-яваш, ичкидин эсер гзаф жердавай тир жеди, майдандал экьечIавай. Маса миллетрин гадайрин, итимрин тIалабунар кьилиз акьудуналди, кьавалчийри «Лезгинка», «Кавха», «Акушинка» макьамрик кекаязавай.

Мехьер гьа мехьер хьиз кьиле физвай. Ван алаз акьатзавай музыкадин сесери япар денгзавай. Столрихь галайбур тIуьнал-хьунал, рахунрал, тостар лугьунал, шад гьараюнар авунал машгьул тир. Виридан вил чамрални сусал алай. Эхир гьабурни атана. Вири зал кIвачел акьалтна. Гурлу капарин, хуш алхишрин, шад гьараюнрин сесер акьатна. Кьавалчийри «Лезгинкадал» илигна. Майдан кьуьлердайбурун ихтиярда гьатна. Свас гваз хтайбурун гьевес, шадвал масад тир. Саидин, Пилиб, Азиза ва амайбурни кьуьлуьник экечIна. Чамни свас ацукьнамазди Азиза, Важибат, Мислимат, Айшат Азорадин патав фена, сада-сад кьужахламишна, теменар гана, вахарин вилерал стIалар акьалтна.

- Йаъ атаначни?- хабар кьуна Азоради.

- Ваъ, чан вах, кIвале сад амукьна кIанзавай кьван. Чун вири атана, атIангье дах, Пилиб, чи свас, Мерзият эме, адан хва, свас...

- АкI ятIа, йаъа гьил кьачунач...

- Аникай фикирмир, чан вах, чун ингье вахь галаз ава. Кье ви мехьер я. Чи мехьер я. Шадвал ая. Чунни пара шад я. Аквазва, гада кутугайди я. Анжах вун бахтлу ийидайди хьурай. Адан диде, дахни хьсанбур хьиз аквазва.

- Я, хьсанбур я,- Азоради Айвудинахь галаз вахни дустар танишарна.

- Азора бах, а видан гуьгьуьлар ни чIурнава? Ам вичиз турди са масада тIуьрди хьиз ава хьи,- лагьана Азизади вахан япал.

- Э-э-э, низ чида, гьи хузра кIаснаватIа. Пуд-кьуд югь я гьакI аваз. Жува адаз акьван фикир гумир.

И арада абурун патав дах, эме, стха атана.

Азиза гьахь тир. Айвудин вичин мехьерик чаради, гужуналди гьанвайди хьиз, ацукьнавай. Мехьер кьиле физвай гьалдал ам ерли рази тушир. Ада дахдин вилик шартI эцигнай? Мехьер кьавалчийр, музыка галачирди, суфрайрал ички алачирди жеда. И гафари Жамалдинан лап секин нервийрални звал гьанай.

- Ваз гьакI кIанзава?! Музыка, ички алачир мехъер?! Вун кими хьанвани, хва? Ибур вуч кIамай ихтилатар я вав гвайди? Ваз за, Жамалдина, гьахьтин ядин мехъер авуна кIанзава? И шегъердин зун чидай кьванбур зал хьуьредаивал? Са куьгъне калушдик квачирдани са дуьз мехъер ийизни алакьнач лугъудайвал? Вуж я чи кьенвайди? ТахъайтIа, уьлкведа яс малумарнавани? Дуьнья барбатI жезвани?

- Дах, дах, музыка, кьуьлер, ички мусурманриз хас крар туш...

- Кис кван садра,- сес хкажна Жамалдина,- Ваз гьинай чида? Ваз гьи вакIа лагъана? Чи бубайри гьа диндал лап кIеви тир пачагъдин девирдани мехъеррал музыка язавай, манияр лугъузвай, кьуьлерзавай, герек чкадал рикIивай шадвалзавай. Ичкини алай чIаван деб я. Ваз за ви кьаркаррихъ яб акална кIанзавани? Гьикъван четин хьанатIани, ина авай бязи ламарихъ галаз женг чIугунатIани, за жуван тIварни, лезгивални, лайихлувални хвена, масад жувал хьуьредаивал, жувакай ягъанатгдай усалвиллиз рехъ ганач. Гила ваз абур зал хьуьруьриз кIанзавани? Абуру зи тумунихъ хьарпузар агалдайваал. А югъ я абуруз, я ваз аквадач, хва. Ви дахди лагъайвал ийида вуна. Эвленмиш хьайила, хуси хзандин кьил хьайила, жуваз гьикI кIандатIани яшаммиш хьухъ, амма мехъер за аз хуш тирвал вири адетривди кьурмишда. Ван хьанани?

- Дах чан...

- Эхъ, гьакI я, чан дахдин. Мад аз ви мецелай ахьтин гафар ван тахъурай. Мехъер мехъер хьиз тухудайди я. Лезги зурнейрин ван кьилеллаз! Перизадин мани галаз! «Лезгинкадал» кьуьлер ийиз. Ибур, чан хва, виш йисарин чи халкъдин адетар я. Абур садрани квадриз кIан жемир. Ван хьанани ваз, зи хва. Лезгидин хва!

- Хьана дах-х.

- АкI ятIа вач, вал тапшурмишнавай крар авуна куьтягъ.

Ихьтин рахунар хьайи йикъалай Айвудинан кефьяр чIуру тир. Дахдиз аксивализ, адавай истемишиз, маса шартIар эцигизни алакьнач адалай. Са патахъай Азора – катнавайди. Муькуь патахъай – адани герексуз истемишунар авуртIа, вични катдай чкадал кьведаивал. Диде-бубадихъ галаз михьиз хьелун жедай. Ихьтин ахмакъ гьерека-трикай ада кьил кьакъудна. Гьавилай ам тахтуна, цуру хват сарак акаатайди хьиз, авай.

Мехъеррин гурлувал, шадвал вини кIвачиз акъатзавай. Зуьрнейрик ван кутурла, акI жедай хьи, исятда гарун-тIурфандин хура гьатай хьиз, кьавар алатда. Жегилрик мадни хутI акатзавай. Гьавилай лугъузвайди я, зуьрнейрин туьнт сесери кьейидини кьарагъарда. Сад екечIиз, сад жкечIиз, майдан кьуьлерзавайбурукай буш жезвачир. Музыкадал илигнавай кьавалчийрай цIуд гьекбер авахъзавай.

Чамран са дустариз кьуьлуьник свас акъудиз кIан хьана, амма Айвудина ихтияр ганач ва мехъеррин шагъ-тамадади дустар секинарна. И патара гьахьтин адет акатнава – дустари сусахъ галаз кьуьлдаивал. Свасни чам майдандал акъудзава ва дустари, абур гьалкъада туна, кьуьлерзава, ахпа гьарда кьилди, нубатдалди сусахъ галазни кьуьлзава. Кьавалчийрив туьнт, зиринг макъамарни ягъиз тазва. Сусан паталай дустарин кьулуьник Азиза, Саняйт, Мислимат, Айшат, Важибат, Адила екечIна.

Жамалдин шадзавай. Ада гьар столдихъ физ, мугъманрин гуьгьуьлар кьачузвай, музыкадин гьилий ван кьезвачиртIани, абурун алхишрихъ яб акалзавай, рюмкадиз цазвай коньякдиз са хупI ийизвай. Ахпа хквез, Саидинан кьвалав ацукъзавай. Мехъери Зариятаз кьвед, пуд лагъай кьуватар ганвай хьгинди тир. Ада худда кьуьлерзавай. Майдандал багърияр, кьуншияр, кIвалахдин юлдашар экъечIайлани, кьуьлерик екечIзавай. Муькьва маса дишегълиярни акъудзавай майдандал. Галатуникай адаз харбни авай хьгинди тушир. Саидина, Тилибани адахъ галаз кьуьлерна.

Виридан шадвилли лелейрик Тилибни квай, амма ара-ара ам фикирдик акатзавай ва дикъетдивди чамраз килигзавай. И гада адаз инал кьведалди акунвай, амма рикIел хквезвачир. Гьинай, мус акурди ятIа? Чамран чуруяр квай дустар акунмазди Тилибай усай гьарай акъатна. Левашада. Эхъ, эхъ, Левашадиз Роберт тухвайла акунай. Ада лезги хуьрерай атанвайбурухъ галаз лувкIуьнарнай. Гьам я. Я Аллагъ, и зи вахал ам гьинай ацалтайди хуй? Бандит. Вагъабит. Дахдиз лугъудани? Вуч лугъуда? Левашада са гьихьтин ятIани гадайрихъ галаз акуна. Акурай ман. Идалди адакай бандит жезвач кьван. Ваъ, лагъайтIани, дах ягъадач. Бес вучда?

Тпилиба, Жамалдин кѣецел экъечІуникай менфят къачуна, адавай вахан гъуъл жезвай гададикай хабарар къуна. Адан жавабар рикік секинсузвал кутадайбур тушир. Зегъметдал рикі алай, кар алакьдай, секин, масадаз писвал тийидай, чѣхибуруз гъурметдай гада я.

«Дахдизни вичин хчин чинебан уьмуьрдикай хабар авай хътинди туш» къетІна Тпилиба.- «Бес вуч ийида?» Айвудин дустарин патав фейила, Тпилиб фена, вахан патав ацукьна. Умуми сад-вад гаф лагъана, стхади Азорадивай хабар къуна:

- Азора чан, заз ачухдиз лагъ, и ви гъуъл жезвайдакай ваз вири чизвайди яни?

- Вири? Им вуч суал я на заз гузвайди, я стха?

- Стхадиз чир хъана кІанзава мун. Ам умуд кутаз жедай, ви уьмуьр бахтлу ийдай кас яни?

- Закай къайгъу чІугвазвай вун сагърай, стха. Амма зун гъавурда акъазвач, ви гафарик са гъихътин ятІани чинебан мана квайди хъиз ава.

- На хъсан къатІана, зи вах. Вун акъулу тирди заз чизва, амма за фикирзавайвал, вуна еке гъалатІ ахъайзава. Ваз Айвудин гъакъикъатда вуж ятІа чизвай хътинди туш.

- Ваз чизва ман, ам сад лагъай сеферда акъазвай.

- Сад лагъай сеферда туш, вах. Ам заз бандитрихъ галаз Левашадай акуна.

- Бандитрихъ? Левашадай? Ви ана вуч авайди тир?

- За аниз Роберт лугъудай алчах ва маса гадаяр тухванай.

- Кис, кис, стха. Чун садрани туькІвей стхани вах хъайиди туш. ДатІана сада-сад бейкефариз, гъуьжетриз, зун гагаз. Вуч хъанатІани алатна фена, амма вун заз стха хъиз масанни, аллани, кІанни я. ТІалабда, эгер вун дидеди зи гуьгуьл, мехъер чІурун патал ракъурнавайди ятІа, зи рикі тІармир, чан стха.

- Зи куьгъне ахмакъвилерилай, кстахвилерилай гъил къачу вах, заз вунни пара кІан я. Амма исятда за вакай табзавач. Я дидедин карни, я ви рикі тІардай хиялни рикіе авайди туш.

- АкІ ятІа, чан стха, виридахъ галаз шадвал ая, на лагъай гафарни рикілелай алудур. Айвудин хъсан, умуд кутаз жедай гада я.

- Азора чан, и югъ, и декъикъа вуна гъайифдивди рикіел хкидайвал тахъурай, я Аллагъ. Эгер гъакІ хъайитІа, на ви пІузар кІасда. Эгер за лугъун тавунайтІа, тахсир зи хиве гъатдай. Къуй зун ягъалмиш хъурай. Зи мурад вун бахтлу хъун я, зи вах. Ваз мус куьмек герек хъайитІани, вахъ стха авайди рикілелай ракъурмир.

- Сагърай, чан стха.

Айвудин хкъез акурла, Тпилиб къарагъна ва фена, къуьлуьник экечІна.

Чамра са вуч ятІани къатІай хътинди я. Адаз Азорадин чиник серинвал акатнавай-дини акуна. Гъавилияй хабарни къуна.

- Стхади ваз вуч лагъана? Ви чинай, вилерай шадвиллин нур квахъна.

- Ахътин са затІни. Зи мехъер хуьре тахъунал гъайиф чІугвазвай. Дидедик гилани хъел кумалда...

- Хкудда чна а хъел. Анжах вун дарих жемир. Вири хъсанвилехъ элкъведай югъни алуькда.

Сусан патав чамран мукъабур атана, шикилар ягъиз гатІунна. Тамадади вичин везифаяр устадвилелди кыле тухузвай. Межлис гурлу ийизвай. Арабир вични туьнт къуьлерик экечІзавай. Тостар лугъузвайбурувни жерге-жерге къуьлер ийиз тазвай. Айвудиназ и гъарай-эвер, гурлу дем авай чкадай свасни галаз фад экъечІиз кІанзавай. Амма Жамалдин дахди «Эха, куьн къуьлуьник кутадай вахт заз хъсандиз чизва» лугъузвай.

Чара амуькьнач, эхна. Чамранни сусан къуьл малумарайла вири зал кІвачел акъалтна. Мугъманрин чѣхи пай деминин майдандихъ чІутхъунна. Лезги адетривди дише-гълийри, итимри сусан гъилера пишкешар-пулар твазва. Гъилер пуларив ацІанмазди Зариятан руш Санята абур вахчуз са чантадиз вегъезва. Жегъилри чам къуна, цавуз гадриз, хкъазва. Ингъе эхир къуьлни акъалтІна, музыкадив, шад гъараюнрив чамни свас залдай рекъе хтуна. Саидинан вилерал стІалар акъалтна. Азизани Адиля Азорадихъ галаз енгеяр хъиз фена.

Хейлин йисара хайи макандивай яргъа хъанатлани, Зарията гъвечли члалай ван хъайи ва акур, вич шагид хъайи халкъдин адетар риклел хвенвай. ГъакI мехърриз талукъбурни. Азора вичик тахсир квачиз гъатай хъутлалрикай чир хъайила, ада хцин гележегдин сусаз хайи рушаз хътин галайвилер авуна, ам чамран кIвализ физвай сусаз талукъ адетрин, къайдайрин, къве жегъилдин хиве гъатзавай везифайрин гъавурда туна.

- Вун зи рушни, зи свасни я,- лагъанай Зарията Азорадиз,- вун гъуьлуьзни вири адетривди гуда ва гъакI за свас язни къабулда. На са куьникайни фикирмир, зи руш, вири хъсан жада. Зи хцини вуна бахтлу хизан арадал гъайила, квехъ асайиш яшайиш авайди акурла, дидедин ажугъарни цавариз, гъуьлериз хъфида. Чна санал хтуларни къабулда, гъапани къада, абурал ва квел къарувалда.

РикIяй ва хайи веледдиз хъиз лагъай чими гафари Азорадин вилер стIалрив ацIурнай. Хейлин гагъда Зариятан къужахда гъахъна шехънай ам, пIузаррикай «сагърай, диде, вун зи къвед лагъай диде я» гафар тикрариз.

Мехъррин залдайни чамни свас Зарията къилди ахъайнач. Санал кIвализ хъфена ва свас вири къайдайривди къабулна, чамран тавханадиз тухвана, пипIе акъвазарна, перизадаярни лагъана.

Йифен цIусадалай алатнавай. Сусан кIвале Саният, Мислимат, Айшат, Азиза, Адиля, Важибат ва мад рушар авай. Вирида сусаз са вуч ятлани лугъузвай, меслятар гузвай, зарафатрик кутаз, сусан чиниз яр акъатдай ихтилатар кудзавай, гъуьлерик квай садбуру чамран кIвале сифте акъудай йиф сефилвиледи, масабуру шаддиз, хъвер къведайвал риклел хкизвай.

РакIар гатайла, виридак юзун акатна. Къецелай хабар къуна: «Чамраз кIвализ къведай ихтияр авани?»

- Ава, ава,- шаддиз малумарна Санията.- Квез ракIарар ачух я. Куьтыгъ рушар,- явашдиз алава хъувуна ада,- экъечI къецел.

Айвудин ва адан къве дуст - наибар кIвализ гъахъна. Абуру салам гана. Рушар сад-садан гуьгъуьналлаз экъечIна.

- Сагърай куьн, гадаяр, икъван гагъда чи чам хвейи, ам машгъуларай. Гила квевай чи разивал аваз хъфейтIа жада. Мадни сагърай куьн,- набриз чпин буржи акъалтIнавайдакай малумарна Санията.

- Бес сусан патай чаз паяр? - кIевивална адетрин гъавурда авай сада.

- Абур квева пака агакъда, паярни, пишкешарни, сусан гъилин хинкIарни,- Санията усалвал къалурнач.

- ЯтIа, вах, гъа квез кIандайвал хъурай. Мад сеферда квез мехър, и гуьзел югъ мубаракрай! - алхишна, дустар хъфена.

Санаята, стхадизни сусаз хъвер багъишна, «герек хъайитIа, са чIар куг» лагъана, жегъилар къилди туна.

Чиб-чпиз чизвайтIани, са кIвале ксуз къарагънатIани, санал суфрадихъ ризкъи тIуьнатIани, гила и жуьреда, халис чамни свас хъиз къилди кIвале амукъайла, къведни тешвишвилин, регъуьвилин пердедик акатна. Сад-садаз килигиз, арабир пIузаррикай хъуьрез, гагъ давам жезвай межлисдин, музыкадин ванер къвезвай дакIардал вилер вегъез акъвазна. Азорадин риклел Саниятан меслятар хтана ва ада хъуьгуьлдиз хабар къуна:

- Ваз гишин яни?

- Ваъ,- гъасятда жаваб гана Айвудина, эхъ лагъайтIа, вич са нин ятIани вилик айиб жадайда хъиз.

Азоради чамран жаваб кваз къунач ва Санаята «им вини чамран суфра я, ахъая ва санал няметрикай дад аку» лагъана къватида тунвай багълама акъудна, столдал гъвечли суфра экIяна, адал тIанурдин фу, иситIа, вирт, ргунвай верч, какаяр, ширинлухар, емишар эцигна. Руш, са вуч ятIани риклел хтайди хъиз, инихъ-анихъ килигна. Адаз кIвалин кеферпатан пипIяй герек шейэр акуна.

- Инал ша,- лагъана ада Айвудиназ,- гъилер чъухуьх. Сифте за ви, ахпа вуна зи гъилерал яд цада. Заз ван хъайивал, им суваблу, гъуьрметлу крарикай сад я. Къуй чун гъамиша сад-садаз гъуьрметлу яз амукърай!

- Амин,- лагъана чамра.
- Гила чавай суфрадихъ ацукъайтла жеда.- Азоради чайдин тIур къачуна ва вирт авай банкадал яргъи авуна.- Ахъай сив,- эмирна суса. Чамра муьтIуьгъвал къалурна ва вирт тIуьна.- Я Аллагъ, гъа и вирт хъиз чун вири уьмуьрда сад-садаз ширин хъурай!

- Амин.

- Гила вуна заз вирт це.- Айвудин рахазвачир. Хкетрик жедай хътин иер рушаз, вичин сусаз килигиз, ада вич суьгъурдин утагъда авайда хъиз гъиссзавай ва гуьзел ханумдин буйругъар хушвилелди къилиз акъудзавай.

Гъа икI абуру ргунвай кака, ахпа ич къве патал пайна тIуьна. Вечрен якIукай, иситIадикай, ширинлухрикай дад акуна. Сада-садаз ядни гана. Суфра кIватI хъувурла, суса чамрав лацу яйлух вугана. Айвудиназ ам жибинда тваз кIан хъана.

- Яда, на вучзава?

-За?- мягътел хъана чам.- Са затIни-и.

- Ам ахътин яйлух туш-е,- миллиз хъуьрена Азора.- Адакай зи рушвал, михъивал, ягъ-намус тайинарзавай, тестикъарзавай лишан, шагъид жезвайди я гъа-а.

- Ви михъивал заз гъакIни малум я, чаь,- рахана Айвудин.- Им чаз герекни авач.

- Вун гъахъ я. Зани гъакI фикирзава. И адет дишегълидин лайихлувал, дережа, къимет агъузарзавайди, адан намусдик хIгурзавайди я. Амма яйлух зав ви дидеди вугайди я. ГъакI хъайила, ам ви талукъриз важиблуни, герекдини я.

- Эгер а куьгъне адетрал амал авуртIа, зун вал алайбур хIлунна килигун лазим я, ви бедендик синих кватIа чирун патал. Ахпа вун къамчидал гатунни зи буржи я. Бинедилай вак кичI кутадайвал.

- Ваз абур нивай чир хъана, яда?- Азора тажубвилелди чамраз килигна.

- Дустаривай, абурузни масабурвай.

- Мадни, за исятда зи парталар ви парталрин винел эцигна кIанзава, вун заз муьтIуьгъ жедайвал гъамиша.

- Дугъриданни, авам вахтариз кутугай, дишегъли инсандай такъазвай адетар тир. Гена хъсан, абур квахъзавайди. Айвудин-н.

- Гъун-н.

- Вун рази, шад яни къенин йикъал?

- Эхъ-хъ.

- Зун ви вас хъунал?

- Эхъ, агъзур сеферда эхъ. За виридалайни гуьзетзавай югъ тир им.- Айвудинан мез ачух хъана.- Зи кIаниди, вун акваз, вав агат тежез, кузвай хъи зун. Къенинди зи бахтлу югъ я. Вун, вун шад яни, зи азизди?- чам сусав агатна.

- Эхъ-хъ,- чамран теменди мецел атай ширин, назик гафар къецел акъуддай муьгълет вахканач. Са арадилаз суса чамран япал эзберна:- яйлух рикIелай алудмир гъа...

Пуд гъафте. Бахтавар, гуьлуьшан йикъарин пуд гъафте. РикIе рагъ хъуьрезвай, сувар къурмишнавай, кIанивилиз, илгъамдиз майданар ачухнавай пуд гъафте. На лугъуди, и дуюнья, алем, цавар-чилер, ракъар-варцар Азора патал халкънавай. Сефил, дарих, серин йикъар квахънавай, цIранвай, гъич хиялдизни хкъвезмачир.

СИРЛУВАЛ

Багърияр мехъеррин пакадин юкъузни амукъна. Жамалдина абур рахкурнач. Къавалчирни туна. Къиблепатан Дагъустандин хуьрерай атанвай мугъманрикайни амай. Абур Жамалдинан, Зариятан талукъар тир. Иесийри кIвалин мехъеррин суфраярни ачух хъувуна. Генани шадлухди, гъевеслуди, рикIериз чимиди. Мукъвайри, къуншийри цийи сусаз мубаракарни авуна. Сада-садаз пишкешар, савкъатарни гана.

Саидин, Тилиб, Азиза, Мерзиятан хизанар, Важибат нянихъ хъфена. Шад яз, гуьгъулар ачухдиз, Азорадикай рикI архайин яз. Ам дуьзгуьн, къени, намуслу инсанрин хизандиз аватна лугъудай хиял гваз.

Зариятан ачух пел, нур авай чин, бахтлувал ргазвай вилер, хуш рафтарвал акваз Азорадин ругъди цава чархар язавай. Ам шад тир, лугъуз тежедай жуьреда. Айвуди-

на гъар са гьерекатдалди, гафуналди вичин кĀнивал къалурзавай. Назик цуькведив эгечІдай тегьерда рафтарвалзавай. Гъар са камуна «кĀни-такĀн авани?» лугъуз хабар къазвай. Азоради садрани фикирначир, итимар икъван назик жеда лагъана. Эхъ, адан яр назикни, къайгъударни, ялавлуни тир. Йифиз, месик квай макъамра, адаз вири уьмуьр гъа икĀ фидайди хъиз жедай. Бахтлудаказ, шаддаказ, сад-садан гъавурда акъаз. Гъавилай пуд гъафте гъикĀ акъатнагĀни акунач рушаз. Пака шегьердиз хъфида лагъайла, адан рикĀ аватнай.

Вучиз шегьердиз? Икъван хъсан чкадай вучиз хъфидайди хъуй? Бейнида пайда хъайи и суалриз ада вичи жавабни гана: зун кĀелиз. Айвудин кĀвалахиз. Маса чара авайди туш. Им цĀийи уьмуьрдив эгечĀун тир. ЦĀийи, жувакай хизандин кайвани жезвай. Маса касдин гъакъиндайни жавабдарвал хиве гъатзавай, къайгъу чĀугуна кĀанзавай. Касни галачиз. Яраб гъикĀ жедагĀа? АлакьдатĀа залай? Айвудин и гъафтейра заз акур хътин къайгъудар гъуьл яз амукьдатĀа?

Бейнида гзаф фикирриз чка гана руша. Ада вири хъсан жедайдак умудар кутуна. Ихътин фикирдал ам Зариятани гъанай. Гъавилай са артух къурху квачиз шегьердизни хъфена.

Курсуна кĀелзавайбуру Азорадиз гъич гуьзет тавур кар авуна, сад лагъайди, сервис багъайшна, «чун илифайла, чай хъвадайди хъуй» лагъана. Къвед лагъайдини, общежитида куьлуь межлис къурмишна. Азоради виликумаз Айвудиназ зенг авунвай ва вич геж хъунни мумкин тирдакай хабарнавай. КĀвализ хтайла, вичиз хуш хъанвай касдин, кĀвалин иесидин чĀуру чин акурла, санал кĀелзавайбурун пишкешни, тебрикарни, рушарихъ галаз авур шадвилерни рикĀелай фена.

- Нянин хийирар. Вуч хъанва, хъайи кар авани? Вун акĀ вучиз ава?- гъалаба акатна Азорадик.

- Зун лап хъсанзава,- рахана Айвудин сарарикай,- им гъи вахт я вун хквезвайди? Вун са гъина ятĀани, зун ина гишила...

- Вучиз са гъина ятĀани? За ваз зенг авунай, вазни теклифнай. Амма вуна къведач лагъана. За геж хъуникайни лагъанай.

- Геж-ж? Къуд сятдин?

- Ваз универдин адетар чизвайди я хъи. Лекцийрилай гуьгъуьниз сятни зура факультетдин собрание хъана. Ахпа чун герек шейэр къачуз туьквенриз фена. Жуван рушарин гуьгъуьлар чĀуриз кĀан хъанач.

- Зи гуьгъуьл чĀуриз алакьна валай...

- Бес санал кĀелзавайбуру жув кваз къурла, чи мехъер мубарак авурла, за, гуььрмет чин тийидай алчакди хъиз, абуруз тфу гана кĀанзавайни?

- Хъана, хъана, бейкеф жемир, ваз хъсандиз чизва, шегьер я, хаталу вахт я, вун геж хъунивай хъел акатна. Заз гишинзава. Килиг ана...

- Исятда,- лагъана Азора цĀун кĀвализ фена, ахпа са вуч ятĀани рикĀел хтайди хъиз, ксудай кĀвализ гъахъна, партал дегишарна. Азора мягътелвили къунвай. Сад лагъайди, Айвудиназ хъел агунал, ада наразивал къалурунал. Къвед лагъайди, ам гъасятда авагъ, хъуьтуьл хъхъунал. Вилик йикъара рушаз гададай ихътин аламатар акуначир. «Гила зун паб я къван адан, кĀевивилер, истемишунар, къадагъаярни гуьзета, Азора чан», - мурмурна руша вичи-вичиз.

Хуьрек Азоради фад гъазурна. Накъ нянихъ ада як ргунвай шурва холодильникда эцигнавай. Адал звал хкана ва картуфар, истивут, макаронар акадар хъувуна, тĀямлуну хуьрек гъана суфрадал. Айвудин иштягъдивди нез гатĀунна.

- Незвайди ширин хъуй ваз, адакай менфят хкатрай,- алхишна Азоради.- Зун – ваннадиз.

- Сагърай. Бес вуна недачни?

- Зун тух я къван, исятда душ къабулна, хкведа...

Йикъар са-сад алатиз, физвай. Азоради кĀелзавай, Айвудина кĀвалахзавай. Санлай къачурла, жегъилрин гъал-агъвал, рафтарвилер писбур тушир. Айвудин сусан гъакъиндай къайгъу чĀугваз алахъзавай. КĀвализ герек суьрсет гъизвай. Азоради флан шей кĀанзава лагъайла, пул вугузвай. Мумкинвал авайла, свас лекцийрай къаршиламиш-

завай, санал квализ хъфизвай. Амма гъуьлуьн патай векъивал, наразивилерни аргух жезвай.

Азоради вичиз гаф къведайвал ийизвачир. Квалин кайванидин, папан везифаяр тирвал тамамарзавай. Са кар авай, къведни наразивилел гъизвай, дарихарзавай. Айвудина саки гъар юкъуз капI авунын ихтилат кудзавай.

- Азора, иерди зи, лагъ кван, на зун мус шадарда?

- Ам вуч ихтилат я эхир? Вун за гъар юкъуз, гъар са декъикъада шадарзавачни?

- Ава, амма шадвал мадни екеди жедай, эгер на зи рикIевай кар авунайга.

- Вун мад гъадакай рахазвани?

- Эхъ, я чан. Заз на капI ийидай югъ акуна кIанзава.

- Чан Айвудин, за аксивалзавай кар авач къван. КупIунин вири дуьаяр хъсандиз чир хъийин ва зунни руьгъдай гъазур жен, ахпа...

- Заз зи дустарихъай утанмиш я, вун гъавурда акъазвани? Абурун виридан папари капIзава. Чун санал туьш хъайила ва капI ийидай вахтунда заз вун а папарин арада чулав пехъерик акадай лацу пехъ хъиз акуна кIанзавач.

- Вуна вучиз заз пехъ лугъузвайди я? Зун гъакъван мешребсуз яни? Гъа вуна лугъузвай папарилай усал яни?

- Ваь, я рыш-ш, ам мисал я эхир. Вун пехъ ваь, зи иер цуьк я. Ша чна гежел тевгъин, Азора чан, чна санал капIдай югъ мукъвал ийин.

- Хъурай, хъурай, анжах тади къачумир. Къуръанда гъикI лагъанвайди я, руьгъ, къанажагъ тамамвилелди гъазур хъайила, ислам дин къабунуниз, адан шартIар тамамаруниз са манийвални амуьк тавурла, рикI имандиз ачух жеда.

- Гъахъ я, гъахъ я вун. Къуръан кIелуникай ваз менфят хъанвайди аквазва. Алла-гъ-Таалади а югъ ваз мукъвал ийиз куьмек гурай. Аминь.

- Айвудин, захъ анжах са тIалабун ава,- Азорадин мецел шартI гаф атанвай, ида гъуьлуьк хъел кутадайди къатIай ада, гаф дегишарна.- Хиджаб алуькI лугъуз зал чин гъалдмир. КIелна куьтгъайла, килигда зун.

- Хъурай ман, анжах ваз чизва, мусурман дишегълиди гъикI алуькIна кIанзавайди ятIа. Къилел яйлух, гъилерин, кIвачерин цIумар акун тийидай булушка...

- Абур завай.

- Лап хъсан. Ваз къуватар, майилар гурай мадни. Аминь.

Азорадин бейнидиз вичи са мус ятIани капI ийида лугъудай, вич динэгълидиз къисмет жеда лугъудай фикир садрани атайди тушир. Рекъел Айвудин ацалтайла, ада вичихъ тайин мурад ар авайдакай ачухайла, идакай Айшатаз, Мислиматазни чир хъайила, абуру меслятнай: «Эгер вун Айвудиназ гъуьлуьз фейитIа, ада вав гъикI авуртIани исламдин шартIар къилиз акъудиз тадайди я, гъавилияй гиламаз гъазур хъухъ ва чахъ галаз жуваз капI ийизни чира».

Азоради чирни авунай ва гъавилияй ада гъуьлуьн истемишунриз аксивални ийизвачир. Ада къатIузвай, аксивал авуникай са файдани авачир. Я тамамвилелди динэгъли хъана, я тахъайтIа, датIана гъуьжетра, къал-макъалра хъана кIанзавай. ИкI яргъалди хизанни хуьз жедачир. Амуькдайди са кар тир – чара хъун. Азорадин хиялра ихътин жуьреда хизан чуькIун ерли авачир. Гъавилияй Айвудинан вил алай югъни алуькна. Азоради гъуьлуьхъ галаз капI авуна ва пакадин юкъуз гъуьлуь папаз гъилихъ акалдай къизилдин цам багъишна. Ихътин савкъатди жегъил дишегъли цавув агакъарна. Ам гъуьлуьз вич кIанзавайдахъ мадни агъуна.

Дугъриданни, Айвудина чин эцигъавачир. Адаз якъин тир, Азора къени, ачух, дуьзвал гъвай, гъа са вахтунда вичин къастунални кIеви руш тирди. Ам гъуьлуьз лап хъсан пабни, кайванини, аялриз маришатлу, къайгъудар дидени жедай дишегълийрикай тир. Гъавилияй итимди сабур хуьзвай. Адаз ихътин дишегъли гъилияй акъуддай фикир авачир. Ам агъунвай, Азорадив хъуьтуьлдиз эгечIайла, ам месэладин гъавурда турла, ада вири крар тамамарда. Ам вичин са бязи дустарин амалрал, абуру чеб тухузвай, папарив гъайванрив, ламарив хъиз эгечIзавай тегъердал рази тушир. Инсанди гъар са кар хушвилелди авун лазим я. Гужуналди, кIеви истемишунралди, къадагъайралди ийизвай кардихъ менфят, дуьз нетижа бажагъат жеда. Я ахътин кар Аллагъдини къа-

булун мумкин туш. Вири рикІяй атана кІанда. ИкІ фикирзавай итимди яваш-яваш паб исламдин рекъиз ялзавай, ам имандиз мукъва ийизвай.

Зул эхирдиз къвезвай. Амма гъаваяр пара кутугайбур тир. Октябрдин, ноябрдин варцарин чІехи пай йикъара цавай рагъ хъуьрезвай. Амма гуьлуьшан, секин гъавай-ри, тлебиатдин галайвилери шегъердин агъалийрин гуьгъуьлар шадарзавачир. Бандитрин дестейрихъ галаз чІугвазвай женг акъалтІзавачир. Гъукумдин кылевайбуруз вучдатІа чизвачир. Ахътин фикирдал къвезвай хъи, вири гъукум бандитрин гъилева ва я абур вири са кІватІал я.

Гъа и чІавуз садани гуьзет тавур вакияяр кыле фена. Москвадай итимар атана ва абуру бандитрин дестеяр тергдай ихтиярни гайи хътинди я. Сад-садан гуьгъуьналлаз шегъеррани районра авай бандитрин кІеретІар тергдай серенжемар къабулна. Халис женгера садбур къена, масадбур къуна, дустагъна, пуд лагъайбур Азербайжандиз, Грузиядиз, Туьркиядиз катна.

Гъа йикъара къве сеферда Айвудин кІвализ хтанач. Садра пуд юкъуз. Къвед лагъай сеферда ругуд юкъуз. Ада зенг ийиз, вич дакІарар гваз дагъдин райондиз физвайда-кай хабар ганай. Хтайла, гуьлел алай гъал акурла, Азорадай язухвилин агъ акъатнай.

- Им вуч гъал я вал атанвайди? Квез ана тІуьн ганачни? Ам вуч чка я эхир куьн фейиди?

- КІвалахар гзаф авай, гъавилай яхун хъана. Къайгъу туш, ви гъиле гъат хъувун бес я, як фад хкведа.

- Ам завай къенвай кар я. Мад ахътин чкайриз хъфимир, чан Айвудин.

- Зун алахъда, амма чи кеспи гъахътинди я. Заказар атай чкадиз тефейтІа, къазан-жи гъикІ хъурай чаз?

- Чизва, чизва заз, масанди, жезмай къван фимир. Исятда ваннадиз вач, за ви рикІ алай плов гъазурда.

- Ая, ая, адахъ зи лап вил хъанва.

- Жув вач, за тасмал, парталар гъида,- Азора гъасятда къайгъуйрив эгечІна.

Къве югъни алатнач, Айвудина зенг авуна ва вич къве касни галаз мад райондиз физвайдакай, ана вад мертебадин кІвалерик дакІарар кутуна кІанзавайдакай лагъана. Азоради наразивал къалурнатІани, гуьлуьн вилик пад къадай мумкинвал авачир. КІвализ къазанжи гъизвайди гъам тир эхир. Адани кІвалах тавурла, ахпа гъикІ жеда?

Ихътин фикир авур жегъил дишегълидиз амукъайди йикъар гъисабун хъана. Абурни пара дарихлубур, сефилбур тир. Гъафтени алатна, Айвудин ахкъатнач. Адан паталай кІвалахдин юлдаши зенг авуна ва Айвудин больницада авайдакай, адан кІвачел дакІар аватна, шуьшеди кІвач атІанвайдакай хабарна. Азоради «гъи больницада ава, зун къведа» лагъайла, дуьстуни къетІивилелди малумарна: «Атун лазим авач. Сагъ хъ-хъанмазди ам вич хкведа».

Пуд йикъалай Айвудина зенг авуна: «Захъ гзаф рахадай мумкинвал авач, яб акала, аялдик квай вун къилди кІвале акъвазмир, я эмедин, я Айшатан патав вач. Им зи тІалабун я. Къилди вуна вун дарихарда, бегъем тІуьн недач, идакай чи таза бицІеказ зиян хкатда».

- Айвудин, дахдиз, дедиз вакай хабар авайди яни?

- Ваъ. Абуруз лугъунни герек туш. Нубатсуз къалабулук акатда. За лагъайвал ая, Азора, ван хъанани?

- Эхъ.

- Са пуд-къуд къалай зунни хкведа.

Азорадиз гуьлуьуз мадни са вуч ятІани лугъуз кІанзавай, амма адан сес квахъна ва трубкани хкатна. Дишегъли са тІимил вахтунда сес атІай трубкадиз килигиз амукъна. МефтІер гъерекатдик акатна. Пайда жезвай хиялри мадни фикирар арадал гъизвай.

Айвудин, масанди, хер алаз больницада, вич чи къайгъуда ава. Чаз са затІни жедач. Гъелбетда, дарих я. Туьтуьнилайни затІ физвач. Зун авай гъалдикайни хабар я. Гена хъсан, за Зарият дидедиз зенг тавурди, талгъайди. Я дуьстуни, я вичи больница гъининди ятІа лагъанач. Зун атана кІанзавач. Вучиз? Мегер кІвачел аватай шуьшеди адаз гъакъван хасаратвал ганва жал? Хейлин йикъара захъ галаз рахах тежез. Белки,

маса бела атанвайди ятIа зи кIанидал? Машин авариядик акатначтIа гьа? Гьавиляй заз лугьунни ийизвайди туш авайвал.

И фикирри Азорадин зегле ракъурна. Амма са куъруь легъзеда. Къилинди, ам захъ галаз рахана, сесни виклегъзавай, зи къайгъудани ава. ИкI ятIа, вири хъсан я, чIуру бере алатнава. Ам хквенни ийида. Зун Айшатан патав фида. Эмедин патав фейитIани пис туш, амма ана заз секинвал жедач. Айшатавай, белки, тайин хабарарни чир жен,- лагъана Азоради герек партал, ктабар къачуна ва къежел еремишна.

Айшатни Мислимаат общежитида амачир. Абуру кирида кIвал къунвай. Азора чпин патав атайла, абур мягтел хъанач. КилигайтIа, Айвудина абурузни зенгнавай. Рушари дуст хушдиз къабулна. Руфуна авайдакай хабарар къуна. Иллаки Мислимаатан суалар куьтягъ жезвачир.

- Ваз четинзавани? Ана авай жигитди вич гьикI тухузва? Недай шейэрикай гзаф вуч кIан жезва? Духтуррин патав физвани?

Айшата эхир ам «бесрай ви сурун суалар» лагъана, акъвазарна.

- Гъуьлуьз вач, вазни вири чир жеда,- лагъана ада.

- Гъуьлуьз тухудайдини кIандачни?- жаваб вахкана Мислимата.

- ТIимил авани къван гадаяр чи университетда?

- Гзафни ава. Амма зун бахтлу ийидайди геле майдандиз акъатнавач.

- Акъатда, акъатда,- гаф кудна Азоради,- тади къачумир.

- ГьикI тади къачумир. Вун бахтлу утагъда. Айшатазни руш яз амайди са тIимил вахт я. А зун...

- Акъваз, акъваз кван. Айшат, ибур вуч гафар я и чи дустунив гвайбур?

- Геле тайин хъанвайди туш. Ваз Мисли чидачни, веетIрекайни аждагъан ийидай.

- Вучиз аждагъан?- Мислимаат юлдашдал элкъвена.- Вун це лугъудайбур атанани?

Атана. Диде-бубади разивал ганани? Гана. Вунни чинеба гададихъ галаз телефондай рахазвани? Рахазва. Мад вуч кIанда ваз? Тайин хъанвайди тушалда. Разведчица. КичIе жемир, зун юлдашдин гада къакъуддайбурукай туш.

- Икъван крар захъай чуьнуьхна?- Азоради бейкеф хъайидан амаларна.

- За адаз геле гаф ганвач. Чизвач, хъсанди хъизни аквазва гада, амма рикIе адаз майилвал, чимивал авач.

- Сифтедай гьакI жедайди я,- лагъана Азоради.- Мубаракрай! Вун адал ашукъ жедай югъни акурай.

- Аквада, аквада адаз. А зун амуькда,- мад наразивална Мислимата.

- Чан Азора,- ихтилат маса патахъ элкъуьрна Айшата, юлдашдин руфунал гшил эцигна,- ина авай малаик вуж ятIа чирнавани?

- Ваъ мун-н.

- Айвудиназ вуж хъана кIанзава?

- Гьелбетда, хва.

- Эй, Мисли,- рушари арабир адаз гьакI лугъудай,- пака семинар авайди я гьа. Исятда хуьрекни тIуьна, чун пудни санал гъазур жеда. Азора атана лап кутугай кар хъана. Адани чаз куьмекда.

- Жеда, жеда, чаз фу амайди тушир гьа, зун исятда,- лагъана Мислимаат пулни къачуна, кIвалай экъечIна.

Азора дустарин кIвале вад юкъуз амуькна. Айвудин нянихъ са гададихъ, Азорадиз ам икъван гагъда акурди тушир, галаз машиндаваз атана ва хутахна. Гъуьлуьз къецивал ийизвай. Адав кIекIецни гвай. Вучиз ятIани дишегълидин бейнидиз са кепекдик квачир фикир атана: «Ингъе зи гъуьлуьккай кIекIец гвай набуд, къуьзек хъана» ва ам вичин фикирдал кисна хъуьрена.

Айвудин яхунни хъанвай. Чиник хъипи, лацу рангар какахънавай. Вилера перишанвал, секинсузвал авай. Абур, са вуж ятIани жагъурзавай хъиз, инихъ-анихъ килигзавай. Адак тадини квай, куьчедиз экъечIнамазди ада, хъел авайда хъиз, буйругънай:

- Фад атIа машинда ацукъ.

Азоради, гъавурда гьат тавурда хъиз, гъуьлуьз вил янай, адан чинай виликан хътин регъимлувилин, милайимвилин са кIусни акунач. Хер алай кIвач тIазвай хътинди

я,- фикирна Азоради ва ам рахунни тавуна, къалурай машинда ацукъна. Фидай рекъе ада сес акъудна.

- Базардал фена кIанда, кIвале як ва маса продуктарни авайди туш.

- За вири къачунва,- малумарна Айвудина.

КIвализ абур пудни хкаж хъхъана. Азора гъасятда хуьрекдин къайгъуйрив эгечIна. Гъуьлуь адаз чеб хкай юлдаш Гъамидуллагъ кIвале амукъдайдакай лагъанвай. Дишегълиди итимриз хуьрекни гана, месерни вегъена. Экуьнахъ абуроз суфрани ачухна, чайни къуна, гъуьлуьз «гъелелиг» лагъана университетдиз фена. Дараматдай эхкъе чIайла йикъан сятдин пуд тир. Накъан мугъман Гъамидуллагъ адал вил алаз акъвазнавай. Акунмазди атана ва рахана:

- Салам, Азора вах.- Айвудиназ мажал авачир, ада зун ракъурна. Ша, ацукъ машинда, чун исятда хъфида.

Азорадиз са вуч ятIани хабар къаз кIан хъана, амма жуьрэтнач. Машин кIвал галай ваъ, маса терефдихъ гъализ акурла, Азорадик гъалаба акатна.

- Эй, яда-а, вун гъиниз я? Ви рехъ алатнавани?

- Вун секин хъухъ, зи вах, за ви гъуьлуьн тапшуругъ къилиз акъудзава. ЯгъазвачтIа, адаз зенг ая.

Азорадиз гъасятда зенг авуна. Айвудинан сес агакъайла, «Гъамидуллагъаз къевезвай чка чизва» лагъайла, дишегъли секин хъана. Машин акъвазайла, «чун агакъна» малумарайла, Азора вилерихъ агъунач. Инаг шегъердин къерех тир. Сепираторар акъуддай завод авай магъледин вини ва дагъдиз мукъва къил. Саки шегъердин сурарив агакъбиз-агакъ тийиз. Айвудинан ина вуч авайди я эхир? Къейи кас-мас ава жал?- суална ада вичиз. И арада адаз са гъавадин кIвалерин гъаятдай эхкъе чIавай гъуьл акуна. Азора гъасятда машиндай эвичIна.

- Айвудин-н-н!

- Секин хъухъ, масанди, исятда, исятда за вун гъавурда твада. Сагърай стха вун.

- Мад кIани-дакIан авани, Гъабиб стха?

- Ваъ, ваъ, сагърай стха. Гила хъвач. Аллагъ рази хъурай валай. Герек атайла, за чIар куда.

- ЯтIа, гъелелиг,- итимар къужахра гъатна ва ахпа шофер хъфена.

Азорадин тажубвал мадни артух хъана. Шоферди адан гъуьлуьз Гъабиб стха лагъана. Гъабиб. Гъабиб вучтинди хъуй? Адални зи стхадал хъиз къве тIвар ала жал? Бес заз я адавай вичивай, я адан багърийривай и тIвар ван хъайиди туш эхир. Садан мецелайни. Гила къведалди. Азора дикъетдивди гъуьлуьз килигна. Адакъ малум тушир мад гъихътин сирер аватIа?

Паб вичиз килигзавай тегъер акур Айвудина ам, гъиликай къуна гъаятдиз тухвана.- Вун заз акI килигмир, Азора чан, инаг гила чун яшамиш жедай чка, чи мугъ жеда.

- ГъикI? Бес а кIвал, шейэр?

- Шейэр за вири хкана.

- Мус?

- Секин хъухъ, зи кIаниди. КIвалин иесийри заз тади гъалда эхкъе чI лагъана хабарнавайди тир, гъавилай и кIвал гъатнамазди, шейэрни иниз хкана. Дустари куьмекна заз.

- Шегъердин лап къерех. Маса чка амачирни, я Айвудин? Инай университетдиз фидалди къве сят жеда.

- Чизва, чизва, им вахтуналди я, чан, са хъсан чка жагъанмазди гъаниз эхкъе чI хъийида чун. Ша, къенез гъахъин, ангар къайдадиз гъана кIанда чна.

Азора кIвалай-кIвализ физ килигзава. Хкай шейэр вири дегълизда ава. Гена хъсан, абуров чпин мебель, холодильник, пич гвачиз. Абур кирида къунвай кIвале авай. Инани ава. Анжах кроватар – адетдинбур, ракъун сеткадинбур. Ина са шумуд кас яшамиш жезвай хъгинди тир. Абур тади кваз хъфенвайдаз ухшар авай. ЦIун кIвале столдал тIуьр ва незмай затIар аламай. Шкаф къацIай къапарив ацIанвай. Са кIвалин пипIез итимрин куьгъне перемар, гуьлуьтар гадарнавай. Кроватрал алай яргъанар

лап куьгънебур тир. Абурал гъич пододеяльникарни алачир. КІвалин лацу цлари хейлин чкайрилай чиркин пас кунвай. Къаварикай лампочкаяр куьрсарнавай. Аквазвай гъар са шикилди гуьгъуьл чІурзавай.

- Им вуч чка я на зун гъанвайди?- серинвал акатнавай чин элкъуьрна Азоради гъуьлуьхъ.

- КІаниди, вуна са фикирни ийимир, са гъафтедилаь ваз инаг чир хъжедач. Вири гъа ваз кІанивал жеда. Исятда чна чун ксудай кІвал са жуьре къайдадиз гъин.

Азора гъавурда гъатна, элкъвена кьулухъ хъфидай рекъер агалнава. Вучиз? ИкІ, садлагъана, са хабарни тавуна, шегъердин кьулай магъледай кьулайсуз, яргъал патаз экъечІун? Ина Азора патал сир авай. Исятда хабар кьуртІа, Айвудина, бажагъат, а сир ачухда. Амуькзавайди муьтІуьгъ хъун, кисна кІвалер къайдадиз гъун тир.

Дишегълиди парталар дегишарна, ксудай кІвал шиткана, дакІарар, кровать, пол чуьхвена, куьгъне, ктІай месер, яргъанар гъаятдиз акъудна. Кроватдал месин гъаже-тар вегъена. Чилел гам экІяна. Ахпа цІун кІвал миьхна, пич, шкаф, стол чуьхвена, чиркин къапарни гъаятдиз акъудна. Гъуьлуь куьмек таганайтІа, ам геждалди амуьк-дай и крар тамамариз. Миьхи суфра вегъенвай столдихъ чай хъваз ацукъайла, йифен сятдин цІусад хъанвай.

- Вун миьхиз галатна, масанди. БищІеказ тади ганачтІа?- къайгъударвал авуна Ай-вудина.

- Заз чиз, ваъ.

- Вун чайни хъвана, кус, амай куьлуь-шуьлуьяр за куьтыгъда.

- ГъакІ дуьз жедани?

- Эхъ, эхъ, на са вакай ваъ, чи баладикайни фикирна кІанзавайди я гъа, чан. Вач, ял ягъа жуваз. Амай крар чна пака, ахпа къевезвай йикъара ийида.

Азора хъфена, месик экечІна. Къиле гъатзавай фикирри ахваризни ракъурзавачир. Айвудина кІвале вуч ийизватІа чизвачир, адав жуьреба-жуьре ванер агакъзавай. Са арада ам телефондайни рахай хъгинди я. Гъа и сесерик галат хъанвай дишегъли ахваризни фена.

Айвудина гайи гаф къилиз акъудна. КІвалахални тефена кІвалин къенепатарал абур гъана. КІарасин цІийи ва гъаркъуь кровать, парталар чуьхуьдай машин къачуна. Къве гъафтедилаь ам кІвалахдал хъфена. Командировкаярни авачир. Куьчейриз ам са артух экъечІзавачир. Азорадиз аквазвай, больницадай хтай йикъалай гъуьлуькай масад хъанва. Адав датІана са гъихътин ятІани фикир гва. Хабар кьурлани «авай туш» лугъуз жаваб гузва. Амма датІана са вуч ятІани хъун гуьзетзавайдаз ухшар я.

Гъуьлуь вичикай гъакъикъат чуьнуьхзавайдан шагъидни хъана Азорадикай. Айвудина хер аламай кІвач вичи кутІунзавай, папал ихтибарзавачир. «Шуьшеди къазуннавай чка акурла, ваз пис жеда» лугъузвай ада.

Са йифиз Азора, руфуниз тІалар яна, ахварай акъатна. Ам явашдиз, са артух ван-сес тавуна къарагъна, стулдал ацукъна. Гъилеривди руфунин кІан кьуна. Гъа икІ вад-цІуд декъикъа алатна. Ахпа ам цІун кІвализ фена, яд хъвана, хтана. Айвудинан кІвачерилай яргъан алатнавай. Ам хъивегъиз кІан хъайи дишегъли акъвазна ва хер алай кІвачиз килигна. Жуна, буш хъана, цІамухъ фенвай. Къени кІвачин метІелай агъуз хъиз хер алай чкада сагъ хъжезвай тІвек авай. Азора гена дикъетдивди килигна. Я Аллагъ, кІваче тІвек авай. Гуьлледин тІвек я жал? Гуьлле? ДакІарар эцигзавай кас гъинай, гуьлле гъинай? КІвач операция авунвайдини аквазвай. Азорадин бейни элкъвена. «Закай тапарарна. Сир ачухнач. ДакІарар багъна кьуна ам гъиниз фенвайтІа? Вич авай больницани лагъаначир. Яшамиш жезвай кІвални гъавилай дегишарнавайди я. Зазни «чун авай чкадикай садазни куьтІмир» гъавилай таъкимарнавайди я. Яраб зи итим гъихътин беладик акатнаватІа? Адал гъихътин кьурумсах гъалтнаватІа?» Дишегълиди фикирзавай, вичиз суалар гузвай, амма жавабар авачир.

Айвудин юзайла, папаз кичле хъана ва ам вич аквадалди, явашдиз месик эхкечІна. Бейнида кьуру, амма кьурхулу фикирри агъавалзавай. Вучиз, вучиз ада закай тапарарзава? Хьел атана рикІяй папаз. Гъавая жуван кьил тІармир, кьус, лазим атайтІа, ада лугьуда,- лагъана Азора вич ахариз рахкуриз алахъна...

Са югъ, къвед, пуд юкьуз Азорати эхна, мад адалай дурум гуз алакьнач. Нянин хуьрекни тІуьна, чай хъваз ацукьнавайла, дишегъли рахана?

- Айвудин, за вавай са кар хабар кьуртІа, на заз авайвал лугьудани?

Гъуьлуьн секин, милайим чиник акваз-акваз дегишвал акатна, гъатта рацІамар юзана.

- Вуч кар?- вичин патай суал вахкана гъуьлуь ва папан кьетІивал акурла, давамна.- Заз чизвай кар ятІа, гьелбетда.

- ЯтІа, лагъ, ви кІвачиз вуч хъанвайди я?

- Зи кІвачиз вуч хъанатІа ваз чизва къван. На мад вучиз хабар къазвайди я?

- Ви хер алай чка акурвилай.

- Мус? ГьикІ? Вун зун ахарик квайла килигна ман?- гъуьлуьз хьел атана, ам чайдин къабни столдал эцигна, къарагъна.

- Зун йифиз руфуниз тІалар ягъайла, къарагънай. Ви кІвачерилай яргъан алатнавай, хирел алай жунани агъуз авахънавай...

- Эхъ, жуна чкадал аламачирди зазни акунай экуьнахъ, амма...

- Вуна захъ ихтибарзавачни? Ви хер шуьшединди туш эхир. ГьикІ хъайиди я? Лагъ. Чун арабдик квай къве яц хьиз я. Парни къведал сад хьиз ацалтна кІанда.

- За садазни лагъайди туш, кьурху акат тавун патал. Иллаки ваз. И гьалда авай вун...

- Вуч хъайиди я?

- КІвалахни кутьягъна, пулни вахчуна хкведайла, чи гуьгъуьна чкадин бандитар гъатна. Абуруз чавай пулни, машинни къакъудиз кІанзавай. КукІунар хъана. Чеб кІеве гъатиз акурла, абуру тапанчийрай яна. Зални Зелимханал хирер хъана...

- Я Аллагъ, Вуна хуьх чун ихътин завалрикай. А кицІер квейлай алат гьикІ авуна?

- Магъамадавни яракъ гвай. Адани бандитриз гуьлле гана.

- Я Аллагъ, я Аллагъ, гена икІ алаатайди. МасакІа хъанайтІа, за вучдайди тир? Я Аллагъ, Вакай са куюмек.

- Бес я, зи масанди. Чуру фикирар ийимир. Зун сагъ я, херни хъижезва.

- Залимхан гьикІ ава?

- Адан гъилихъ галукуьнавай. Хъсан хъанва, амни кІвалахал къезва.

Ахмиш хъайи гьиссерикди, рикІик акаатай гъалабадикди Азорадиз пис хъана. Айвудина гъасятда ам кьуна ва кроватдал тухвана.

- ИкІ жедай чІал чизвайвилай лугьунни авурди туш, кІаниди. Секин хуьхъ, вири хъсан я.

- Мад закай тапарармир.

- Хьурай, хьурай, зи масанди. Ял ягъа жуваз. Духтурдиз эвердани?

- Ваъ, ваъ, гъеле ахътин вахт туш. Зи патав ацукъ.

Айвудина папаз муьтІуьгъвал къалурна.

Йикъар гьисабзавай дишегълиди кьилин фикир вичин гьалдиз, сагъламвилиз ва тарсариз гана. Ара-ара ам телефондай дахдихъ, Азизадихъ галаз рахазвай. Гъяд йикъара эмедал кьил чІугъазвай. Руфуна авайда югъ-къандавай вичикай хабар гузвай.

Нубатдин сеферда Азизади зенг авурла, вахар гежалди рахана. Абуруз лугьур-талгьур, ийидай дердияр тІимил авачир.

- Чан вах, ви гьал гьикІ ятІа лагъ. КІвачел залан хъуни тадияр гузвач хьи? Недай шейэрикай дарвал, такІанвал авач хьи?- хабар кьунай гъвечІи ваха сифте нубатда.

- Акъван ваъ. Арабир сивихъ яда, рикІел алачир няметар кІан жеда. Санлай къа-

чурла, писзавач, зи иер вах, дарвални авач. Экзаменриз гъазурвал аквазва. За, мумкин я, арза кхьена, сессия вахтундилай вилик вахкуда.

- Анжах жуваз тади гумир. Шумуд гъафте ама е-е? Закай къе-пака дидевах жезвайди яни?

- Гъун бес! Ирид гъафтедилай, Аллагъдин куьмекни галаз.

- Вуж жезватIа чирнавани?

- Эхъ, эхъ, хва жедайвал я. Айвудин лап шадзава. Къари, апайни...

- Аллагъди гурай ва хуьрай, чан вах. Зун пара шад я. Азора бах, белки, вун иниз къвен аял хаз. Ина пара хъсан духтурар, къулайвилер авайди я.

- Ваъ, я чан вахан, зун аниз нин патав къведа? Вун общежитида авайди я. Ваъ, ваъ, Айвудинани зун аниз ахъайдач. Инани пис духтурар авач. Зун дахдихъ галаз телефондай рахазвайди я, амма ваз чични, дахдин жавабар, рахунар. Куьрелди ун, эхъ, авуна куьтягъдайди я. Вун каникулриз хуьре авай. ГъикI авай абур?

- Хъсанзавай. Дахди, йаъа кIвалахазвай. Свас мад аялдик ква. Адани май-июндиз хада. Тилиц гъа вичин машин гъаз авайди я. Пассажиранни ава адаз тухуз, хкидай.

- Азиза чан, йаъа закай хабарар къуначни?

- Гъелбетда, Азора бах. За ваз лугъун, ам чи йаъ ятIани, са тIимил къван туькъуьлвал гвайди я. Виликан ажугъ кумачтIани, «адакай захъ галаз рахамир» лагъана. За инихъай, анихъайни гьерекатар авуна, вун аватнавай пара хъсан хизандикай ихтилатна, гъатта ваз аял хадалди кIвализ къвез кIанзавайдакай лагъана. Азора бах чан, валлагъ йаъан ажугъдин къил галатай хъинди я. Ада икI малумарна: «Исятда ваъ, ахпа, аял гъилиз атайла, килигда чун».

- ГъакI лагъана?!

- Эхъ, Азора бах. Вуна жув дарихардай фикирар хъийимир. ТахъайтIа, бицIеказ зиян хкатда. Им за ваз жележдин духтурди хъиз таъкимарзава.

- АкI ятIа ви меслят за къилиз акъудда, жележдин духтур. На зун шадарна, зи вах. Сагърай вун. Ви гъалар гъикI я? Гадайри инжиклу ийизвач хъи зи иер вах?

- Ава е-е, къинтурхваяр,- хушдиз хуьрена трубкадай Азиза.- Чпин дуствал теклифзавайбур, ашкъидикай махар ахъайзавайбур.

- Килиг гъа, алдатмишдайвал тахъуй. Анра авайбур гъаясузар я.

- Чизва, чизва, зи бах. Зун мукъаят я. Ина авай лезги гадаяр зи къаравуларни я гъа. Сад захъ галаз рахаз акуртIа, къваларал жеда...

- Аферин чпиз! Белки, гъабурок ваз хушди кватIа?

- Сад аваз ава,- мад хуьрена Азиза.- Чи къунши хуьрйя я. Хъсандини, викIегъдини я, амма адан са бязи амалар хуш жезвач.

- Тади къачумир, зи вах, ваз гъеле кIелунар куьтягъдалди къуд йис ама. Вахтуни вири вичин чкадал эцигда. Вунни дуьзгуьн къарардал гъида. Хуьре мад вуч хабарар авай?

- Гъа ваз чидай хуьр я ман, хеб-мал, кIек-верч, сал-багъ авай. А-а, вуч хъанатIа чидани, Роберт лугъудай къанчанах вуч тир, са пул авай бизнесмендал харж вегъена, къакъуддайла, амни адахъ галайбур къуна. Гъатта ягъунар хъана, бандитрикай сад къена. Муькуьбур дустагънава.

- Къачагърин эхир гъам я ман. Гила хуьруьн жегъилриз тарс хъун лазим я.

- ГъикI меген. Вагъабитар я лугъузвайбуруни чуруяр твана, чеб авай чкани чирзамач.

- ГъакI къванни хъуй.

- Мад са хабар, вах. Ви однокласница Рейгъанни гъуьлуьз фена.

- Бахтлу хуьрай вич, гъакI вунни, зи вах,

- Сагърай, чан Азора бах, ваз герек хъанмазди зенг ая, зун мус хъайитIани ви куьмекдиз къведа.

- Чизва, чизва, зи вах. Аллагъди хуьрай вун. Хъсандиз кѳела, вижевай духтур же-
дайвал.

- Жеда, жеда, зи бах, кѳелда, за, кѳелда. Гьелелиг сагърай. Заз вун акъван кѳан я
хьѳи...

- Зазни, зи иер цуьк. Гьелелиг-г-г.

Крар рикѳиз кѳанивал туькѳуьдайла, арабадик лам кутуна, лаш ягъиз, гъала вилик-
ди лугъуда инсанри. И мисал ван хъанвайди туширтѳани, Азоради гъа саягъда вичин
дердияр гъялзавай. И карда адаз гъульуьни куьмекна. Адаз Азорадиз малум тушир
дустар авай. И делилдини Азора арабир тажубарзавай.

Азоради, кѳвачел залан тирвиляй, экзаменар вахтундилай вилик вахкудай ихтияр
гун патал арза кхъена. Деканди адал къулни чѳугуна ва вичи талукъ преподавателар
месѳладин гъавурда твадайдакай, талукъ йикъар тайинардакай лагъана. Бязи вахта-
ра преподавателри шандакъар акъудзавайди я. Студентар инжиклу ийизвайди я, аял
хайидалай къулухъ гахце экзаменар лугъуз. Азорадин вилик пад садани къунач, ам
алазни-алачиз инжиклу авунач. Гена галайвилер авуна. Са артух хабар къуьн тийиз,
къиметар яна. Ахпа чир хъайивал, Айвудина и кардик вичин къун кутунвай. Ада вуж
гъалдарнатѳла, низ вуч лагъанатѳла чидач, амма Азорадин чандилай эхиримжи сессия
регъятдиз алатна. Дипломдин кѳвалах кхъидай темани къачуна. Вичин шадвилакай,
саки вуз куьтягъуникай ада сифте нубатда Азизадиз хабарна. Амни пара шад хъана.

Майдин суваррилай гуьгъуьниз Айвудинни Азора диде-бубадин кѳвализ хъфена.
Зарият диде, хизанар шад хъайи къван. Са югъ кѳвале акъудна, Айвудин кѳвалахдал
хъфена.

- Килиг гъа,- таъкимарна й Зарията ва Азорadini,- вахт-вахтунда тѳуьн неъ,
каш гумир жуваз.

- Гудач, гудач. Заз Азоради са бязи хуьрекар ийиз чирнава къван. Куьне вуч дерди
хъайитѳла, зенг ая, зун гъасятда хкведа.

- Сагърай вун, зи хва. Гьелбетда, хабарда. Жув хуьх, вакай буба жезвайди я гъа,
рикѳелай алудмир.

- Чизва, чизва, де сагърай. Зенгер ийида за.

- Гьелелиг, чан хва, хъсан рехъ хуьрай ваз. Къѳени инсанар гъалтрай вал.

Къѳени инсанар гъалтрай. Вучиз чи ватангълийри икѳ лугъузвайди я? Вучиз ла-
гъайтѳла, къѳени инсанрин куьмек, галайвал, майилвал, меслят, камаллу гаѳ себеб яз
рехъ экуьди, къезилди, кар бегъерлуди хъун патал. Кѳевера гъат тавун, къаза-балай-
рик акат тавун, чѳуру рекъе гъат тавун патал. Айвудиназ дидедин алхишдикай хий-
ир хкатдай чара амачир. Ам, вичизни хабар авачиз, хсуси душмандиз элкъвенвай.
Вичи ийизвай нагъакъан крариз гъикъван акси тиртѳани, масакѳла адалай алакъзама-
чир. Ам ракъара гъатнавай жанавурдиз ухшар тир. Вичин жегъил уьмуьрда адавай са
дегишвални хутаз жезвачир. Вучиз лагъайтѳла ам масадбурулай, гъич лезги миллетдин
къанажагъдихъ галаз къун тийизвай идеология чукѳурзавай башчийрилай аслу хъан-
вай. Туьгъуьнихъ къван къарада акѳанвай. Ам гардандиз еб вегъенвайдаз ухшар тир.
«Стхаяр, дустар я» лугъузвайбурун тапшуругъар инкар авунмазди, кѳвачерик квай
стул хкудун мумкин тир. Гъавилий адаз амайди сад тир – муьтѳуьгъ хъун. Тахъайтѳла,
ада багъриярни хаталувилик кутадай. Абур хуьн патал касди вичелай гъил къачун-
вай. Имни ада къатѳун тийизвай еке ягъалмишвал тир.

ЙИФЕН МУГЪМАНАР

И четин вахтунда вичел Азора хътин руш ацалтун Айвудина Аллагъдин па-
тай агакънавай регъим хъиз къабулнавай. Азоради адаз цѳийи кѳилелай уьмуьр нурлу
ва ширин хъувунвай. Адаз бахтавар йикъар багъишзавай. Ингъе гила адакай бубани
жеда. Буба. Азоради адаз хва хада. Хва! Жегъил итимдин рикѳ разивилив, шадвилив

ацанвай. Ада гъалаба кваз и югъ гуьзетзавай. Азора азад жедай югъ. Амма муштулук гуьзетзвай итимдин и бахтлу легъзеяр, йикъяр къияматдин гъалариз элкъвена.

Белки, йифен къуларилай алатнавай жеди, сада даклар гатайла. Айвудин гъасятда ахварикай кватна ва вил алаз, дикъетдивди яб акализ месик кумукъна. Мад даклар гатайла, ам къарагъна ва даклардихъ фена. Хел ахъайна.

- Зун-н я,- таниш ва яваш сес агакъна адав. Айвудина даклардин хел агал хъууна ва ракларихъ гьерекатна. Гъа и арада фикирни авуна: «Яраб вуч хъанватла? Йифен и арада акъатунын себеб, бажагъат, хъсанди жен».

Къвализ сад-садан гуьгъуьналлаз Гитинагъмед, Асгъаб, Гъарун ва Магъамад гъахъна.

- Салам-алейкум, стха.

- Алейкум-салам,- жаваб гана бедендай къайи фул феи Айвудина.- Хъайи кар-мар авани?

- Исятда, исятда, чав са тИмил ял акъадриз тур,- рахана къалабулук кваз Гитинагъмед.- Недай вуч аватлани эциг суфрадал.

Айвудин чуькъни тавуна холодильникдал фена. Анай ниси, чIем, ргунвай як акъудна. Суфрадал фу, афнаярни эцигна. Гила ада «стхайрал» алай гъалдиз фикир гана. Парталар накъвара ктад хъанва, къазуннава. Гитинагъмедан гъил кутлуннава. Гъарунан чинал, са гъилел ва бушлатдал ивидин гелер ала. Асгъабан чиниз лацу-хъипи ранг атанва. Адан бедендални хер алай хътинди я.

Гъилерни чуьхуьн тавуна столдихъ ацукъай итимри недайдал гъужумна. Абур къвед-пуд юкъуз тIуьн гъат тавурбуруз ухшар авай. Айвудин Гитинагъмед рахунал вил алаз акъвазнавай. Ада итимрик квай каш акурла, суфрадал пичениярни эхцигна.

- Акъудур, акъудур,- сив ацанваз рахана Магъамад,- недай вуч аватлани акъудур, стха, абур мад ваз герек хкведач.

- ГъикI герек хкведач?- тажуб яз килигна Айвудин «стхайриз».

- Ам гъахъ я, стха,- рахана Гъарун,- чи вилик яргъи рехъ ква.

Айвудин суалдалди Гитинагъмедаз килигна. Ада кисна, даклардиз, раклариз килигиз, дикъетлувал квадар тийиз, тади квачиз незвай. Са шумуд легъзе гъа икI алатна, ахпа Гитинагъмед рахана. Хъел кваз, гъайиф чIугваз ва къетливилелди.

- Стхайр, алатай йикъяр чун патал мусибатдинбур, яединбур хъана ва къисас вахчуниз эвер гузвайди я. Чна а кафиррилай, ваклан як незвай тулайрилай ахътин къисас вахчуда хъи, абур дидеди чеб и дуьньядиз акъудай югъ лянетламишда. Эхъ, эхъ, чна гъахътин кчадал гъида а ваклар. Ихътин югъни чаз аквада,- рахазвайда дуьа кIелна ва вирида санал «амин» эзберна.

- Стха Гъабиб,- давамарна Гитинагъмеда,- вилик квай юкъуз федералар лугъудай ампаيري чун тупарай яна, чи муг барбатIна. Алимегъамед, Рабадан, Абдулгатур теллеф хъана. Мумкинвал хъайибур, чун хъиз, катна, хирер хъайи чи стхайр кицлерин гъиле гъатна. Абурук чи къефледин амадагар Гъажимурад, Патхуллани ква. Зулумарда абуроз кицлери, зулумарда, вири сирерни ачухиз тада. Гъавилияй чун ина амукъун пара хаталу я. Абур чи гуьгъуьна гъатда ва ахкъуд тежедай ракъара твада. Чун чиз-чиз абурон гъилера твадай гадаяр туш. А вилера абурон цIам аквада. Яни гъаи стхайр?

- Эхъ, эхъ,- жаваб гана вирида.

- Гъавилияй чун са декъикъани гежел тевгъена шегъердай ва республикадайни экъечIна кланда.

- Дуьз фикир я,- тереф хвена Асгъаба.

- Эхъ, маса рехъ а алчахри чаз тунвач. Исятда чун юзада.

- Гъиниз?-Айвудинай вич-вичелай суал акъатна.

- Сергъятдал, Гъабиб стха. Чи Къиблепатан стхайрин, чи дустарин патав. Абурун куьмекдалди сергъятдилай элячIда, анайни Бакудиз, анайни Туьркиядиз.

- Туъркиядиз? Зунни?

- Эхъ, стха. Чи гадайривай зулумар эхиз тахъайтІа, абуру вунни, чунни маса гуда. Чи адресар лугъуда. Ахпа вуч жедатІа, ваз чизва. ГьакІ кІанзавани ваз?

- Ваъ эхир, амма чи талукъриз хабар авачиз...

- Гьич фикирни иймири, стха. Пара хаталу я. Гьич зенгни авун лазим туш. Чир жеда. Багърийриз чна саламат чкадиз акъатайла зенг ийида. Я тахъайтІа, чи вафалу стхайри абурув тайин хабарар агакъарда.

- Гитин стха, куън дустарив сергъятдилай алудиз туна, зун хквен. Заз исятда ина амукъун пара важиблу я.

- Чизва, чизва заз, суса ваз хва хадайвал ялда. Хурай, чи гележегдиз къегъалар мадни артух хъурай! Чна абурни хаталувилик кутун герек туш. Ви кІвал чун арабир чинеба кІватІ жезвай чка тирди чизвай гадайри ви тІвар къуртІа, куътягъ ман, кицІер ви гуъгуъна гъатда, абур ви бубадин кІвализни акъатда. Ваз икІ кІанзавани, стха?

- Ваъ, гьелбетда.

- ГьакІ хъайила, гъазур хъухъ. Жуван документар, герек затІар къачу. Йиф кумаз Тагъирхуъруън-Къазмайрал агакъдайвал авуна кІанда.

Айвудин вучдатІа чин тийиз акъвазна.

- Яда, Гъабиб, вун гъавурда гъатнавачни?- рахана Магъмад.- Тади ая.

Айвудин гъавурда гъатна, «ваъ» лагъайтІа, инал кицІ хъиз яна, рекъида. Ада тадиз винел паргалар алукина, документар, пул къачуна. Эквер хкадарна, къежел экъечІна. Вири ван-сес тавуна «Газелда» ацукъна. Магъмада гъасятда машиндиз худ яна ва къибледихъ, тайинсуз къисметдин, умуърдин къужахдиз еремишна. Гъеле йиф кумай. РагъэкъечІдай патай цавуз экуъвилине лаз язавай. Куъчейрик кас квачир. Анжах тек-бир гъвечІи машинар, экверни ягъиз, инихъ-анихъ катзавай. Гадаяр гъасятда, дарман гайибур хъиз, сустан хъана. Гъатта Гъаруна хухдин ванер акъудна. Ихътин вахтунда идаз ахарни къевеза, хиялна Айвудина. «Газель» шегъердай акъатна ва ада улакъ квачир шегъердай мадни йигинвал къачуна.

Азора, руфуниз пис тІалар яна, ахварай акъатна. Гъилер чеб-чпелай руфунал фена. Ам къарагъна, далу кроватдин къилиз яна, ацукъна. Ваъ, тІал мадни къати жезва. Ада Адилдиз эверна. Дидедин тапшуругъдалди руш эхиримжи йикъара Азора авай кІвалле ксузвай. Вилерни ахвара амаз руша суална:

- Я свас, на заз эвернани?

- Эхъ, эхъ, Адиле чан, фад дедиз эвера...

- На хазвани, я свас?

- Чидач-е-е, къарагъ, дедиз ша лагъ.

Месикай хкечІай ада дидедин патав гъерекатна. Сусал алай гьал акурла, Зарията «тади куъмекдиз» зенг авуна. Цуд-цудад декъикъадилай духтурар атана ва Азора тухвана. Экуънин сятдин ругудалай алатайла, дишегълидин бедендикай хва хкатна. Вири сагъ-саламатдиз алатунин мурад тІалабнавай, садакъа хиве къунвай Зариятан рикІ шадвилине ацІана. Ада Аллагъ-Тааладиз вичиз чидай дубаяр авуна. Гъиле-гъил аваз Жамалдиназ, Жавидаз муштулухар гана. Амма Айвудинан телефондиз зенг фена. Гъар сеферда ада «вне зоны» жаваб гузвай. ДатІана рахазвайди ихътин важиблу макъамда вучиз «вне зоны» хъурай эхир? Накъ ада вичи зенг авурди я, сусан гьал хабар къурди я, вич кІвалахал жеда лагъайди я. Бес и «вне зоны» вучтинди я? Зарият фикирлу хъана. Ада хъиз Жавидавни зенг ийиз туна, амма жаваб сад тир. «Зарядка-дикай хкатнавайди я. Я тахъайтІа связь авачир хуъруз фена. Ада вичи зенг ийида, диде»,- секинарна Жавида диде.

Аял хадайла тади гайивилай, иви гзаф фейивилай Азоради таниш тушир зайифвал гъиссезавай. Адаз я юзадай, я рахадай къимиш авачир. Амма медсестради патав куърпе гъайила, адан рикІелай бедендин хестевални алатна. Жегъил дидеди лап

къзилдин кѹс, вилин нини хъиз, бицѹк вичин къужахдиз чѹгуна ва кѹвна. Кѹф ахъайзавай шараг хъгинди хурук кутуна. Вилер акъалнавай, лацу чинилай яру пѹзарар хкатна аквазвай малаик, лацу пѹтѹ хътин бала рикѹиз акъван хуш хъана хъи, вилерилай стѹлалар авахъна, бейнидиз ам рикѹе, хура хутаг кѹндай хътин гѹсс ата-на. Акъван мукъаятдиз, кѹанивилелди дишегълиди вичин шараг хурудив агудна хъи, ам бахтаварвилине легъзейриз аватна. Тухдалди нек хъвайи бицѹк ахваризни фена. Азоради геждалди гуъзел баладилай вилер алуднач. Медсестра атана, ам хутахайла, дишегълидиз вичин гъилий нур гузвай чирагъ акъудайди хъиз хъана.

Яраб Айвудиназ хабар аватѹа,- хиял фена рикѹяй,- Вичиз пара гуърчег шуънуькѹ хъанвайдакай? Белки, атана, дакѹлардихъ галачтѹа? А завай къарагъиз жезвач. Атан-вайтѹа, ада вичикай са уътери хабар гудай. Зун инжиклу ийиз кѹанзавай хъгинди туш.- Азоради вири беденда са гъихътин ятѹани бушвал гъатайди гѹссна ва ада вилер акъална.

Кѹвалинбуру недай-хъвадай няметар агакъарнавай. Эферар кутунвай фу, иситѹа, шурва, хешил, вечерен як... Бушвал квахъайла, ада иситѹадиз ва таза фаз гъил авуна. Са шумуд тѹр шурвани хъвана. Руфунив дуъзгуън ем агакъай дишегълиди мад вилер акъална. Абур ахварихъ кузвай. Амма яргъалди ксуз хъанач. Нуькѹверин сесери адавай ахвар къакъудна. Экв ахъа жезвай. Экуънин сятдин къуд хъанвай хъгинди тир. Палатада вил экъуърайла, адаз кроватрал алай къуд дишегъли акуна. Сад гъа гила-мад хъанвай хъгинди тир. Муькуъбурукай къведаз, Азорадиз хъиз, сад лагъай сеферда диде хъунин тѹлалар акунвай. Садан яргъан кѹвачерихъ галай ва адан къецѹил ютурар, къалчарар йифен перемдикай хкатнавай. Азорадиз къарагъиз кѹан хъана, ада беден юзурна. Пѹл хъгинди авачир. Са кѹвач полдал авудна,- хъсан я, хъсан я,- къвед лагъай кѹвачни чилел эцигна ва ам къарагъна. Фена, дишегълидин кѹвачерал яргъан хъивегъна. Дакѹлардиз вил яна. Къецел, пуд лагъай гъавадин кѹаник къве итим акъвазнавай. Абур чпин кѹанибурухъ галаз рахазвай, гагъ гъилерин ишарайралдини. Азоради дакѹлар ахъайна ва гъасятда чина таза, гумрагъ гъава акъуна. Къелечѹл перем алай бедендилай гъатта зурзун алахъна. Ада дакѹлар акъал хъувуна ва месик гъерекатна.

Пуд лагъай руш ханвай Майсаратни ахварай акъатна. Капѹ-пѹеат ийизвай ам Къуръандин чѹлалар кѹелунив эгечѹна. Адан дерт лугъуз тежедайди тир. Гъуълуън стхадиз къуд руш авай. Вири хъандин вилер хва хъунал алай. Больницадиз гъидалди амяз Майсаратаз гъуълуъ гъилегъ къунвай: «Гилани на руш хайитѹа, гъанай дуъм-дуъз жуван бубадин кѹвализ ахлад». Руш тирди чир хъайила, кесиб дишегъли ван акъуд тийиз шехънай. Гъар юкъуз, йифизни шехъзавай. Гъуълуън хъандикай патав касни къвезвачир. Ам вучдатѹа чин тийиз авай. Палатада къатканвай дишегълийри, медсестрайри, санитаркайри адаз вад, ирид рушар авай дидейрикай, хъанрикай мисалар гъана, диде-буба патал рушар рикѹ кудай веледар жезвайди лагъана, адаз теселли гана. Ахътин гъилегъар къазвай гъуълуъкай, хъандикай гъикъван фад хъфейтѹа, гъакъван хъсан жедайди малумарна. Майсарата виридахъ яб акална ва мад ам шехъни хъувунач. Анжах ада къаридиз зенг авуна ва къетѹивилелди лагъана: «Зун зи цуьк хътин балани гъаз бубадин кѹвализ хъфида. Кѹвале амай зи къве рушни хутахиз зи буба къведа. Квез мад я зун, я зи аялар, я куъ хтѹлар ахквадач».

- Экуънин хийирар,- рахана Азора.

- Абат хийирар. Вун гъикѹ ава? Накъ вун лап зайифзавай.

- Пис туш. Къарагъни авуна, къецелни са вил яна. Ви гъал гъикѹ я? Гъуълуънбуру зенг-загѹ авуначни?

- Авуна. Къариди «тади къачумир» лагъана.

- Гъакѹ я?

- Эхъ, валлагъ, гъакѹ лагъана.

- Акѹ ятѹа, вири хъсан жеда. Абурни инсанар я эхир. Гъакъван пис, регѹимсуз жеч

эхир. Аллагъди гузвайдал рази хъун лазим я. Чи хуьре ирид рушар авай ругуд хзан ава. Къуд-вад авайбурни тИмил туш.

- Ахътин хзанар чинрани ава. Эхъ, вун гъахъ я, Аллагъди гайидал рази хъана кIан-да. Зун гъавурда акъазва, папари рушар хазвай къве стхадини рухвайрикай фикирзава. Зазни кIанзава, амма ина зи тахсир авач эхир. Тушни гъакI?- суалзава Майсарата.

- Гъелбетда, гъакI я. Аялдин бине къведани, гъуьлуьни папа кутазва эхир. Вучиз итимар идан гъавурда акъазвачтIа чидач.

- Гъавилияй бейкефвили рикI тIарзава, вири анжах дишегълийрилай аслу тир хъиз. За фикирзавайвал, рухваря хъун сифте нубатда эркекрилай аслу я.

- Мумкин я, заз акъван крар чидач.

- Эхъ, эхъ, гъа эркекрилай аслу я,- къетIивилелди лагъана Иайсарата.- Заз са гинекологдини гъакI лагъайди я. И гафар гъуьлуьз хълагъайла, адаз акъван хъел атана хъи, ам захъ галаз къве юкъуз рахун хъувуначир.

- Зи рикIел хтана,- гъатта шадвал кваз давамна Азоради.- Чи хуьре са хзандиз ругуд руш авай. Абурузни хва кIанзавай. Дишегъли медсестра тир. Заз ван хъайивал, ада са духтурдивай са гъихътин ятIани дарман жагъурна ва ксудалди вилик къве сят амаз гъуьлуьз гуз хъана. Ирид лагъай аял яз а дишегълиди хва хана. Гила ам школьник я.

- Гъахътин дарман авайди яни?- Майсаратан итиж хкаж хъана.

- Валлагъ, дармандин тIвар заз чидач, гъахътинбур авайди ялда.

- РикIиз къей вах, вуна зи къенвай умуддал чан хкана хъи. Дарман чизвачтIа, а дишегъли сагъ яни?

- Эхъ, эхъ, сагъ я.

- Аллагъдиз шукур, зун дуьм-дуьз гъадан патав фида. Вуна заз куьмекдани?

- Гъелбетда.

- Ай зи рикIиз къей вах,- вилериз нур хтай Майсарата, фена, Азора къужахламишна. – Эгер зи мурад къилиз акъатайтIа, низ чида за ваз гъихътин пишкеш гудатIа.

- Эй, рушар, экуюн ради хъиз, куьди вуч я, ширин ахвара авайбурун лезет квадариз,- рахана Чакар.

- Бесрай ксай къван,- адан сес атIана Майсарата.- Акъазвачни, экв фадлай хъанва.

- Аферин, аферин, къенин ви гуьгъуьлар масадбур я. Мурадрикай, пишкешрикай-ни рахаз. ГъикI я, йифиз авай сад атанвайни?

- Атай са касни авач. Къаридиз тади къачуна кIанзавач за. Азоради заз са хъсан меслят гана.

- Накъанни къенин цицибди? Завай хабар яхъ, за ваз рухваря гъикI хадайди ятIа чирда.

- Къенин югъ гъикъван хъсанди я гъа?- рахана къарагъай муькуь дишегълини.

- Пара гуьзелди я,- адан тереф хвена Чакара.- Вач дакIардал, тамаш чи уьфтебегар атанватIа. Абурукай са оркестр авуртIани жеда.

Аялар гъаз медсестраяр атана. Вири секин хъайила, Азоради Майсаратавай телефон къачуна, Зарият дидедиз зенг авуна, вичин трубка гъун тIалабна.

Трубка гъиле гъатнамазди ада Айвудиназ зенг авуна. «Вне доступа» сесер акъатайла, мад ва мад зенг авуна, амма гъуьлуьн патай са жавабни атанач.

Зарият дидедиз ихтилат авурла, адан сес къурана.

- Я диде, куьне Айвудиназ хабарнавайди тушни? Ам гъинава? Телефонди жавабни гузвач адан.

- Чавайни гъавилияй адаз муштулук гуз хъанвач, чан свас. Гъар юкъуз зенгер ийизва, амма... Чидач вуч фикирдатIани.

- Фикир авун герек туш, диде, тади гъалда Жавид адан патав рекъе тур.

- Вак гъалаба акатмир, чан свас. Жавид за исятда рекъе твада аниз.

- Фирай, фирай, адан кьилел мад дубшуьш атанвачтла...

- Вун секин хьухь, чан свас. Вири хьсан жеда. Жавид амни галаз ви патав кьведа.

- ГьакI кьванни хьурай,- Азоради телефон хкудна ва кьаридин гафар тикрарна: секин хьухь, хьсан жеда. ГьикI секин хьурай? Пуд юкьуз гьуьлуьн телефон киснава. Я Аллагь, мад адаз вуч хьанатла? Атла ламран рухвайрал гьалт хьувуна жал? Я Аллагь, вуна хуьх зи итим кьаза-балайрикай, пис, алчах инсанрикай. Нисинилай алатайла ада Жавидаз зенг авуна. Адан хабарди дишегьлидин руьгь дабандиз авудна. Я кIвалай, я кIвалахдилай Айвудин гьатнач. Я ам авай чка чидай касни ачунач.

- Мад ам гьиниз акьатнатла? Гьихьтин беладик акатнатла? «Заз зенг ая, герек хьанмазди зун хкведа» лагьана хьфейди, гила квахьнава. Гьи жегьеннемдиз? Бес вич физвай чкадикай хабардай адет тушни? Я заз, я кIвалинбуруз. Эгер хабардай мумкинвал хьаначтла? Са шумуд юкьуз? Ваь, ваь, ина вуч ятлани маса кар хьанва,- Азорадин фикирар кьуд патахь физвай. Пул чуьнуьхиз клан хьайибуру кьисас вахчунатла? Айвудина хзандиз чирмир лагьайди тир. Амма гила сир хуьникай файда авачир.

Тубкьуьл фикиррин кьармахра гьатна, югьни акьатна. Нянин сятдин кIуьд жедайла таниш тушир нумрадай зенг атайла, Азорадик гьалаба акатна. Кнопкадал тIуб илисдалди рикIяй са шумуд фикир фена. Эхир ада «да, алле-е» жаваб гана. Трубкадиз Айвудинан сес атайла дишегьли гьасятда месин кьилиз хкаж хьана. Ада мад тикрарна:- алле-е, алле-е-е, вун гьинава?

- Нянин хийирар, зи кланиди, акьван кIевиз гьараймир, зав ви сес агакьзава. Зун сагь-саламат я. Вун гьикI ава? Азад хьанвани?

- Зунн-н-н? Зун больницада ава. Ваз хва хьанва, хва, а вун гьина аватлани чизвач...

- Хва-а? Мубаракрай, зи кланиди, яб акала, масанди, заз гзаф рахадай вахт авач, рикIел хуьх, зун тади гьалда шегьердай финиз мажбур хьана...

- Гьиниз эхир?

- Азора чан, секин хьухь, зун Бакуда ава. Яб акала, масанди, зи гуьгьуьна душман ава. Куьн хаталувилик кутун тавун патал зун чуьнуьх хьанва. Вуж атайтлани кIвализ, ни хабар кьуртлани, закай са ихтилатни ийимир. Мукьвара зун хкведа, я за хабар агакьбарда. Азора чан, на са фикирни ийимир, вири ваз кландайвал жеда. Сагьрай, зи кланиди.

- Алле-е, Айвудин-н-н! Але-е-е...

Трубка хкатна. Азоради гьасятда агай нумрадиз зенг хьувуна. ТубкьуьтIар фена, амма трубкадин иесиди жаваб ганач. Азора пашман хиялри тухвана.

- Ви гьуьл тирни?- хабар кьуна Чакара.

- Эхь-хь,- гьяз авачиз жаваб гана Азоради.

- Яргьара авани?

- Эхь, яргьара ава.

- Гьуьлуьхь галаз рахайла, серинвал вучтинди я чиник квай? Ваз бейкеф ийидай гаф лагьанани?

- Я Чакар, вун адал вуч лугьуз гьавалат хьанвайди я? Чеб-чпин ара я. На жувандакай фикир ая.

- За адакай вуч фикир ийида кьван, суварар хьанвай. Дустарихь галаз гьар юкьуз хва чуьхуьзвай, вичиз кефер чIугвазвай.

- ТIалар-квалар, азиятар чаз, кеферни лезетар чи итимриз,- наразивал кваз лагьана Рукьуюта.

- Вуч жеда чавай, я кьейбур, адетар гьахьтинбур хьайила,- алава хьувуна Майсарата.

- Адетар, адетар лугьуз, абуру чун кана-кармашзава. Де лагь, и Майсаратак вуч тахсир ква ихтин гуьзел малаик, цуьк дубньядиз багьишнавай? Намусузар я абур вири, чIехидалай гьвечIидалди. Аял ханвай дишегьлидин патав текьвезвай. Зи ихти-

яр тиртга, за абурал лаш илигиз тадай.- Рукъуюта лап хъилелди итимриз са экъуьгъ-унни авуна.

- Вунни ви итимдикай, къаридикай канвай хъиз аквазва заз,- лагъана Чакара.

- Сифте вахтара гьакI тир,- пIузаррик хъвер кваз рахана Рукъуют.- Ахпа, къвед лагъай аял хъайила, за къари акI вичин тумунал ацукъарна хъи, адан патай мад са къуьруькни, зулумни хъхъанач. Итимни за яваш-яваш жуваз кIанивал вердишарна.

- Валлагъ, гаф авач ваз, аферин. Жуван къаридиз на гьихътин кар къунатга, ахъая мун. И чи жегилриз тарсни хъуй.

- Я къейбур, лап чара атланвай зи. Гъи кIвалах авуртIани, адан къилих чир хъан-вайвилай, зун хъсандиз ийиз алахъзавай, амма а къузгъунди чин чIурдай, тикъет ядай, зи диде-бубадин тIварцIихъ нагъакъан гафар лугъудай. Эхир са юкъуз, зи буба-дикай вакни, кицIни, дидедикай шалта-палтани, качни авурла, зи цIапари къур цIай ялавдиз элкъвена. Валлагъи рушар, чидач, къуват гъинай атанатга, за ам хкажна, цавуз акъудна, чилел эхцигна, ахпа туьтуьнал къуьл илисна, кантI къачуна ва гъарайна: - Вун зи итимдин диде тирвилай за ви кIтай амалар гзаф эхна, амма заз аквазва, ви иблисвилехъ, ягъсузвилехъ къадар авач. Вун качни, кицIни, ягъсузрин ягъсуз-ни, кафтар-шейтIанни я. Исятда за ви и иландин мез атIуда. Туьтуьнал къуьл мадни илисна, зун адан мез акъудиз алахъна. Къаридай цIугъ физвай, вилер къежел акъатна-вай, чина кичIевал гъатнавай.

- Ахъая, язух ша, регъим ая,- гафар алатна адан мецелай.

За туьтуьнилай къуьл алудна ва малумарна:- Килиг заз шейтIандин руш, эгер и агъвалатдикай на хъиз са гаф лагъайтIа, зи кефи чIурдай амалар хъувуртIа, за ви мезни атIуда, вилерни акъудда. Ахпа дустагъдизни фида зун.

- Лугъу-у-дач, хъи-йи-и-дач-ч, чан-н свас. Хъйи-и-дач,- лагъана ада гаф-гафу-нихъ текъез.

За фикирнай, ада вири хъиз ахъайда. Ваъ, алакънач. Уьмуьр ширин я къван. Исятда залай хъсан свас авач.

- Гъавилай я ман ам гъар юкъуз ваз хуьрекар, няметар гваз къевзвайди.

- Гъун бес,- дамах гваз жаваб гана Рукъуюта Чакараз.

Дишегълийри чпин дердийрикай, тIалрикай гагъ сефилдиз, гагъ хъвер кваз ихтилатар ийизвай. Азорадиз гагъ ван къевзвай, гагъ ам вичин хиялрин хамуна гъахъзавай, гагъ палатадай Айвудинан патав тухузвай.

Баку. Аниз ам гьикI акъатнавайди я? Ана адаз чидай вуж авайди я? Гуьгъуьна душман авалда. Хъурай ман. Маса чка амачирни фидай. Душман, алчахар аватIа, милициядивай куьмек тIалабна кIанда эхир.

Айвудин, вуна вун ихтибардай вегъезва хъи. Ви тапарар мад давам жезвай хътинди я. Са хабар-терни тавуна Бакудиз фин? Баку ятIа низ чида? Белки, маса чкада авайди я. Къвед лагъай хзан авачтIа гъа адаз? Къвед лагъай тIвар Гъабиб хъайила, къвед лагъай хзан вучиз жедач къван. Абуруз Гъабиб, заз - Айвудин. КIвалинбурузни адан сирлу крарикай бегъем хабар авайди хъиз аквазвач. Тилиба ам вагъабит я лагъанай. Белки, стха гъахъ ятIа? Заз адакай хъелни атанай гъа, буьгътен вегъезва лугъуз. Эгер стхадин гафар гъахълубур яз хъайитIа, эхир пуч хъана зи. Я Аллагъ, Вуна хуьх зун тагугай, зи рикI тIардай агъвалатрикай.- Азорадин беденда зурзун гъатна. Адаз вичи авур фикиррикай кичIе хъана. Ам вилерни акъална яргъандик экечIна.

Азора азарханадай хутахиз Зарият, Жавид, Адиля атана. Цуьквер, духтурриз пишкешар гваз. Тебрикар, къужахда къунар... Вири адет тирвал. Аял ханвай диде къабулдай тегъерда. Гьелбетда, Азоради рикIивай разивална, шадвална. Амма хва къабулзавайди Айвудин тахъуни шадвилин гъисс тамамди авунач. ЯтIани ада Зарият дидедиз вичин сефилвал, Айвудинакай авай хъел къалурнач.

КIвале абур Жамалдина ва Саниятан хзанри къаршиламишна. Зарият дидеди

сусаз гъич гуьзет тавур савкъатни тешкилнавай. Адан теклифдалди нязиз кІвализ Саидин дах, Азиза, Пилиб атана. Абура акурла, Азоравивай вилерал акъалтай накъварни кІеви ийиз хъанач. Ам акъван шад хъана хъи, вахтуналди фикирдай Айвудин, пашманвални акъатна. Байгърийрин къужахра гъатиз эхкъечІна Азора. РикІелни алачир межлис арадал атана. Мукъвабур лап геждалди хтул, хва чуьхуьз амукъна. Вири кІватІ хъанвай чкадал бицІеказ тІварни гана - Жалалдин. Жамалдинан улу-бубадин тІвар.

Вири алахъайдалай гуьгъуьниз вахариз къилди амукъдай, чпин дердияр ийидай мумкинвал жагъана.

- РикІиз къей вах, ваз чидани, куьн атун зун патал еке сюрприз хъана.- Азиза къужахдай ахъай тийиз рахазва Азора.- Зун акІ авай хъи, акІ, сада са затІ къакъудайди, са важиблу шейиникай магърум авурди хъиз. Куьн акуна, туьтуьна акІанвай гъайифдин, дарихвилин, туькъуьлвилин бархун квахъна, цІрана.- ЧІехи вахан вилерай вичизни хабар авачиз стІалар авахъна ва абуру Азизадан гардан къежирна.

- Азора бах, вун шезвани?- Азиза къужахдай эхкъечІна, вахаз килигна.

- Эхъ, зи иер вах, шезва, шадвилей. Куьн зи патав гвайвилей.

- Азора бах, къе садани Айвудинан тІвар къунач, адакай сад раханач. Ам гъинва?

- ЧИдач, чан бахдин. Къве югъ вилик зенг авунвай, вич къайгъуяр аваз Бакудиз фенва лугъуз.

- Ам гъа дакІарар ийизвай цехда амайди яни?

- Эхъ.

- Белки, герек материалар хкиз ракъурнава жеди?

- Мумкин я,- разивал къалурна Азоради,- амма вич дертлу ийизвай фикиррикай вахаз лагъанач. Авай гъалдикай ахъайдай хиялни янавай рикІиз, амма къулухъди чІугуна.- Къайгъу авач, хкъведа ам. Къилинди, къе куьн, зи кІани, заз алла, багъа ксар, куьн зи къвалав гва. Хъсан жедай, яъани атанвайтІа.

- Адак хъел кумач, Азора бах. Йаъа ваз вичин патай къилди-къилихъ саламар це лагъайди я. И пишкешар,- Азиза фуртна къарагъна, вичи гъайи еке чанта ахъайна,- ибур ви хциз йаъа ракъурнавайбур я.- Ваха чантадай акъудиз кроватдал куьрпедиз жедай костюмар, аялдин комплект, яргъан, къепІинин эскуьк-герек вегъена.

- Сагърай куьн, зи масанбур. Хва са тІимил якІа-чІарчІе гъатрай, ахпа за квел къил чІугвада.

- Ам лап хъсан кар жеда, бах.

- Эхъ, эхъ, гъакІ ийида. Гила заз ви тарсар-курсар гъикІ хъанатІа ахъая, чан.

- Вири хъсан я, бах. Сад-къве экзамен вахкун четин акъвазнатІани, сессия заз кІандайвал куьтыгъна. Гила зун пуд лагъай курсунин студентка я.

- Аферин, зи вах. Ви уьмуьрни гъа ваз кІанивал фирай. Гила вуна заз лагъ, чан, а вал ашукъ гада ашукъзамани?

- Ашукъзама, валлагъ, амма заз ам ерли хуш жезвач.

- Вучиз эхир?

- ЧИдач е-е. Ам татарви я.

- Татарви? Ана татарар авани?

- КІамай къван. Пис гада туш, кІелни хъсан ийизва, къилихарни ава, халис мусурманни я, амма рикІи къабулзавач.

- Чи патарай авачни вал вил эцигнавайбур?

- Авачизни туш. Хуьрйини суракъзавайбур кими туш.

И арада бицІека вичикай хабар гана. АкІ шехъна хъи, сада къвала риб эцягъайди хъиз. Азоради ам гъасятда къужахдиз хкажна.- Гишин хъанвай хътинди я чи къегъалдиз,- лагъана хва хурудик кутуна.

- Килиг, килиг е-е, бах, нек хъвазвайвал, вилерни акъална...

- Бес-с, гишин хъанвай зи кьегьалдиз. Хух бала, хух, диде ви кьуллугьда акъвазнава. Жалалдина са куьнизни килиг тавуна вичин кар давамарна. Ахпа ада къащурни авуна. Идакайни ада, шехьна, хабар гана. Вахари пекер дегишарна, куьрпе кьепина тхуна, ахпа геждалди ихтилатарна ва ксудай макьамар яна.

Гьуьлуьн хзан патав гвачиртга чидачир, Азоради кьил гьикI акьуддайтга. Са патяхьай бицIи хва, датгана дикьет, килигун кIанзавайди. Руфун тга хьайила, газри тади гудайла бала акI шедай хьи, на лугьуди сада ам кIасзава. Ихьтин макьамра Жалалдинан духтур Зарият диде тир. Адиля кьеб эчIягьиз гьазур тир. Хциз нек гун, ам михьи, кьурай пекерик кутун, ксурун, пекер чуьхуьн Азорадин хиве авай.

Муькуь патяхьай, гьуьлуькIай тайин са хабар-тер тахьуни жегьил дишегьлидин рикI элчIуьгьарзавай, дарихарзавай, иштягь квадарзавай, гуьгьуьлар чIурзавай. Йикьар са-сад алатзавай. Кьве варз хъанвай Жалалдина вичин кьайгьуда авай багьрийриз хьуьрерни ийизвай. Адаз куьлуь-куьлуь амаларни чир жезвай. Вич гьапа кьун адаз иллаки хуш жезвай. Кьужахдай авуднамазди, кьепина хтунмазди шехьдай. Вахтунда нек тагайтга, хьилерни ийидай гьа. Мам такьаз, сивя акьудиз, шехьиз... Азоради фикирдай. Гиламаз ихьтинди, икI истемишунар ийизвайди, пака идакай вуж жеда? Ваь, ваь, кстахарна виже кьведач. Зарият дидедизни, Адилядизни лагьанай ада, амма абуруз чпин хтул ийидай, эцигдай чка авачир.

Гьяд югь тир. Гьаваяр пара чимизвай. Вири дакIарар, ракIарар ахьайна, шагьвар арадал гьайилани, чимивилин гьелеквал алатдачир. Датгана кIвалера твазвай шагьварди кIуларни, далуярни кьазвай. Азора куьрпе начагь тахьун патал алахьзавай. Амма бедендиз чимивилин, гьекьедин тIурар акьатайла, Азора вич-вичивай квахьна. Ада «тади куьмекдиз» зенг авуна. Атай духтурди гьавурда турла, Зарият дидеди бицIекан беден кьелен цяй чуьхвейла, тварар алатиз акурла, Азора секин хьанай.

Саниятни атанай вичин аялар галаз. Адани Азора свас куьрпедик акатун лазим тир азарриз талукь месэлайрин гьавурда туна. Ам нянин сятдин кIуьдралди амукьна. Югьди инжиклу хьайи жегьил дишегьли ацукьай чкадал - дивандал ахвариз фена. Зарията хтул ксанвай кьеб муькуь кIвализ акьудна. Адилядизни буйругьна: «чан руш, ван-сес ийимир, свас ксурай. Ам кье михьиз гьалдай фена».

Белки, Азоради балкIандин ахвар авуна жеди, ам кIвале арадал атай ажайиб гьерекатди, сесери ахварикай кудна. Сифте легьзейра ам вилер акьалнамаз, яб акализ акьвазна. Зарият диде, Адиля рахазвай сесер. Итимдин сесни. Жамалдин дах хтанвай хьтинди я,- фикирна ада. Ваь, дахдин сес туш. Айвудин!- Жегьил дишегьли садлагьана кьарагьна ва хзанар авай кIвализ фена. Адаз бицIек кьужахдавай гьуьл акуна. Хциз туьмерзавай итим. Хабарсуз квахьай Айвудин. Азора сифте Адилядиз акуна.

- Свас, свас, тха хтана е-е...

Айвудин ракIарихь элкьвена. Азорадиз туьгьметдин гафар лугьуз кIан хьана, амма мез галкIана, пIузарар сад-садал алкIана. Папан гьал кьатIай Айвудина хвани хуруждавадан кьаншардиз гьерекатна. Итимди дишегьли, гьил кьуна, дивандин патав тухвана, кьведни ацукьна.

- Зун куь вилик акьван тахсирлу я хьи, азизбур, масанбур, заз маса чара, мумкинвал авачир. Гьил кьачу залай, зи играмибур.- Айвудина хва Азорадив вугана. Зун душ кьабулиз фида, ахпа за кьез вири ахьайда.

Дишегьлияр хуьрекар гьазуриз гатIунна. Азоради гьуьлуьз алукIдай михьи, таза партал тухвана. Айвудина гьамамда са сят кьван акьудна. Са шумуд вацран чиркер алудзавай хьтинди тир. Хуьрек недалди ам садани инжиклу авунач. Гьарда «им, ам неь» лугьуз, адан вилик няметар, хуьрекар эцигзавай. Ада тади квачиз незвай ва ара-ара вил кьепина хтунвай хциз язавай. Каш са жуьре кьейидалай гуьгьуьниз ада багьрийриз вичин кьилел атай «кьисайрикай» ахьайна.

- Чавай пул кьакьудиз кIанзавайбурукай садал хер хьанай. Гьайиф хьи, ам кьена.

Адан стхяярни кьисас вахчунин къастунив ацІана. Чи фирма чирна, абур меркездиз, цехдиз атана. Гитиагъмед гатана. Аллагъдиз шукур, чун а вахтунда цехда авачир. Заказ кьилиз акъудиз фенвай. Гитинагъмеда чаз абур хкведайдакай лагъана. Гъа йифиз Бакудиз катна. Чаз дустари куьмекна сергъятдилай элячІиз. Гилани а душманар чун жагъуриз алахънавалда. Гьелелиг иниз хтун хаталу я. Зун яргъал акъваздач, хъфидайди я, Азора, аялни гваз.

- Вуч?- Зарият гьасятда хциз килигна. – Абурун Бакуда вуч авайди я? Ваъ, ваъ, ракъурдач за.

- Зун ана бес текдиз жедани? Чаз чи лезги стхадин фирмада кІвалахни жагъанва.

- Я чан хва, а алчахар чна милицадив къаз тада. Куьн анриз ракъуриз жедач завай.

- Диде чан, милициядиз хабар гайитІа, абуру зун ва зи дустни ацукъарда. Вуч лагъайтІани, чавай инсан кьенва. Амукъзавайди са рехъ я, инай экъечІун. Чунни, куьнни саламат жеда.

- Я чан хва, ахътин шейтІанар квел гьикІ ацалтнай эхир? Къачагърин, ягъсузрин девир хъанва хьи им.

- Вучда къван, чан диде, чна чун ахътин мердимазаррикай хвена кІанда. Вуна са фикирни ийимир, диде чан, вири хъсан жеда.

Экуьнахъ Жамалдинни хтана. Адани хци хейлин гагъда кьилди ихтилатарна. Айвудина дахни вичихъ агъурна, алакъарна, республикадай вахтуналди экъечІун виридалайни дуьзгуьн рехъ тирди тестикъарна.

Пуд гъафтеда Жамалдинан дустарин, танишрин куьмекдалди Азорадин тІвар, фамилия дегишарнавай Россиядин ва къецепатан паспортар къачуна.

- Къенлай къулухъ вун Азора ваъ, Айзанат я,- лагъана Айвудина папаз.

Азора сифте сивяй гаф акъат тийиз амукъна, ахпа ада вичин хъел винел акъудна.

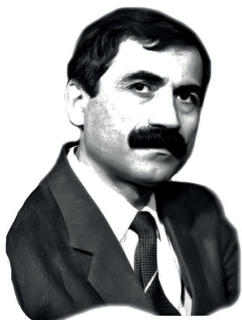
- Яда, вавай зал алуькьиз, зи фикир чириз хъаначни? Азора заз зи йаъа ганвай, икъван гагъда зал алай тІвар я. Вуна закай садазни малум тушир Айзанат авуна. Вучиз?

- На лап хъсан лагъана, зи масанди. Садазни вун зи паб тирди малум тежедайвал. КІаниди, анжах ваз хъел къемир. Авайвал лагъайтІа, чун мусурманар я, тІварарни мусурманриз кутугайбур хъун лазим я. Паспортар къачудайла хабар хкъадай вахтни амукънач. Азора-Айзанат сад хътин, къадай тІварарни я. Къилинди, чи гуьгъуьна гъатнавай къисасчийрикай гел квадарун я.- Гъуьлуь папаз кинерна, ширин, назик гафар эзберна ва адакай хъел хкудна.

Зулун сифте къилерай Айвудин вичин хзанни галаз къизилдин муькъвьай экъечІна, Баку галай терефдихъ рекъе гъатна.

Шиурам

Фейзудин НАГЪИЕВ

ДИДЕ ВАТАН, ЗУН ВИ ХУРУХЪ ЦИГЕЛ Я...

(Шиурам)

* * *

Дердер гзаф хъанва инсан кьурурдай,
Ахътин ванер кьвезва хьи – мефт кьарсурдай.

Авай са хва телеф хъана дидедин,
Тпал тушни бес дидедин рикI цурурдай.

Буба такур аял ама кьепина,
Къад йисан свас – яш аквазва яхцурдай.

Дустагдава хатадай гаф лагъайди,
Гьукуматдин пад атIайди – шукурда.

Вак акваз, куьз геле ава бязибур?
Аквазвай кар гьикI къаз жеда такурдай?

Гъахъ гаф гвай кас вегъез мецин регъверал,
Виш элкьведа гьибетар гваз къацурдай.

Гаф вине я угъридинни ченгидин,
Гъатта пIирни вегъез кIан я абурдай.

Веледизни герек туш ви несигъат,
Ви гъахъ гафни къада ада какурдай?

Эй Фейзудин, таб-фитнедин дуьне я,
Адет хъанва михьи ксар къацурдай.

Март, 2022

ДУЪНЪЯДИЗ

Вуж аватІа вакай рази хъайиди,
Бейадалат – ви гъахъ-дуван я, дуънья.
Сагъ амукъич ви дерт, ви гъам хъвайиди,
Гваз хъфидай парни гъижран я, дуънья.

Нефсинин вил са чІавузни ацІудач,
АцІайтІани, бес хъурай хъи лугъудач.
РикІ ми хъи кас фитнейривди къацІудач,
Хийир-шийирдин вун майдан я, дуънья.

Дугъридаз вун четин я гъар заманда,
Кесиб твада вуна даим гиманда,
Чарада хъиз рикІиз тІардай жуванда,
Беймирвет вун жемир икъван, я дуънья.

РикІел хкиз гъим пис тир, гъим хъсанди,
Амукъдайди тІвар я, кар я инсандин...
Хиялрикай атир хъана явшандин,
Са вад йикъан чун ваз мугъман я, дуънья.

2020

ДИДЕ-ВАТАН, ЗУН ВИ ХУРУХЪ ЦИГЕЛ Я

Зун шад хъанай, мублагъ чилел хайила,
Жувни тирла зурба гужлу хзандай.
ВацІар, гъуълер, дагълар, чуъллер гайила,
Деде-ватан, вун заз гъикъван масандай!

Жуван буржи тамамна чиг чІавалай,
Хъсан кІелна, ваз къуллугъна, кІвалахна.
Ви тарифна, гъахъ бейкефнач жувалай,
Ви рекъе лап чанни гуз зун алахъна.

Шумуд бабат дегиш хъана рекъер ви,
Са чІавузни ваз зун хва хъиз ақунач.
ЭхнатІани тІалар, кашар, мекъер ви,
Зи дердерин гъавурда вун ақунач.

Ваз гъамиша тІарашчияр хуш хъана,
Ви девлетар нахайриз на апайна.
Абур патал ви сергъятар буш хъана –
Ви мяденриз, пак яхайриз ахъайна.

Мерд рухваяр на акъудна патарал,
Тух тежедай тІафалри вун къечизва.
Къе пилияр ацукънава ятарал,
Кесиб халкъдин жибин, руфун ичІизва.

Хъвазва нафт, газ, йици гузвай токни кваз
Аждагъанри; са шурбутІ чаз аквазмач.
Верч, мал амач – къит я кака, якни кваз,
Гъукум ава – ам Ватан яз амазмач.

Квахъна умуд, къурана рикІ-гъевесни,
Залум ватан, гила гъиниз катда чун?!
Къегъят хъанва къе чІугвадай нефесни;
Къуьне чанта – фу тІалабиз гъатда чун?

ЧІугвадай къван ви дерт, зи рикІ буъвел я,
Ахвар, къарай квахъна, залан хиял физ.
Диде-ватан, зун ви хурухъ цІигел я,
Хана къецел гадарнавай аял хъиз...

17.03. 2016

* * *

Тан яланда, чан ватанда – къураз ама чун,
Ван Алпанда, цІайлапанда цІраз ама чун,
Куз лаванда, няс гиманда къараз ама чун,
ИкІ дуванда, рикІ дарманда къугъваз ама чун?
Чаз вуж кІанда? Вуж такІанда? – жузаз ама чун,
Адалат тахъай заманда чраз ама чун,
Мал накъанда, кІвал лакъанда аваз, ама чун,
ЧІал гиманда, тІални чанда куъз тваз ама чун?

Гъич мурадри бегъер тагуз, бугъаз ама чун,
Вил – девранда, деврандивай яргъаз ама чун,
Гаф Аранда, кар Туранда храз, ама чун,
Дуст-душманда вилер кІанда – такваз ама чун,
Сада садахъ пехил дяве чІугваз ама чун,
Са халкъ, шумуд паяр хъана, чараз ама чун,
Гагъ патанда, гагъ жуванда гатаз ама чун,
Куъз тапандан гафунихъ фад ягъаз, ама чун?

Хкида мус лезги намус? – лугъуз, ама чун,
Чаз ажуз кус туш хъи турус – харуз ама чун,
Гафунихъ кар агакъ тийиз, къуруз ама чун,
Чарадаз гуж харжна, жуваз шулуз ама чун,

Жуванд такваз, гъейри крар къатІуз, ама чун,
Халкъ заз кІанда, къунши кІандач! – чІуруз ама чун,
Течир рекъер, течир крар атІуз, ама чун,
Усалдан гаф чи эсилдиз къачуз, ама чун?

Кар амачиз, шит гафари тухуз, ама чун,
Цавай рахаз, кар атайла – ажуз ама чун,
Халкъдин дердер къилди гъялиз, ялгъуз ама чун,
Белки, чили негъна, гила цавуз ама чун?
Чи бубайрин мерд крарал къаруз, ама чун,
Гъич сакІани эрел текъвез, къацуз ама чун,
Тек ацукъна, къисасдив рикІ ацІуз, ама чун.
Ни лугъуда, Алпандин руьгъ – айруз ама чун?

15.02.2011

* * *

Гаргар чуьлда къекъвезва зун,
Эсилдар хъиз Алпанда.
Арас вацІа эхъвезва зун,
Лекъ къугъвазва къакъанда.
Гаргар чуьлда чІуран гергер
КІвачерик ква, аламат!
Алпанрин къадим гелер
Ина я сагъ-саламат.
Гаргар чІуран гергер къилер
Бине хъана техилдин.
Бул магъсулар гудай никІер...
Къуншияр чал пехил тир.
Авахъзава Гаргар, Арас,
А патава мидяяр.
Абуру алпан халкъдихъ галаз
Авурди я идяяр.
Арсах, Цавда, Утик, ЦицІек
Гаварар леф Алпандин.
Туьнт женгера халкъар гъелек
Авунай нягъс душманди.
ЧІуладилай Арасдал къван
Алпан ватан хъайид я,
(Асардин сир я гъар са къван...)
Ягъйрикай шумуд, гъикъван
Алпанри чил хвейид я.
Зи гъилева гергердин кул,
Берекат зав рахазва:
«Заз таниш я ви тан, ви къул,

Вун заз ухшар аквазва.
Ви чандава сирер-къастар,
КъанницІуд твар – зи танда,
Алпанвидин тІая терс тІвар?
Куъз амач вун ватанда?
Са тІварцикай жада агъзур,
АкІура зун никІера.
Ви гаф твар я, къил гуз гъазур,
Алпанвийрин рикІера».

Авг.-сент., 1998. Арцах.

* * *

Зи къелемдиз са мез ава, са аваз...
Гъахъ, адалат и мецик квай лувар я...
МерекупІ ваъ, дамунай зи иви хъваз,
ЧІал атІузва – эхун чарчин гъунар я.

Гагъ къай чІугваз гафарин, гагъни – ялав,
Хци атІди атІурла хвал табагъдал,
Яру жезва чар, гагъ фичІи, гагъ чІулав,
Лезги таратІдин шикил хъиз пек-агъдал.

«Къелемарни жада бязи къве мецин,
Чѐб гъиле къур иесийрин мецер хъиз.
ЦІарарани тІям жада ктІанвай цин,
Гъахъвални я хци цацун цуърцер хъиз», –

ИкІ лагъана, садра чар зав рахана,
Ивидин гъахъ – са шиир заз рухвана.

1985

* * *

Зун кІанибур гзаф ава,
Заз кІанибур – гена гзаф...
Гъардахъ фикир, са гаф ава,
Гъардахъ вичин – емни алаф.

Пара ава зун такІанбур.
Заз такІанди – авач са тІвар.
Гъиниз фена а «жуванбур»?
За абрулай чІугунва цІар.

2021

* * *

Зи цАрар цИлер я, чІугунвай и патай а патаз дагъардин...
Зи цАрар сирер я, кІуь-цуру акунвай, миндад я дидардин аламдин.

Зи цАрар селлер я, зарб къачур курарвай, тІям къачур муркАрвай,
Зи цАрар – эвер, лекъерин къивер я, кІуд тежер тураривай аямдин.

Зи цАрар бегъер я, къуьлер я дамахдин, мелгъем я булахдин
Гаргардин никІер я, тарихдин къванер я,
цІай авай чахмахдин, каламдин.

Зи цАрар цІирер я, хъелер я тухузвай гъиссер бенд рикІериз,
Вахтуниз къенер я, бахтуниз сефер я, гелер я сирериз макъамдин.

Зи цАрар цІаяр я, цавариз ялвар я, чигедин нулар я,
Напакдиз дапАр я, чидайдаз сувар я, тухудай лувар я илгъамдин.
Зи цАрар цІаяр я Алпандин...

10.02.2016

* * *

Зун, къейила, сур чилавдихъ туькІуьрай,
Рядендин-кур къурла негъен ярари.
Алпапари Яру-вацІал чуьхуьрай
Кайи беден фитнейрини тапарри.

Зи ахварра авай макан деврандин,
ХъаначтІани анай хтай шайдаяр.
Я лугъуда а чка лап гъейрандин,
Гъаниз хъфин паталди я саждаяр.

Герек тир къван жуван халкъдиз, дагълариз,
Хкведа зун, чим гуз къайи руьгъериз.
Хкведа зун, элкъевез ракъин нулариз,
Даимлухди гъам тагъурай рикІериз.

15.II.2013

* * *

Са мал я чахъ амайди,
Са – чІал.
Гъамни вахчуз гъалават
Я чал!

Са кІвал я чахъ амайди,
Са – цал

Гъам чуклуриз алахъна
Гачал!

Са квал я чаз амайди,
Са – тIал.
Дерт рикIеваз, кузва чун
Са цIал

Са рагъ я чаз амайди,
Са – гъахъ:
Гъиле къуна къарагъин
Яракъ!

2000

ГЪЕТЕРИН ЦАВ

Лап зи аял вахтарилай зун цаварал ашукъ я,
АскIан къавун чIередилай, кIвачер куърсна ацукъна,
Килигдай зун цава кузвай бул гъетерин нурариз...
А гъетери эвердай заз яд сирерин яргъариз.

А вахтара цав мукъва тир. Чи кIвал алай тепедал,
Кузвай къулан цIелхемар хъиз гагъ-гагъ гъетер аватдай.
КIватI хъиз цавуз хкаж жезвай варзни ажеб екедай,
Лацу кац хъиз, варз гъетерив, цицибрив хъиз, агатдай.

Инсафсузда са-сад, са-сад бици кIватIар туькъуьмдай,
Гуя вацра ягъ хъийизвай мад руфуниз цици пар...
ХъиченватIа гъетер – цукIвар чатухъандин луьгъуьмдай?
ТахъайтIа варз ам верч ятIа? Галай гъетер – цицибар?
Ргаз-ргаз эквзавайбур мичIи цавун луькъуьмдай
Гъетер ваъ гъа, чи салавай я къизилдин кицикар!

1968-1973

ЧИЧIЕХЪАН РУШАЗ

I.

Къал къугъвазва симерал хъиз янарал,
Гуя чанги зурба чангдал къугъвазва.
КъатIуз жезвач гъерекатар тупIарин,
Пайзава на берекатар суварин,
Вуч сувар я къаличадал рангарин!
Ви квакуни мешреб гъизва гамунал,

Зи гафуниз шад жезва вун ақунал.
На кьалунал кьаличаяр хразва.
Зи гафунай ви иервал аквазва...
Зи вил ала булахдал вун атунал,
Хьипи пешер аватзава гамунал...
Амма ви кам фадлай авач жигьирда.
Зи гьамуни цIвелин тарар иширда...

2017

2.

Зи гафуну атIузва гаф шиирда,
Ви квақуни атIузва кваг гиширда,
Ви чешнедал ашукь я, ви квақунал,
Ашукь я ви кьаличадал, гамунал.

Чичехьан руш, кьал элкьуьриз янарал,
Гуя зурба чангдал чангу кьугьвазва.
Хважамжамдин нурар, алаз тупIарал,
Гамунал гьиз, тIебиатдив рахазва.

Гар хьтин зарб тупIарикай, гьейран яз,
Хкатзава ажеб айру гиширар.
Налугьуди, гьар гаф таза жейран яз,
А нехишриз куьч жезва зи шиирар...

2002

* * *

Жемир пашман, рикIе гиман ашкьид лаван кузва лугьуз,
Дердер жуван, гьиссер жаван за чарадаз гузва лугьуз.

Зи манияр, зи дердияр я булахдин ад, кIаниди,
Дердерикай кьарих тирдан кьаних я рикI шад, кIаниди.

Азиз назназ, гьайиф я заз, цIукай яргьаз кьваз, кIаниди.
Вунни куда, зунни куда, ашкьид гад ргаз, кIаниди.

Хьурай мелгьем, рикIин цIелхем жедайвал гур мад, кIаниди,
Амма анжах, мийир кьурвах чи муьгьуьббат, дад, кIаниди.

Назиквилив, кIанивилив ацIай рикIе кьизгьин я цIай,
Зи цIарари, зи чIалари акьудда вун цIайни вацIай.

Къачу лувар, таза марвар, ваз зи дидар ян акурай.
Язух танда, ийиз ялвар, гъазадавай чан акурай.

Чун чаз, гьелбет, жедай къисмет: вун зи девлет, зун ви девлет,
Гьалтнач чун фад, шумуд къуьд-гад, ялгъуз йисар фена хелвет.

Бахтсузвални бахтлувилини даим тахай вах хъайид я,
Кайибурун дерт къезилдай Халикъдиз мус вахт хъайид я?

Хъайила кІан чун чаз икъван, руьгда аскІан тахт жедани?
КІанибуруз тахъай къакъан, кІаниди, чаз бахт жедани?

Алат тавуй рекъелай зун, ви гелеваз твах, кІаниди,
Агъзур амач, са йиф ама – ахъай ширин мах, кІаниди.

20.10.2015

ВИ ХЪВЕР

Экуьнин ярар я, ракъинин нурур я, ашкъидин сувар я ви хъвер.
Деврандиз лувар я, гьейрандиз ялвар я, жейрандиз
шагъвар я ви хъвер.

Агъ, ширин мумлах я, ашкъидин пайдах я,
якъ лугъуз къужахда – ви хъвер.
КІанивал уртах я, гагъ пІузал кстах я, ширширдин булах я ви хъвер.

Пагъ, гьикъван ислягъ я, тІям акваз темягъ я,
тІалдикай жерягъ я ви хъвер.
Шузардин панагъ я, дидардин жерягъ я, ялвардин гунагъ я ви хъвер.

Ашкъидиз цІелхем я, сирериз мелгъем я, гьиссериз земзем я ви хъвер.
Мерд акун жегънем я, пер тахъун верем я,
хъвер такъун бедлем я, ви хъвер.

Цавун арш вили я, цава рагъ чими я, агъ,
хъвер вуч силли я, ви хъвер.
Хъвер хъваз зун дили я, тух тежер пили я,
ам хъел гвай хъили* ян ви хъвер?

Вун акун лезет я, хъвер ая – минет я, ракъинив гъуьжет я ви хъвер.
Ацукъна хелветда чун къведни, гьелбетда,
гъуьруь я женнетда ви хъвер.

Къуй гежел вахтунай, ви хъвер заз акунай, зи рикIе акъунай вилер...
Атунай-хтунай гьалтна вун бахтунай, вегьедач тахтунай ви хъвер!

Ви хъвер заз чара я, гьамарин гара, яр, ашкъидин ара я иер.
Гьамни хъвер чара я, гафарин хараяр ви рикIиз мукьва я, гьиссер.

20.10.2015

ЛЕЗГИ РУШАЗ

Жейрандин вилер, тIавусдин къекъуьн,
Ви чIарара вуч атир аватIа...
Яраб гьи къегьал вал ятIа эркин,
КIеви къужахдин къадир аватIа?

Хъуькъвералла ал, пIузардални хал,
Ви ценерик ква бенешайрин ял,
Тавази шумал, зи рикIин хиял,
Яраб ви чанда вуч сир аватIа...

Вилер къве пIини, хъвер ажеб къени,
Хунчадин сини, ашкъидин мани,
ЧIугвазватIа ни мулд цуькверин ний?
Ви яйлахдиз нин жигъир аватIа?

Къекъведачни хупI, вил тиягъиз лупI,
Такъавдин ялав, гьененадин хупI,
РикI жезва алуг – цIай къачунвай купI,
Ви ашкъи эхдай шаир аватIа?

Хиялар дерин, килигун серин,
Цуьк я гатфарин, аваз я ширин,
Рушарикай сад шегъердин, хуьруьн –
Ви къимет чидай магъир аватIа?

ИкI гуьрчег жеда анжах лезги руш,
Гьар са гьерекат рикIиз жеда хуш.
Дуьньяда къекъуьгъ – мад жагъидайд туш,
Сад я – булахдин ширшир аватIа...

Туш къуру тариф, я туш зун ариф,
Чандавай маъриф, арш я ви синиф,
Къисмет – вахъ галаз уьмуьрлух финиф –
Адалай бахтлу эхир аватIа...

20.09.2016

* * *

Вун легъзедин хел я,
Зун – хел сятинин.
Вун катзава – зун ава ви гуьгъуьна.
Вун легъзедин хьел я,
Зун – тел дертинин...

Гагъ хъвер сятдин сивелла,
Гагъ спелар къекъвезва...
Сятин хилер вахт паталди гъуьргъуь я:
Вахт гигинин кIвенкIвелла –
Акъвазна, чал хъуьреза.

2000

* * *

Са вахт къведа – дегиш жеда,
Белки, халкъар, миллетар.
Чун са чIалахъ вердиш жеда,
Квахьда милли хесетар.

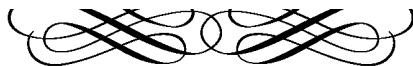
Дидед нек хъиз кужумай чIал
Квахьна, меце къван жеда.
Диде-чилни бубайрин кIвал
Гъейрибуруз кван жеда.

Гъейриди чаз жеда панагъ,
Чи руьгъни чав гумукъдач...
А чIавуз зун, шукураллагъ,
Бахтсуз чилел амукъдач.

1985

Гьикаят

Азедин ЭСЕТОВ

Куъруь гьикаяяр

«РУЪГЪДИН ЕМ»

Къени кIвале (*кухняда*) ацукъна, папани итимди ихтилатдал илигнавай. Дуъз лагъайтIа, рахазвайди паб тир. Сагъ са гъафте алатна, лугъудай гафар ва гудай хабарар санбар хъанвай. Гъавилай кайваниди вичин устадвиллиз худ ганвай. Итим лугъудай фугъаради, гагъ-гагъ са хупI чайни хъваз, дикъетдивди яб гузвай. Папан сив са гъвечIи геренда агал хъайи макъамдикай менфят къачуна, итимди вичин рикIиз янавай, амма икъван чIавалди винел акъудиз тахъанвай месэла кудун къетIна.

– Гьуърметлу цуък хътин зи балайрин диде, мукъаятвилелди эгечIна ам, – жаваб це кван вуна заз, инсандин уьмуърда тандихъ чIехи къуваг авани, тахъайтIа – руъгъдихъ?

Ихътин гафар ван хъайила, папа итимдин суалдиз жаваб гуз тади къачунач, ам фикирлу хъана. Вичик са тахсирни квачирди чир хъайила, паб итимдиз шерик хъана:

– Я чан итим, – вичин аялрин бубадихъ галаз ихътин жуъреда рафтарда хъун и дишегълидиз адет хъанвай, пичин патав акъвазна, къил тIимил къван итимдихъ алгъурна, вилин тумунай адаз килигна, – ваз ви суалдин жаваб къени чизвачни? Гьелбетда – руъгъдихъ!..

Вичиз хуш жаваб ван хъайила, итимдин чина разивилин лишан гъатна, вичин капачриз гъуд гуз эгечIна.

«Валлагъ, къей вахар, – вич-вичив яваш сесиналди рахаз эгечIна паб, – идан рикIик са вуч ятIани квай хътинди я, гъеле-меле адай философиядин тах квай суалар акъатна акурди туш, «итимдихъ элкъвена, кис хъана, вилерив лупIни тийиз, килигиз акъвазна:

– Заз азаб гумир, лагъана тур, жуван рикIик вуч кватIа.

– Суалдин жаваб зазни фадлай малумди я. Гъа вуна лагъайвал, са рахунни

алачиз, эвелни-эвел руьгь!.. Бес тек садра ваз кІани затІар базардай завай гъиз хъанач лугъуз, вуна зун галаз-галаз къведра руьгьдин суьрсетдикай магърум-нава. Хкъедай рекьел алай киоскдай «Лезги газет» гвачиз хтанва. Вучиз? Им дуьзвал туш эхир!

– Ву-у-у, я чан итим, – кайваниди вичин амалдарвал кардик кухтуна, ацукъ-навай итимдин гардандихъ гъил вегъена, агъуз хъана, адан чІар фенвай какул-диз са кІуфни гана.

Гъа инлай къулухъ ада вичин «чан итимдин» столдал гъар хемис юкъуз, «Лезги газет» гафар яръгалайни аквадайвал, чин винел авуна, «руьгьдин ем» эцигзава...

Сагърай лагъай гафунин гъавурда акъадайбурни, гайи гафуниз вафалубурни.

ГАРНИ АХВАР

Югъ нисинилай вегъенвай, гъавани, гад тиртІани, зегъемди тушир. Зани яшлу муаллим Селим халуди, больницадин цлав гвай куьгъне куьсруьдал ацукъна, ихтилатрал илигнавай. Адаз яб гайила, зи руьгьдиз къезил жедай... И арада аквада хъи, чи патав, жегъил дишегълини гуьгъуьна аваз, хуьруьн итим-диз ухшар авай са кас къеззва... Ада, бубадин кІвализ хъиз, гъерекатзавай.

Лугъумир, адаз зун фадлай таниш тир. Жузун-качузун куьтягъни тахъанмаз, адак вич атунин макъсад чирунин тади акатна. Хъултухдай чарар акъудна, зав вугана.

За чарара тІуб экъуьрзавай арада, на лугъуди адан целци цур къачунва, зи таниш рахаз эгечІна:

– Валлагъ, духтур, авайвал талгъун имандин мичІивал я. Хъиз вичиз килигна, заз сифте къил кутазни кІанзавачир. За квез вуч лугъун, са гафуналди, къей хъик къилиз ялдай хесет ква. Велед туш – е, къил гъиляй акъатайвалди, чиле атад жедай, къадардилай артух звар алай цІил хътин затІ я. Фуни гумир, залумдин баладив гуьъжетиз тур. Иллаки захъ галаз. Куьчеда, дуьсарин арада, къуни-къуншидихъ галаз рахадайла, масад я. Куьн зи чІалахъ хъухъ, валлагъ, сусан язухдай атайди я куь патав. Дири туш кесиб...

КилигайтІа, атанвайдан шудургъа куьтягъ жезвач.

– Куьне ихтилатар ая, зун азарлудаз килигиз фида, – лагъана, зун къарагъна.

Элкъвена хтайлани, гададин буба рахазмай. Кап-капунивай гуьцІиз, цІал къурурнавай мегъуьн тІвалар хътин тупІар ахъайиз – кІватІиз, ада вичин ериш явашарзавачир: «Ядаяр, веледар хъанватІани, женжелвал хкатнавач. Адахъ галаз рахадалди кІеви кІерецдиз сас ягъун регъят аквада заз...

Сусан апаяк мадни рахадай ашкъи кумай. Бирдан ам кис хъана, багъишла-мишун тІалабна.

– Хванахва, ваз вуч аватІа чидани, – милайим сесиналди эгечІна Селим муаллим, жегъилвал вич ахмакъвал лагъай чІал я. А яшара авайла, гзафбуруз чеб шагъни я, пачагъни. Аялдиз тербия, ам, чІар татанвай катран шараг хъиз, амайла, гудай адет я. Инсандин марифат патав гвайдан лайихлувал вине къуникай, адаз яб гана, гуьурмет авуникай ибарат я. Жуван хъихъ галаз рахадайла, туьнт

жемир, сарарив жакъракъар ийиз тамир. Ваз чиз, бубавал авун азадвал яни – лукІвал? Буба вун ятІани, аялдизни гагъ-гагъ яб гана, адазни кІанивал авун чарасуз я. Гъамиша хуруз гъуд ягъиз, «зун, за, зи» гафар къанунда къуналди кар къиле фидач... Тебиатда тІурфандилай вилик секин жедай къайда авайди я. Жуван хцихъ галаз тербиядин тарс ам секинзамайла, адан гуьгъуьл ачухзавайла башламиша. Насигъатар гунихъни са сергъят авайди я. Хва чІехи хъанвайла, адакай вичикай буба хъанвайла, генани...

Жегъилрихъ гъахълуди гъахъсуздакай чара ийидай хци гъисс жеда. Хва ви гар ятІа, жувакай ахвар жедайвал ийиз алахъа. Гила, хванахва, са къисадизни яб це:

– Хъана къван, хъанач къван гарни ахвар. Абурун арада мукъвал-мукъвал, алазни-алачизни, вини ви хчин хъиз, гъуьжетар жедай. Нубатдин сефердани гару, дамах гваз, хкажна къил са патал къуна, ахваривай жузуна: – Ваз чиз, чакай вуж къуватлу я?

– Гьелбетда, зун. Ахвар тавуна инсандивай къвед-пуд йифни акъудиз тежедайди ваз гилалдини чизвачни? – жаваб гана ахвари.

– Ваъ, хъанач хъи, хва декъейди. Виридаз малум я, гару гъихътин бедбахтвилер арадал гъизватІа: яцІу тарар, симин шалманар ярхарзава, машинар акъвазарзава, кІвалер чукІурзава...

Гъатда абур мадни гъуьжетда. Ида зун, ада вич лугъуз. Абурун арада ихътин гъарай-эвер авай береда патавай жегъил гадани галаз физвай са агъсакъал дуьшуьш хъана.

Гъуьжеткарри адавай куьмек патал хабар къуна:

– Ви акъулдалди, гъурметлу кас, чакай вуж къуватлу я?

– Къуватлуди вуж ятІа чирун патал за куь вилик са шартІ эцигда. За и жегъилдин гъиле, акъудна вичин жибиндай къалурна, и ич вугуда. Ам къакъудиз нелай алакъайтІа, гъам, шаксуз, къуватлу я.

И меслятдал къведни рази хъана. Сифте гар эгечІна вичин кардив. Гар къати жердавай гадади вичелай алакъдайвал ич мягъкемдиз къуна. Гарувай тІем кутаз хъанач.

Ахварал нубат атайла, ада жегъил вичин къармахра туна, сустарна. Са герендилай ахвариз феи жегъилдин гъилий ич аватна. Гъа икІ, ахвар гъалиб хъана...

Заз акурвал, хванахваниз вичин куьгъне танишдикай хабарни амачир. Ам Селим халудин тилисимда гъатнавай. Яб гузвайди дикъетлу хъанваз акурла, суьгъбетчиди давам хъувуна:

– Жуван хцихъ галаз, гуж къалуриз, жуван чІехивиликай яракъ къуна, ам мажбуриз алахъмир. ЯтІани, адахъ галаз дуствилин алакъаяр туькІуьриз, ам жував агудиз алахъа.

...Са агъсакъалдиз вичин хуьруьнвиар – пуд итим, чпикай вуж адалатлу буба я лугъуз, акъажунра авайди акуна. Ада рухвайриз эвер гана, бубайриз къван гун буйругъна. Къве бубадилай гужуналди къванерикай чеб къутармишиз алакъна. Пуд лагъай хци бубадал къван гъалчун вичин намусдив агуднач. Гила итимриз чпикай бубавилин рекъай вуж гужлуди ятІа ачухдиз акуна.

ЛАЛ ЛЕПЕЯР

Са вад-ругуд йикъан вилик заз къавум Садикъан къари Селми бадеди зенг авунвай. Ада завай вичин вахан рушан руш, Тюменда медучилищеда кЕлзавай хтул, кЕлун давамариз Дербентдиз хкиз куьмекун тАлабнавай. Рушан сагъви-лихъ галаз анрин гъаваяр къазвач лугъузвай.

Гежел вегъин тавуна, за училищедин директордин тВарцелел кхей чар Селми бадедив агакъарун адан хцин хва, хтул Казимал (ам чи езне я – А.Э.) тапшурмишна. Рушан дидедизни хабар гана.

Казима, алай вахтунин жегъилди, башуьсте лагъана, чар вичин папкадиз чуькъвена. Амма бадедив ахтакъарун рикЕлай ракъурна.

Са шумуд йикъалай рушан диде кагъаздин гуьгъуьниз Селми бадедин патав атана акъатна. Гила вучрай и кесибди? Гвачир адав зи кагъаз.

– Чан хала, ша чун Казиман патав фин, – вичик тади квайди къалурна рушан дидеди.

– Сифте, чан руш, Казим нин гада ятIа, гъам чирна кIанда, – жаваб гана Селми бадеди. Ахпа зи кайванидиз зенг яна, хабар къуна: «Чан вах, а кагъаз вуганвай Казим вуж я? Нин хва я? Адан патав фин чарасуз хъанва».

– Ву-у-у, я чан баде! Казим – чи езне, ви хцин хва, ви хтул тушни бес?!

И жавабдин гъавурда акъурла, трубкадай къвезвайди чIагана физвай хъ-уьруьнрин ван хъана.

Казим командировкада аваз, бадени рушан диде цIийи кагъаздин гъарайдиз чиниз атана.

– Валлагъ, гъурметлубур, беябур хъана зун. Куьне зи хтул Казимаз вич заз чир хъхъанач лугъун къванни мийир, – тахсир хиве къуна къариди.

Амма ацукънавай чкадални адавай хъуьруьн къаз жезвачир.

Заз ам и гъалда акурди сифте сеферда тир. Гъилин капаш сивел къуна, ван алачиз ргазвай чайдан хъиз авай ам.

Са арадилай вилериз къеж акъатай баде секин хъана. Гила ам хиялри тух-ванвай.

– Низ чидай, ихътин вахтарни алуькдайдиди. Зун гъавурда акъуна: вучиз гила гъуьлелай къарагъзавай лепеяр сес галачир лалбур ятIа. Вучиз ламари, сив ахъ-айиз, ван галачиз гъарайзаватIа, – яйлух вилеривай гуьцIна, адан чина хъуьруь-нни фикирлувал какахъай шикил къугъвана.

Эхъ, гъурметлубур, къуьзуьвили инсандив вичин макъамрал къуьлериз тада, вавай хабарни къан тийиз...

КУЗВАЙ ЧИКЪЕР

(Шикл)

Нисинилай вегъенвай. Экуьнилай ачух вили цавал булутар атана, бахчада тарарик юзун акатна, чимивал къезиларзавай шагъвар гаруз элкъвена. Пелел, шапкадин пенцI хъиз, капач эцигна, Гевгъера дагъдин лацу кукIушра вил экъ-урзавай...

– Ву-у-у, я къей вах Гевгъер, – гъич тахъайтIа чун къуншияр тушни? Чахъ га-даяр авач лугъуз, Аллагъдин вилик тахсиркара хъанвани, вуч я? Килиг садра, ви гадади вучнаватIа?!..

Гъарай кьилеллаз, еб атІай чанта хьиз, гъаятда Ханханум гъахъайвал акурла, чинин рангар атІана, кІунар кватайди хьиз амукъай Гевгъерай «ГъикІ хъана, я паб? Вуч гъарай-эвер я?» жавабдин суал акъатна. Къуншидин рушаз са кутуг тавунвай кар авурди хьиз хъанвай.

– Гъикъван хъуй, зи рушариз ви гадайри са экуь югъ гузвач. Ингъе мадни ви Расимчика зи Зиниятан киф къуна ялна, акалнавай лентни хкудна. Аял шехъиз-шехъиз хтанва.

– ГъакІ къванни лагъ. Вуна зи рикІ авудна хьи... Заз зи гурцІулдай са ахмак амал акъатайди хьиз хъанай, вун атай саягъ акурла.

Гевгъера дериндай нефес къачуна, ахпа ам патав гвай кІанчІунал ацукъна. Цлав гвай куьсруь къалурна, Ханханумазни теклифна.

И къуншияр, арада гъурмет аваз, сада «я кьей вах», муькуьда «я паб» лугъуз, яшамиш жезвай.

Гевгъеран виридалайни чІехи хъиз патав гвай хуьряй свас гъанвай. Цуд лагъай классда кІелзавай Рустаман вилни чпин миресдин рушал ацукънавай.

– Эгер вуна «чІехиди» лугъузвай Рустама гъа ви кьилиз атай хътин са «кар» зи чІехи рушаз авунайтІа, са къалмакълни галачиз, жув кІвенкІве гъатна, абурун мехъерар за ийидай. Вун хътин къуншидикай къавумни хъун са бахт тушни? РикІиз тІал язавайди вуч ятІа чидани ваз, ви рухвайри аялвилн къугъунар зи рушарихъ галаз ийизва, сусар паталай хкъзава, – Ханханума вичин рикІин цІай иликъарна. Мад чукъкни тавуна, къве гъилни далудал къуна, эхкъечІна гъаятдай...

Гевгъер алай кІанчІунал хиялри тухвана. Си гъилин къве тупІув чене къуна, хъфизвай папан гуьгъуьниз килигзавай. «Женжелвилн на вучда, я Первердигар?!» лугъузвай рикІяй.

«ГУЪЛНАБАТАН РУШ»

Шура гъукуматдин девирда вири агъалийриз ийидай кІвалахар авай. Бейкарвал?.. Ам вуч лагъай чІал тир? Чи хуьре сад, колхоздин кеспидал фенач лугъуз, муьфтехурвилн тахсир кутуна, суьргуьннай. Къве йисан муьгълетда Сибирдиз. Общественный кІвалахдик квачирди архайин тадачир.

...За гъеле институтда кІелзамай. Вад лагъай курс куьтягъна, жуван свасни галаз чун хуьруьз хъфенвай. Дагълух чкада кудайдан къайгъу гата амаз тавуртІа, къуьд алуькайла, мекъила рекъида.

Гатун вахтунда чи хуьре къарамаларин нехирдиз нисинин чІавуз ял ядай гъамишан чка – менгел (кун) авайди тир.

Агъалийри, арада нубатар эцигна, гъар кІвали, вичин югъ атайла, менгелдал фена, маларин лакар кІватІна, абурук самарни акадарна, гилигар ийидай. Къурайла, кІвализ хкана, хъапук харада туна хуьдай. ХъуьтІуьз кудаиди хъун патал.

Чални нубат атана. Менгелдал зи жегъил свас фенвай. КІвале маса кас авачир. Ам чкадив агакъна, кІвалахдив эгечІна. Са тІимил вахтни алатнач, инал балкІандал алаз дагъ хътин беден авай сад атана акъатна. Гуьгъуьнлай чир хъайивал, ам колхоздин седри Манаф халу тир. Салам-каламни тахъана, ада вичин сурун суалар гуз башламишна:

– Вуна инал вучзавайди я?
 – Я халу, менгелдал папар вучиз къвезвайди ят! а ваз гилани чидачни?
 – Ваъ! Вик!егвал аку садра и циц!ибдин! Суалар ина за гузвайди я! – ажу-гъламиш хъанвайди къалурзава седриди, вичин къамчи цавуз акъудна. Балк!андини, къенерар жакъваз, чил кикелай ийизвай.
 – Циц!ибдихъ лекърен рик! авайди я, халу. Вуч хъанват!а лагъ. Менгелдилай жемятди лакар к!ват!унни къадагъа хъанвани?..
 Жегъил дишегъли гафуну тухун тийидайди чир хъайи седриди вичин зур явашарна, хабар къуна:
 – Вун нин руш я?
 – Зун – Эсетрал алай Гуълнабатан...
 Гуълнабатан т!вар ван хъайила, седри генани секин хъана. Са геренда, хи-ялри тухвайди хъиз, са гафни раханач. Гуълнабатан тахай дидени Манафан буба вахни стха тир. Гъавиляй седридикъ чи хзан хъсандиз чидай. Са къвед-пуд декъикъа алатайла, ада вичин фикир винел акъудна: «Гуълнабатахъ авайди са руш тушир жал? Ам гъуълуъз ганвайдини заз чида. Яраб гъвеч!и рушни авай жал?» – суал кваз рахана, адаз балк!ан гъализ к!ан хъана. Амма сифте рушахъ элкъвена: «Ат!а къванцел ацукъна, ваз килигзавай къузгъун аквазвани? Ада вун тухун тавурай гъа-а! – вичин къайгъударвал къалурна. – Жуван кар фад тамамарна, вахтунда ахлад», – тагъкимар хъувуна, седриди вичин рехъ давамарна.
 Эхъ, ик!ни жедайди я, миресар, гъиле важарар гъатайла...

АКЪУЛ АРТУХАРДАЙ ДАРМАН

Гуърчегдаказ алукинавай са жегъил дишегъли, гъиле гъвеч!и сумкани аваз, базарда шейъер эцигнавай дезгейра дикъетлувилелди вил элкъуъриз, къекъ-везвай. Са арадилай адаз дагъви итимдин вилик, лембегда эцигнавай, мич!и рангунин, яргъивал алай тварар акуна. Фикир желб тавуна, адалай алатна физ алакънач.

– Багъишламиша, куъне маса гузвайбур вуч зат!ар я? – хабар къуна дишегълиди дезгедихъ галай итимдивай.
 – Абур, ханум, ичин цилер я.
 – Куъне абур куън гузва?
 – Вад цил – са агъзур манатдай.
 – Ву-у, я киши, вуч багъаз гузва куъне абур? – мягътел хъана и паб.
 – Вучиз лагъайт!а, ханум, абуру инсандин къиле гъиле-гъил амаз акъул ар-тухарзава.

Ханумдикъ жаваб бегенмиш хъана. Къачуна са агъзурдахъ вад цилни, атайвал хъфена ам. Са вад-ц!уд камунин а патал фейила, и папаз маса гузвай ичер акуна. Фикирлу хъана, агъ лагъана ада, валлагъ, зун акваз-акваз алцур хъанва. Ичерин са кило – 50 манатдай, са ичина, гъик! хъайит!ани, вад цил авайди я. Ичерин са килода?..

Элкъвена хъфена и ханум цилерин иесидин патав.
 – Куъне зун алцурнава, вад цил са агъзурдай гана. 50 манатдикъ са кило ичер къвезвай. Килиг садра, абурай шумуд цил акъатзават!а...

Цилерин иесиди жаваб хгана: «Акунани, вун гъикъван фад акъуллу хъанат!а!»

Сак!ани тахъхъай ханум, къвала-къвалахъ вил ягъиз, хъфена.

«НИКАКИХ ГВОЗДЁВ» ХАЛУ

Дагъустанда Миграгърин хуър шаиррин ватан яз машгъур я. Ш. Къафланов, Жамидин, М. Жалилов, Г. Шугаев, А. Къардаш, З. Къафланов, М. Салахъ... ва икI мад. ГьисабайтIа, мадни шаирар жагъида инай.

Абурун арада Мердали Жалилов къетIен алакьунар авай кас яз чида заз. Шаир хъиз, ам дилавар тамада, бажарагълу журналист, публицист, «Лезги газетдин» литературадин отделдин редактор, аялрин рикI алай буба, чIехи хзандин кьил, зарафатчи дуст хъизни таниш я.

Ам авай мярекат далдам алачир мехъериз элкъведа. Ада къуьлдай тегъер виридаз хуралай хъанва, садра акурла, ам рикIелай фидач. ЭрчIи гьил, кьилелай виниз хкажна, цава жеда, къалурдай тIуб, мих хъиз, тик къада...

Рахадайла адан сивяй «никаких гвоздёв» акъатайтIа, чир хъухъ – им адан разивилин вини кьил я. ГъвечIи аялриз и гафар халудин хсуси тIвар хъиз жезва.

ГьикI ятIани, Мерд Алидиз Арбен Къардаш герекзавай. Инихъ-анихъ тефенмаз, адан кIвалел фена. Агакъайла, ракIарин зенгинал тIуб илисна. Къене патай аялди чукурай сес акъатна. «Ам вуж я, чан?» хабар къуна дидеди.

Аялдин жаваб: «Никаких гвоздёв» халу!

КIвалин иесийриз а кас чизвай...

Гъа чIавалай «Никаких гвоздёв» халу парабуруз чир хъана.

Къусар районда ГадацIийихуър авайди вири лезгийриз малум я. Амни, белки, гъа и Мерд Алидин цIийи тIвар хъиз, арадал атайди туштIа, низ чида.

ЧАРА ХЪАНВАНИ-АВАЧНИ?

Филерин хуъре кIвалахдайла, захъ са дуст авай. Гъа йисара вичин са хуъруьнвидин рушал эвленмшн хъана, яшамиш жез, Махачкъаладиз куьч хъанай ам.

Вахтар къвез, алатна. Къисметди закайни меркездин агъали авуна. Ина заз жегъил йисарин филиви дуст вичин кайванидихъ галаз чара хъайидакайни ван хъанвай.

– Я хизан сагъ хъайиди, ви свас вижевай инсан яз аквадай. Ана гьикI хъана, куьн чара хъанва лугъузва хъи? Авай кар яни? – жузуна за, чун дуьшуьш хъайила.

– За ваз гьикI лугъун. Зун виликдайни, чи са бязи хуъруьнви итимар хъиз, жуван папахъ галаз, бубадин тIвар къуна, адан руш лугъуз, рафтар жедайди тир. Гилани зун гьакI рахазва: «Алидин руш» лугъуз. Дуьз лагъайтIа, исятда зи кIвале авайди маса дишегъли я, гъатта миллетни масад я. Амма, ина са кар ава: заз хканвай цIийи кайванидинни виликан папан дидединни бубадин тIварар гъа сад хъгинбур я: Алини Къистамам. Гила, дуст кас, жува кьил акъуд, чун чара хъанвани – авачни?..

– Валлагъ, гада, и гунагърив ацIанвай чилин винел тежер кар авач. ЧIалахъ хъана кIанда, – къалурнай зани жуван разивал.

Шират

Мердали ЖАЛИЛОВ

ВИЛЕР

(Поэма)

(Москвада, академик С.Н.Федорован т'варунихъ галай «Вилерин микрохирургия» МНТК-да к'валахзавай ч'ехи алим ва тешикатчи, РФ-дин лайихлу духтур, лезги хва Жавид Агъаевич Магъарамоваз бахизава)

* * *

Ракъин цуьк, рагъ к'анда лугъуз,
Тахсириз жедач.
Рагъ к'аниди мич'ивилин
Есириз жедач...
(Шихнесир Къафланов).

ГЪАХЪУН

«Хва к'анзава Чилиз!»
Ялварзавай Алемди.
«Хва к'анзава к'вализ!»
Ялварзавай веремдиз...

Амма рушар гузвай Худади,
Тежезвай хъиз
Гъич ерли ван шаздадин.
Са руш,
Къве руш,
Мад руш...
Вири -

Ракъар хътин куькIвейбур,
Женнет-багъдин
Майвайрилай туькIвейбур!

Амма гена ялварзава:
«Хва-арха кIанзава
Кесибдин кIвализ!
Эл галаз заха кIанзава
Акуна вилиз!
Рагъ хуьдай къакъан дагъ,
Цав жеда а хва!
Бинейриз, цлариз,
Къав жеда а хва!..

* * *

Вуч аламат!
Кетин къилиз
Гъич янавач лаз,
Цаваривай, гъакъван вили,
Жезвач гъарай къаз:
-Хва хъанва!
КъепИрдал!
Муаллим Агъадин кIвале!
Шумуд сефер рахана къе,
Муштулух гуз,
Ружадин луьле!

Шадвилин хабарди
Къарсурзава Къурагъ дере,
Самур дере,
Шалбуз, Шагъдагъ,
Мадни шумуд цавун тагъ...

Дем кутунва
Хва хъунухъин сагълугъдай
Магъарама –
Сихилдин агъсакъалди
КъепИррин хуьре:
«Эрменийрихъ
Авайди хъиз
Сасунви Давид,
Лезгийрихъни
Жедачни бес
КъепИрви Жавид!..»

ДИДЕДИН ЛАЙЛАЙ

Цаваривай жагъай тГалаб,
Лайлай, зи бала!
КъепИнал ви, тегъиз азаб,
Дидед гъил ала!
Чехи хъухъ фад, Шарвили хъиз,
Къаз жеривал тур.
Алакъдайвал и дуьнья хуьз,
Къалур тийиз мур.
Гъидайди хъухъ чилел нулар,
Хуьдайди цуьквер.
Кутадайди цавук гурар,
Багъишдайди хъвер...

БУБАДИН ЛАЙЛАЙ

Хва! Бубадиз арха хъухъ!
Асландилай заха хъухъ!
Къакъанди хъухъ таъсибдиз!
Тахъуй жуьрэт кесибди!
Къурагъ вацI хъиз дири яз,
Алахъ гъуьлуьн фири яз!
Къелягъдилай къени хъухъ!
Женгинин марш-мани хъухъ!..

ВАХАРИН ЛАЙЛАЙ

Нулар! Илиф кIвализ чи,
Фирай мурад къилиз чи.
Стха кард я вахариз,
Къилин ярж я вахариз.
Михъивилиз мермер хъиз,
Экуьвилиз – эмбер хъиз.
ТГалар квахърай гъуьлерихъ!
Къуват атуй гъилериз!..

СИФТЕ СУВАБ

Кимин вилик,
Майдандалла
Гадайрин кIеретI,
Сада-садаз, гъисабар къаз,
Чирзава керет.
На лугъуди, Архимедан

Сухтаяр – ибур.
Авиценнадиз
Белки жада
Ухшарар ибур.

* * *

Къелягъ сувун,
МиркИ тамун
Зулара къекъвез,
Сирер чилин,
Сирер кІамун
Ава гваз хквез.

- Диде! – лугъузва Жавида са юкъуз,-
Заз са бацІи акуна желеби,
Дидедихъай галатна,
Амай гъелекдиз.
За адаз нек тухвана гана,
«Дири хъухъ, гъайван», лагъана.
Маралдини чІуфтнач, валлагъ!
Мез гана, рази яз,
Акур чІавуз гуьгъунавай
Бала дири яз...
- Чан хва! Вуна суваб кІвалахна,-
Тарифна дидеди хцин
-ДекІени вун гъахътин сагъиб жен
Чи мублагъ чилин...
Суваб крар гъакІ фидайд туш,
Хийирдихъ жада.
Гъар са дуьшуьш бахтар ачух
Ийирди жада...

- Зи дуст Абумуслимазни
Жагъана ачкар.
Адан лувар кватнавай,
Хъанвай бегъем тІар.
КутІунна хер – къвазна иви,
Къуш хъана секин.
Гъамни гила жада дири,
Шак алач, якъин...

- Эхъ, зи хва тІебиатдиз
КІанда чи куьмек.
Чна хуьда – чунни хуьда!
Садди я чи рехъ...

ПАПАРИ ХЪРАК

- Акбуллуди я, валлагъ,
Къизтамум сусан хва.
Хизан патал кард я ислягъ,
Вахариз – арха...
Агъа муаллим ирид цавун
Хъанва жед сагъиб.
Мягкемарда къушра лувун
А сихилдин диб...

РЕКЪЕР

Куътягъна мектеб, рекъелла Жавид,
Адаз яргъари ийизва эвер.
«Яраб жада жал уламар кЪеви?..
Яраб кЪудда жал имтигъанри пер?..»

Абумуслимни, къачунвай медаль,
ЭкъечІна варцяй, чина аваз рагъ.
Къве дуст – къве стха физва къе хуъряй,
РикЪе ава къаст, уьмуър ийир сагъ.

Мединститут авач къван яргъа,
Имтигъанрихъай ерли туш кичЪе.
Жезбина ава рикЪин гъар жалгъа:
-Чирвал къачуда! Алудда мичЪер!

Инсанар сагъар ийидай илим,
Ян тагана гъич, тухуда вилик.
Ферз акъудайла чна чи къилиз,
ГъикЪІ жада крар, ахпа куьн килиг!...

* * *

Са курс, къве курс ...
Курсарай курсариз,
Тарсарай тарсариз,
Лабораторийрайни палатайрай,
Сиягъатрай, походрай,
Имтигъанрай, зачетрай,
Гагъ рапариз,
Гагъ рушариз
Килигиз,
Гагъ хъвер ийиз,
Гагъ хер ийиз

Хиялри,
Къимет гуз,
Жуърэт гуз
Амалриз,
Физва чи жегъилар –
Жавид-КъепИрви,
Абумуслим – КъепИрви,
Азедин – Миграгъви,
Тажидин – Сайтарви,
Мегътихановрин
Тамам са къифле –
Пагъ, шумудар, куън ава и рекъе,
Медицинадин
Къарабасдай, къалин тир,
Хвалар чИугваз дерин тир...

«ГъакI духтурар хъун тIимил я, -
Лугъузва гадайри, -
Гъуъле гъахъун герек я чаз илимдин!
Сагълам уьмуър,
Асайишвал
Ийин гъар са кIвалинди!..»

* * *

Яру диплом къачур Жавид,
Гарун шивци тухузвай хъиз,
Хквезва хуъруъз,
Муштулух гваз
Бубадизни дидедиз:
- Куъ хва хтанва,
Сагъламвилин
Къаравул жез эбеди!

* * *

- Барка, хва!-лугъузва кIвали.
- Барка, хва! – тикрарзава хуъруъ.
- Аферин, стха!- шадвалзава вахари.
- Ингъе чи арха! – сир лугъузва рушари...

Гадайринди гена цIийи дамах я:
«Духтурвал цIай къеневай чахлах я!
ЦIу куда... ЦIу хуьда...
ЦIайлапанри чкурдай хъиз цифер,
Чи цIуни куда уьзуъррин пифер,
Хци ийиз, цици ийиз

Дертлу руьгъ -жигер....
Чун, чахмахар хъиз,
Мягкемдиз
Акъвезда сагъламвилин сенгердал!
Чна алемдиз
Чи алакьун-талакьун
Гьикьван ятIа эзберда!...»

БУБАДИН КЪУЪЛ

Жавидан рикIел
Хквезва а вахт,
Вич цIуд савай гада яз,
Майдин кIуьдаз
Буба хтайвал хуьруьз
Ашарин сувай.
Ада кьуьлзавай!
Акъваз тийиз кьуьлзавай,
Далдам-зуьрне галачиз,
Тамадани авачиз...
Буба акур
Мягьтел жезвай хуьруьнбур:
- Сер яна жал Агъадиз?
- Вуч хъанва адахъ?
- Вуч акуна? Вуч галукьна?..
«Инсанар!-
Гъарайзавай Агъади,-
Къуьлер ая!..
Къарагъа!..
Дяве куьтягъ хъанва!..
Гъалиб хъанва
Чи Къизилдин Армия!..
Амач Гитлер лугьур фасад!
Адан пеляй ракъурна гуьлле!..
Дуьнья – азад!
Халкъар – азад!
Чибуьр я гила
Демерни девран!
Чиди я
Мурадрин майдан!...»

Хуьр къарагъна,
ЭкечIзава кьуьлуьник:
- Ингье, вучиз чи муаллим
ХъанвайтIа «дили»...

Ихътин хабар фад чкІанай
Вири-вири хуърериз.
Муштулухар шад тухванай,
Сада-садаз эвериз...

* * *

Бубад кьюьлуьн гъайбат
Гилани кума
Хцин вилерик.
«Гъалиб хъанва хва
Илимдал!
Ша, инсанар!
Зи къапудал кьюьлериз!»
Авай хъиз я гила буба эвериз...

Амма авач.
Маса вахт я атанвайди,
Пара хъанва крар гъиле къачудай.
Вахтар пара фенватІани,
Тимил хъанвач азарар,
Къил такъатдай чулавдайни лацудай.
Са ни,
Са гъикІ ятІа
Ачухзава къасухдайни
Зидвилерин базарар...

МАД РЕКЪЕР

КІвалба-кІвал физ,
Жегъил духтур рекъева.
Вуж ялгъуз я?
Вуж кефсуз я, месева?
Нин гъил къуна,
Нин къил къуна кІанзава?..
Садаз дар я,
Садаз тІар я,
Гъардахъ са дерт чандава,
Гъа виридаз
Куьмек гана кІанзава.

«Духтур квез я?
Улакъ туш къван кирида,-
Фикирзава вичи-вичиз Жавида.
- Герек крар
Герек тирвал ийида!..»

* * *

Нур багъишиз,
Зур багъишиз,
Къекъезва хва хуърера,
ЭкъечІзава уъткъемдаказ
Вирибурун сирерай.
ТІалар-квалар ред ийиз,
КкІалар-хъутІалар бед ийиз,
Бамишзава бархунар,
Тийиз артух рахунар...

СУЪГЪУЪРДИН НУРАР

«Виридалай гъи дерт ятІа четинди? -
Веревирдиз ава Жавид секиндиз.
-Свах тІа хъайитІа,
Ам сагъарда, акъудда...
Къил тІа хъайитІа,
А тІални фад алудда...
Гъил галачиз,
КІвач галачиз
Яшамиш хъун мумкин я.
Гагъ-гагъ чандин пад фида –
Гена гъиссдач четин яз...
Бирдан вилер хкахъайтІа?..
Йифер чІулав ацахъайтІа?..
Рагъ тахкуртІа цавал вили?..
ГъикІ гъиссдатІа рикІи, къили?..
Рангар вири кучудайтІа чІулавди,
Мурцарихъ вуч амукъдатІа ялавдин?..

Вилер квахъун –
Мусибат я, мусибат!..
Лап чІехи дерт,
Эх тежерди, гъакъикъат...

Вилер хуъниз серфда жуван илим за,
Ракъинин экв
Руьгда ийиз къалин за!..
Москвада,
Гельмгольцан институтда
Авалда лап чІехи илим,
Эквер хуьдай вилерин.
Гъаникай дава-дарман
Жезвалда гзафбуруз эллерин.

Гъана завай хкаж жеда устадвал,
Гьелбетда,
КъалурайтІа жува къетІен успатвал...»

* * *

Яргъал я рехъ,
Куъруъ я рехъ,
Низ гьикІ абур муъІуъгъ я?
Рагъ хуъзватІа,
Вири я рехъ!
Кар алайди ишигъ я!

Нур...
Гъиле къаз тежедай шей,
АкуртІани вилериз,
ГьикІ къада ам?
ГьикІ вердишда?
ГьикІ муъІуъгъда гъилериз?

Лазердин тІвар алай нуар –
Хазинаяр суъгъуърдин,
А нуарихъ ава гъунар,
Устадвални магъирдин.
Махарикни жеч а сирер,
Муракаб я муракаб!
Абуру сагъар тийир хирер
Авач,
Тергда дерт, азаб...
«Махунай ваъ,
Рагъ-нехишдай
Къачуда а нуар за!
Эй инсанар!
Квез багъишда
Гъа суъгъуърдин гуар за!»
Акъвазна Жавид
Ихътин чІехи икърардал...

* * *

Святослав Николаевич Федоров...
МНТК «Микрохирургия» ...
Вилер

Лазердин нурарив
Сагъардай меркез...

Вилер амачирбуруз вилер хгун?
Тагайбурузни вилер гун? –
Гъинай акурди я квез?!

Жавид – КъепИрви
Гъа и чIехи меркезди
Вичин хва хъиз къабулна.
Тажуб хъанва Федоровни:
- Гъанва гъихътин акьул на?!
Зун рази я. Жагъана заз
Гъакъикъатдин мерд арха!..

* * *

Шумуд сенгер,
Шумуд сергъят къакъудиз,
Къекъвезва дуьнья тирвал
Къве гъазрет,
Къве жуърэт,
МичИвилини,
Буъркъуьвилини
Терс чешмегар алудиз.
Физва санал
Къве гъейрат,
Китай,
Вьетнам,
Сан-Марино,
Эмиратар –
Шумуд вилайат авуна кIвачик!
Виринрани
Экуьн симер
РикIяй-рикIиз,
КIваляй-кIвализ
Чугуна керчек...

-Вилерин ишигъ – вирибуруз!
- Гъетерин тешпигъ – вирибуруз!
- Рекъер ачух я дирибуруз!
- РикIер ачух я сейлибуруз!..

Планета экуь жезва,
МичIер квахъиз муртIариз.
МуьтIуьгъ жезва баятлухар
Экуьвилини шартIариз...

* * *

Гъайиф!..
Святослав
Садлагъана къакъатна.
Цававайди,

Лувар хана, аватна...
Амма кар,
Амма меркез вилерин
Тунва эллериз!
Тунва несилриз!
Дерт дуьгъумиз,
Парар залан къезилриз,
Тунва девлет,
Къачуз тежер къезилрихъ...

Жавида,
Махунин хва Прима хъиз,
Тебиатдин чІал чидай,
Шарвилидин неведи хъиз,
Гъар са дертни гъал чидай,
Дустунин рехъ давамзава!
Давамзава,
Чир тавуна усалвал!
Аршда хуьзва савадлувал,
Саламатвал,
Адлувал,
Кутан тийиз фашалвал...

БУЪРКЪУЪ РУШАКАЙ РИВАЯТ

Вири гана Сад Аллагъди
Рагъ-чин алай тІавус рушаз.
Амма хъана и гунагъ гъикІ -
Вилер ганач, дуьнья акваз.

Рахун – ачух, къатІун – ачух,
Къелем – таз я танни бухах.
Амма дуьнья чІулав я, чІух,
Акван тийиз я югъ, я рагъ...

* * *

«Я Худа, на чун вучиз пашманарна?»
Рахазва рикІ тІазвай диде.
«Вучиз дуьнья такІанарна?»-
Бубадин гъал хъанва хирде.

Вири гана – ганач вилер,
Вуч авурай факъирди бес?
Дар жедани икъван чилер?
Тиб жедани йикъан гъевес?..

РУШАН АГЪУЗАР

- Цава рагъ, гъетерни
Авалда куъне.
Экверикай зазни пай
Вучиз ганачтIа?
Чилел багъ, цуъкверни
Ала лугъуда куъне.
Цуъкверикай зазни пай
Вучиз ганачтIа?...
Физвалда мелерик
Кварар гваз рушар.
Кварарикай зазни пай
Вучиз ганачтIа?
Физвалда мехъеррик
Нурар гваз рушар.
Нурарикай зазни пай
Вучиз ганачтIа?..

ДИДЕДИН АЛАВА:

- Я бахтарин бине дуънья,
Зи баладиз пай гудачни?
Зи къул вучиз къурна вуна?
Зи минетриз гъай гудачни?..

* * *

Рагъ - чин алай тIавус рушан
Хабар хъана Жавидаз.
- Алудда за йиф перишан,
Рагъ куъкIуърда ивида!

Лазердалди атIай хтар
Багъишда ви вилериз.
Дарман ава дердиниз гъар –
Къуй, чир хъурай эллериз!

Гана рушаз бинедилай
Гун тавурбур Худади.
Элкъвена хьи дуъньядилаи
Гъарай рикIин шаздадин:

- Рагъ акуна! Дагъ акуна!
Цуьквер, векьер акуна!
Дуьнья гьакъи – сагъ акуна!
Муьквер, рекьер акуна!

Ачух хъана бахт, рагъ алаз,
Машгьур хъана алемдиз.
Мехьерик ква, гуьгьуьл чагъ яз,
Цуьк ахъайна къелемди!

Тагай затIар тIавус рушаз
Багъишна чи къучагъди!
«Гьакъван чIехи дуьнья, ахъаз,
Гурай вичиз Аллагъди!»

ХАЛКЪДИН АЛХИШАР

Дагъустандай:

Хуьрйай-хуьруьз бахтлу хабар
Физва Москов-меркездиз:
- Ана ава вилериз экв
Хгуз жедай меркез дуьз.
Хва ава чи, арха ава,
Таъсиб ава дагъвидин.
Адакай квез жеда дава,
Къел квай хва я ивидик!...

Воркугадай:

- Чун атана къаянлухдай,
Къариблухдай муркIадин.
И меркезди къабулна чун
РикIер гьакъван ахъадиз.
Са дагъвиди, тIвар я Жавид,
Хкажна чун нурарал,
Атлу хкаж жедай саягъ
Кияр шивцин пурара!
Алудзава рекьер гила,
Амачиз са кичIевал.
Сагъ я вилер, ачух я югъ,
Амач йифен мичIивал...

Бурятиядай:

- Гьикъван яргъал рекъер чна алудна,
И меркезда мурад къилиз акъудна.
Вили Байкал къахлурна чи вилериз!
Диб хкудна шуърекатрин, къелерин!

Аферин хъуй ракъар хуъзвай рухвайриз!
Рушаризни, уьмуър гузвай архайин.
Жавид я сад, кавказви я, дагъви я.
Шаксуз, адак квайди лекърен иви я!..

Уфадай:

Адан гъуърмет, адан гъейрат акурла,
Ирид цавуз акъудна ви хатур на.
Къуват ава адан сагълам гафунихъ,
Жавид хва я игит халкъдин махунин...

Якутиядай:

Чан гъанвачни ажеб хъсан адетрал,
Вири сад я мергъяматдин хесетра.
Муаллим ина дагъви хва я, Жавид я
Намусдизни, гъейратдизни Кевид я...
Агъсакъал я лугъуч адан акунриз,
Гъейранарда гъакъван ачух рахунри.
Ахътин меркез, ахътин нулар муьтлуьгъай
Хцихъ жечни даим жанлу ишигъар!
Адавай тарс къачурбур мад адлу я,
Ихътин хва гай халкъ гъамиша бахтлу я!..

ЭХИР

Вилер хгай къисметрикай сад зун я,
Йиф элкъвейла чулавар гвай къузгъун яз.
Амма хвенай зун Ракъинин стхайри,
Вахарини, нулар алай хунчайрин,
Сад-Изумруд, сад-Татьяна, Гизелла-
Сад-садалай гъакъван артух гуъзелар!
Хва Селимхан я экуьнин пагъливан.
Амма Жавид – махарик квай къагъриман!
Сергей Юрьевич гьикъван мерд хирург я,
Океанрин мурклар ада цурурда!..
Эхъ, азизбур!
Гъа ксарин суьгъурди
Инад къуна зи вилерин уьзуьрдиз.

Амма хъанай четин чѳулав йикъар захъ,
Худадивай суракъзавай ракъар за.
Гъакъван чѳулав хъанвай белки, бейтер зи,
Сад-садалай туькъуьл хъана бетердиз...

I.

Им вуч хабар: вилер тѳазва лугъузва заз...

Эй Мерд Али, им вуч хабар –
Вавай эквер къакъатдани?
Яргъа жеда ярар-дустар,
Ачух рекъер къакъатдани?
Артух жеда буьркьюь цацар,
Адлу цуьквер къакъатдани?
Къалин хъана дили вацѳар,
Гужлу муькъвер къакъатдани?
Хийирдихъ я ви гъар са цѳар,
Гилад ви хъвер къакъатдани?
Къисмет жеда чѳулав яцѳар,
Демни мехъер къакъатдани?
Чидач, валлагъ, гъикѳи жеда кар –
Гъакъван фад пер къакъатдани?
Артух хъана къуьнерин пар,
Кѳивачерин звер къакъатдани?
Ахъай техъиз сада ракъар,
Вири эллер къакъатдани?
Гъисабин за гъикъван затѳар-
Бес икѳи вилер къакъатдани?
Зулжалал, вахъ ава шартѳар-
Вири гъилияй акъатдани?
Какур синер, къуру сунтар
Заз зи хъилияй акъатдани?
Ваъ, жеч, я кас, заз акъван тѳар,
Чил –цав къилияй акъатдани?..

08.09.99.

2.

Затѳини кхъидач, затѳини хъийидач,
Кѳелни ийидач, гелни ийидач,
Я хъсан я пис гъвелни ийидач,
Вуч жеда ахпа? Вуч акъатда заз?
Вуч къакъатдатѳа? Вуч агатда зав?
Белки, пертвилер чеб алатдатѳа?
Женнет атана вич заз гъатдатѳа?

Агъ, суалар бул... Агъ, закIалар бул...
Са затIунални чIугваз тежер къул...
КъакъатайтIа экв, гъиниз фида рехъ?
Хъуредачни зал къаранлухдин пехъ?..
Суалри пелез акъудзава гъекъ,
Хабарни тушиз, чанда твазва мекъ.

Къецел гарари ийизва кушкуш –
- Шаир, на ви рикI къамир акъван буш,
Къаз жериди туш илгъамдин нурар,
Циферихъ гъикъван хъайитIан зурар,
Къурхулубур туш ваз абурун турар,
Вахъ ава ви нур, ви шив, ви пурар!..

Цифер, йиферни ред ийиз вири,
Илгъамди къада алемда ери.
Ийиз жедайд туш ахътин тур къуъруь!
Вуна ви рикIиз гумир акI тIуъруькъ...
Дуънья къацу я – элкъвена килиг,
Ви умудрин багъ вилик ква, вилик!..

Цавариз килиг, гъикъван я къакъан!
Ана авач затI гъич ви бахт такIан.
Лампа туъхуьда, нафт куътягъ хъана.
Шаир рекъида, гаф куътягъ хъана.
Гъакъван чIавалди хъухъ, дуст, яшамиш,
Ийизвай хъиз кар гъа къе башламиш.
Экверикай гъич къакъуд тийиз къил,
Рекъерихъай гъич атIун тийиз вил...

Къачузва за икI мадни чар, къелем,
Дарихвилин къил ийизва верем.

15.09.99.

3.

Туъхуьда вун, лугъузва заз къаргъади.
Хъфида вун, лугъузва заз къаргъади.
Щрада ви рагъ, лугъузва къаргъади.
Къурада ви багъ, лугъузва къаргъади.
Ахквадач мад гъетер цавун, лугъузва.
Рахадач мад цуьквер сувун, лугъузва.
Тек жеда вун, гъелек жеда, лугъузва.
Гъич садазни герек жедач, лугъузва.
Эхирни вун зи тай жеда, лугъузва.
Зи гъарайдиз вун гъай жеда, лугъузва.

Зунни -къаргъа, вунни – къаргъа, лугъузва.
Сурариз чун жеда мукъва, лугъузва.

Къейидахъ чи жеда азан, лугъузва.
Маса жуъре жедач чи ван, лугъузва...

Я къаргъа! Вун вуч шад я зун перт хъунал?
Вуч жагъизва ваз инсандал дерт хъунай?
АватІа кар за бахт вавай къакъудай?
Ви чулаввал гысабнатІа лацудай?
Ви дембелриз лагъанатІа каруяр?
КутунатІа ваз тежедай чуруяр?
Ви къар-къар за кутунатІа тегънедик?
ВегъенатІа иланар ви бинедиз?

Чидач... Къаргъа гъавурдавач са кардин:
Зун суьгъурда тунва тамун ачкариди,
Зун севт хъанва адан ширин уьфтинин,
Хабар гузвай сегъердикай экуьнин...
Зун рекъева- чилери гам хразва!
Яргъируша экверин цам хразва!..

20.09.99.

* * *

Фена вахтар, квадрай ахвар,
Гила маса тегъер я.
Рагъдандихъни – нурлу цавар,
Гуя экуьн сегъер я.

Ачух я цав, ачух я Рагъ,
Дуьнья гыкъван зарлу я!
Вуч агакъда рангарив сагъ –
Вилер гъакъван бахтлу я!

Зун – цифери кайиди яз,
Ахкатна мад экверик!
Гуя къе зун хайиди я
Ракъинини гъетери.

Экуьникай за юмшагъдиз
Теснифзава дастанар,
Чеб – чпелай зи утагъдиз
Илифзава къутанар...

* * *

РикІел хквез Магъараман
Жанлу гафар, фад лагъай:
«Эрменийрихъ

Авайди хъиз
Сасунви Давид,
Лезгийрихъни
Жедачни бес
КъепИрви Жавид!..»
За лугъузва:
Эхъ, ава чахъ
Пагъливанар асиррин!
Чи асайиш хуъзва сагълам
Абур алай гъасирри!
Чухъ Жавидар мадни жеда,
Ракъинин ирс амай къван.
Шаксуз, зи халкъ садни жеда,
А хазина гумай къван...

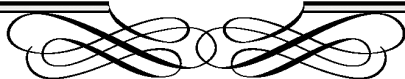
* * *

Сагърай, КъепИр!.. Сагърай, зи хуър,
Къакъан хуъй ви адлувал.
Гъар къепИна хуъх вуна сир,
Чехи ийир бахтлувал...

Москва-Махачкъала. Июнь-июль. 2015-йис.

Критика ва библиография

Фахредин ОРУЖЕВ

«ВУН ВАХ ТИРЗИ...»

(Макъала)

3. Къафланован 65 йис тамам хъуниз талукъ яз

АкбалтI тийир бягъсина ава уьмуър: кье вун дири я, пака – амач вун. Къадар-къисметдин и гьил къачун тавуни шаир дертлу ийизвач – ада анжах цIигел яз фикирзава эхир нефесдалди япара аваз хъуникай – тебиатдин пакаман нефесдин аваз. И ялунани – вири алемдин дертни гъам, шаирдин рикIяй авахъна физвай, чеб экуьни жедай, чпиз мичIи рангарни хъиядай, чпик къалабулух-ни акатдай гьиссерин сел, вичин чилиз, вичин халкъдиз, вичин хайибурузни мукъвабуруз вафалувилини. Абур уьмуърдай хъфидайла, шаирдин рикI ивиди рчазва...

Гъа икI шаирдин рикIе гьиссдин деринвилелди тафаватлу, дертлу тIалди ифирнавай бендер арадал атана. Зулфикъараз хас «азад шиирдин» жуьреда кхьенвай, куьруь, гафариз къит, тешпигъралди девлетлу, манадиз дерин шиирдин цикл. И шиирдин деринвиле за шаирдин къенепатан генг дуньядин сергъятсузвал аннамишзава.

Дуньядин литературада и жуьредин бахш-бендер, талукъ чкадал арадал къевезвай перишан импровизацияр, дердерин лугъунар гегъеншдиз малум я. Абуру чпин эвелни вири халкъарихъ авай фольклордин ишелрилай къачузва.

За гъамиша фикирдай: азад шиирар чеб уьмуърдин укIуь-цурудивай яргъа интеллектуалри чпин акъулдин ва чирвилерин ялунар-истемишунар тухарун патал кхъизвайди я. Анжах жуваз яргъал йисара чизвай ва вичин поэзия кIелзавай Зулфикъарал гьалтайла ваъ. Адан яратмишунриз критикри лугъудай «акъулдин хъутура» хас туш, гъакIни чпин къадар къвердавай артух жезвай маса азад шиирдин авторри хъиз поэзиядин адетдин жанраяр ва жуьреяр къабул тавунни, абуруз ягъанатдивди виняй агъуз килигунни. Белки, амай вири лезги шаиррилай тафаватлу яз, мумкин я, Зулфикъара вичин поэзиядин дуньядин тикрар техжер къетIенвал анжах са вичин жуьреда къатIузвай. Инал анжах алава хъийин: литературовед С. Бедирханова кьейд ийизвайвал, лезги

поэзияда «вичин яратмишунин кьайда жанрайрин рекьай цийивилер арадал гьизвай халисан экспериментрин лабораториядиз элкьвенвай» чи агьсакьал Азиз Алама кIвалахзава...

Зульфיקьаран шиирар кIелдайла, ара датIана кьатIузва: ада вичин рикIе кьарагъзавай гьиссерин лепеяр гьа акатайвал чарчел гьана тазвач, гафарал ва сесерал, абур лазим кьайдадиз гьиз, мукьуфдивди ва ян тагана кIвалахзава. Гьавилай чун патал адан шиирар ихьтин «чан алайбур», чпин гьавурда акьадайбур, и тегьер тIебиибур я...

Чулавди ягьай зул... Шаирдин шиирдин цийи циклдин лейтмотив, кьилин гьисс-фикир, гьа икI тайнариз жеда.

Вах.
Зун шехьда вахь,
Зи азиз вах –
Кьвед лугьудай диде зи,
Азраилди
Заз лацу агь гьидалди:
Вун вах тир зи,
Диде суруз фидалди...

Циклдин манадинни «поэзиядин устIарханадин», шииррин тешпигьрин-гекъигунрин арада са гьихьтин ятIани алакьаяр тайнариз алахьайла, гьавурда акьазва: им кьетIен «поэзиядин парча» я, адаз лап вини дережада кьетIенвилеин рангар янава. Алай девирдин урус критикдин гафар жуван жуьреда дегишарна, завай Зульфיקьар вичик гьич са синих кутаз тежер иервал авай лезги шаир я лугьуз жеда. Адан шиирра фикиррин са гьихьтин ятIани шитвилер, поэзиядин хатI алазни-алачизни хьсанариз алахьунар жагьидач. Малум тирвал, перишанвал поэзиядин виридалайни тIебии гьавайрикай сад я. И гьава и циклда, реквиемда, вичин иллаки тамамвилелди гьатнава. Гуя лап адетдин, виле акьан тийидай, гуя акьалтIар тавунвай цIараралди-нехишралди шаирди рикIе гьатдай, чи лап назик гьиссерик юзун кутазвай вичин чанда гьатнавай тIалдин, эбеди яз хайидахь галаз кьакьатуниин гужунин шикил чIугвазва:

Хьфенвач.
Вун хьфенвач.
Амазма зи уьмуьрда:
Юкьуз – рагь,
Йифиз варз яз
Кьекьезва, вах,
Вун зи руьгьдин жигьирда...

Шаирдин чандин тIалар-эхунар алцумдай уьлчмеяр чаз жагьидач. Вах рагьметдиз финикди ада кьачур азаб Зульфיקьараз анжах са вичиз хас азад шииррин бендера гьатнава. Вири и бендер «вах зи» рефренди битавдиз агудзава, абуру рикI атIудай хьтин таьсирзава... За сад муькуьдан гуьгьуьналлаз и ифей жуьгьенри хьиз кузвай бендер кIелзавай ва зи чан шаирдин рикI кьарсурзавай, гуя вири дуьнья ацIурнавай тIалди кьачузвай. И тIалдикди зун гьарагьиз гьазур

тир, ам эхайдалай алунизни кІан жез, жувахъай эбеди яз къакъатай къванбур-ни рикІел хуьквез... Гъарагъиз кІан жезвай: вучиз гузвайди я инсандиз ихътин дертни тІал? Гуя ибур чпин жуьре гуьрчегвал авай шииррин цІарар туш, сузани накъвар кужумнавай ишелрин агъ-гъарай я...

**Ахь, шехъиз кІанз,
Шехъиз жезмач.
На лугъуди,
Захъ варз амач, ракъарни:
На,
Хъфирла,
Жувахъ галаз
Хутахна, вах, накъвар зи.**

Шаирдиз инад къунвайди вах къинин сир туш, ам къакъатуни вилик пад къаз тахъун, ам къакъатуналди вич авай дуьньядин са гъихътин ятІани къанун-къайда кІватун я. Вич патал саки дидедин къатда авай вах къинин дердникди ада залум къисметдихъди гуьжет ийиз тежедайди мад сеферда, хцидаказ ва гуя цІийидаказ аннамишзава...

Эхъ, залум хиялар-гъиссер я. Авахъна физвай вахтун инсандик неинки са вичивни агакъзавай ажалдивди ваъ, адавай мукъабур къакъудунивдини къурху кутаза. Ва виридалайни залумди, къурхулудини вуч я лагъайтІа: вавай хайи инсан къакъатнава, амма ваз гъикІ я, ина чІехи гъахъсузвал авайди хъиз. И кар гила ваъ, са тІимил хъайитІани геж, ахпа хъун герек тир – анжах исятда ваъ!

Амма ваз хайи кас хъфизва, вун амуькъзава... Гуя дуьнья мичІи ва ичІи жезва, са куьнайни къил акъат хъийизвач... Эбедивални инсандиз ганвай уьмуьрдин куьруьвал, дертни тІал, чандал акъалтзавай азаб. Инал гъикІ рикІел хуькведач Марина Цветаевадин гафар: «Ам гъавурда акъуна – са нинди ятІани тир ам виликдай, / Гила садандини туш, факъир я, къекъвераг...»

Вах рагъметдиз фегила арадал атай Зульфיקъаран шииррин цикл – са адан вичин эмоциирин реквиём, дердини къунвай инсандин реакция туш, адаз къетІен, вичиз ухшарди мад лезгийрин поэзияда авачир ишелдин жанр лугъуз жеда, чна ам чи культурадин са феномен хъиз къабулзава. Вичиз лугъуз тежер къван багъа инсандиз и реквиём теснифнавай ам гъакІ са «ишехъзавай инсан» ваъ, «дердининни гъамунин» шаир, ягъ-намус дуьздал акъудунин чешне я. Шаирди вахахъ авур ишелда авай гъиссера-фикирра философиядин вини дережадин мана гъатнава, инсандин тІебиатдин, адан руьгъдин ва акъулдин терефар ачухарзава.

**Сур.
Твадай чІавуз сура вун,
ЦІаяр аваз хура цІун,
Квахъна цавай нисин рагъ:
Ракъиниз, вах, кІан хъанач
Акуна чаз вичин нагъв...**

Сатира ва юмор

ЖАМИДИН

АДЕТ Я ЧИ

*Иесиди хкажна тост
Мугъман тир зи сагълугъдай:
«Гъурмет авун адет я чи,
Акъвазнава къуллугъда!»*

*Ахна ада тост бубадин
Сагълугъдай хъун теклифна.
Пуд лагъайди, адет я чи,
КІандач диде бейкефна.*

*Къуд лагъай тост стха хъана,
Ахна нубат ваханди:
«Адет я чи хъвана кІанда,
ФизватІани заландиз».*

*Адет я чи... михъиз хъвазва
Тостар, эхир авачир,*

*И хзанда авайбурун
Къадар чириз хъаначир...*

*Иесиди пакамахъни
Еке суфра къурмишина,
Геждад къарагъ тийиз акур
Мугъман ада агъмишина:*

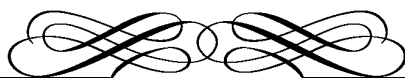
*– Накъ хъиз хъунухъ адет я чи... –
Лагъайла къе мугъмандиз,
Иесидиз жсаваб гана
Къбил хкажна заландиз:*

*– Атай мугъман: пиянарун,
Чир хъана, куъ адет я,
Накъ хъвайила геже къарагъун,
Им, дуст кас, зи хесет я...*

АКІ ЯТІА ХЪВАЧ АХВАРИЗ

*Папа гъуълуз лагъана:
– Заз ахварай ақуна,
На заз, итим, къизилдин
Багъа тунІал къачуна.*

*– АкІ ятІа, хъвач ахвариз,
Са югъ, паб, чаз ақурай,
А пул алай чкани
Ахварай ваз ақурай...*

КЪАРАВИЛИЯР

* * *

Порошенко вич президент тир чІавуз аялрихъ галаз гуъруьшмиш жезва.

- Вун гьинай я?- хабар къазва ада вичиз бегенмиш хъайи гададивай.

- Зун Славянскдай,- жаваб гузва гадади.

-Вуна жув гьи миллетдикай яз гьисабзава?

-Гьелбетда, урус я зун.

-ГьикІ?- хъел къезва президентдиз.- Вун Украинада ханвачни? Украинви тахъана, урус гьикІ хъурай.?

- Вун кимиди яни, я халу?- хъуьреза гада.- Эгер севрен шараг вакІа-рин арада хайитІа, адакай вак жедани?

* * *

Путинанни Байденан рахунар куьтягъ хъайивалди, Зеленский США-дин президентдив агатзава:

-Жанаби президент, вуна Путиная Крым Украинадинди тирди лагъанани?

Байдена фикирлу яз жаваб гузва:

-Заз исятда Крымдин къайгъу туш авайди – чун пуд сятина Аляскадикай рахазвайди тир.

* * *

Маса сеферда Путинанни Байденан рахунар мадни яргъал фена. Аквазва США-дин президентдиз, вичин делилар садни ише физвач. КІеве гъатай ада виКІегъвал авун кьетІзава ва кьетІивал квай сесиналди ва михъи урус чІалал лугъузва:

-Владимир Владимирович, куьтягъин чна и кьугъунар. Гахчу кьез Украинани, Польшадин са пайни! Чаз Аляска къванни тур!

Путиная анжах хъвер авуна, са гафни хълагънач. Гъа икІ президентар са къарардал атана.

* * *

Зеленскийдинни НАТО-дин генеральный секретарь Столтенберган арада ихтилат физва:

-Квевай, урусрик кьурху кутун патал, НАТО-дин гимияр Азовский гьуьлуьз рекъе тваз жедачни?

-Жеда. Вучиз жедач! Амма эгер Россиядин Яракьлу Кьушунри чун аниз ахъайна хъайит!а...

* * *

Къецепатан уьлкведин журналистди Зеленскидивай хабар къазва:
-Жанаби президент, Украинада урус ч!алал рахуни рик!елни ала-чир силисрик кьил кутада лугьунар дуьз гафар яни?

-Тапарар я вири. Зун квехъ галаз урус ч!алал рахазвайди вуч я, вуч силисрик акатда зи кьил?

-Вун президент я ман.

-Эхъ. Россиядилай тафаватлу яз чи уьлкве демократвилинди я ва гьар са гражданиндиз вич президентвилиз хкаждай ва урус ч!алални рахадай ихтияр ава.

* * *

Зеленскиди Генштабдин начальникдиз лугьузва:

-За Китайдиз дяве малумарнава.

-Заз чиз, экономикадин дяведикай рахазва вун.

-Ваъ! Халис дяведикай рахазва зун. Зи план зурбади я. Дяве малумарнава за, Китайди вичин кьушунар рекъе твада. За зарафат авурди тир,-лугьуда за абуруз. Кьушунар элкъвена хъфида.

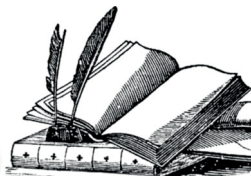
-Метлеб вуч я?

-Вуна фикир це садра – Россиядин гьикъван ник!ерни салар абурун к!урарик акатда?

-Заз чиз, жанаби президент, чахъ къвед лагъай план хьун герек я.

-Вучиз?

-Вучиз лагъайт!а Украина галай патахъ Китайдин маса континентрив агакьдай ракета къвез рекъе ава.

Каспийска шадвлин мярекатрик.

Самур

Индекс годовой 63336

Индекс полугодовой ПМ971

